

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN
ENERJİ POLİTİKALARININ İLERLEME RAPORLARI
ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Beyda HİÇDURMAZ

KOCAELİ 2021

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN
ENERJİ POLİTİKALARININ İLERLEME RAPORLARI
ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Beyda HİÇDURMAZ

Doç.Dr. Mehlika Özlem ULTAN

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No:
13/10/2021-21

KOCAELİ 2021

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
KISALTMALAR.....	vi
ŞEKİLLER VE GRAFİKLER.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİ VE NEO-FONKSİYONALİZM.....	4
1.1.AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİ KAVRAMI.....	4
1.2. NEO- FONKSİYONALİZME GİDEN YOL: FONKSİYONALİZM	6
1.2.1. Fonksiyonalizm Teorisi ve Tarihsel Gelişimi.....	7
1.2.2. Fonksiyonalizmin Avrupa Bütünleşmesine Bakışı.....	10
1.2.3. Fonksiyonalizme Yöneltilen Eleştiriler	11
1.3. NEO- FONKSİYONALİZM	12
1.3.1. Neo- Fonksiyonalizm Kavramı.....	12
1.3.1.1. Yayılma Etkisi.....	13
1.3.2. Neo- Fonksiyonalizm Kavramını Açıklayan Düşünürler.....	15
1.3.2.1. Ernst Bernard Haas.....	15
1.3.2.2. Lenon Lindberg.....	17
1.3.2.3. Amitai Etzioni.....	18
1.3.3. Neo- Fonksiyonalizmin Tarihsel Gelişimi ve Avrupa Bütünleşmesine Bakışı.....	19
1.3.4. Neo- Fonksiyonalizme Yöneltilen Eleştiriler	21

İKİNCİ BÖLÜM

2. AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKASI.....	24
2.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ POLİTİKASININ TARİHSEL GELİŞİMİ.....	24
2.2. AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ SEKTÖRÜNÜN YAPISI.....	30
2.2.1. Avrupa Birliği Enerji Üretimi.....	30
2.2.2. Avrupa Birliği Enerji Tüketimi.....	35
2.2.3. Avrupa Birliği Enerji Bağımlılığı.....	39
2.3. AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ.....	41
2.3.1. Enerji Arz Güvenliğinin Sağlanması.....	43
2.3.2. Ortak Avrupa Enerji Pazarının Oluşturulması.....	44
2.3.3. Enerji Verimliliğinin Arttırılması	45
2.3.4. Karbon Emisyonunun Azaltılması.....	45
2.3.5. Araştırma, Yenilikçilik ve Rekabetçilik.....	46
2.4. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ POLİTİKALARINDA TÜRKİYE'NİN YERİ.....	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNİN TÜRKİYE'NİN ENERJİ POLİTİKALARINA ETKİSİ.....	51
3.1. TÜRKİYE'NİN ENERJİ POLİTİKASI.....	51
3.2. FASIL 15: ENERJİ.....	56
3.2.1. Fasilin Müzakere Sürecinde Geldiği Aşama.....	58
3.3. 1998-2020 YILLARI ARASI İLERLEME RAPORLARINA GÖRE ÜYELİK SÜRECİNİN TÜRKİYE'NİN ENERJİ POLİTİKALARINA ETKİSİ.....	60
3.3.1. Arz Güvenliği.....	61
3.3.1.1. Petrol Stoku.....	62
3.3.1.2. Trans Avrupa Enerji Ağları (TEN-E).....	65
3.3.1.3. Elektrik Şebekeleri.....	68
3.3.2. Enerji İç Piyasası.....	70

3.3.3. Hidrokarbonlar.....	78
3.3.4. Yenilenebilir Enerji.....	79
3.3.5. Enerji Verimliliği.....	85
3.3.6. Nükleer Enerji, Nükleer Güvenlik ve Radyasyondan Korunma.....	88
3.3.7. İdari Kapasite.....	93
SONUÇ.....	95
KAYNAKÇA.....	101
ÖZGEÇMİŞ.....	113

ÖZET

Dünyada her geçen gün artan enerji talebine karşılık sınırlı miktarda enerji kaynağının olması ülkelerin enerji politikasını şekillendiren temel konulardan biridir. Enerjide %55 oranda dışa bağımlı olan Avrupa Birliği'nin (AB) temellerinin 1951 yılında Avrupa Kömür Çelik Topluluğunun kurulmasıyla atılmasından beri enerji önemli politika alanlarından biri olmuştur.

Enerji tedarikinin sağlanması üretici ve tüketici ülkeler açısından farklı bölge ve ülkeler ile işbirliğini gerektiren bir bütünleşme aracıdır. Türkiye enerji hedefleri doğrultusunda hareket ederek AB ile işbirliği faaliyetlerine önem vermiştir. Buna paralel olarak Türkiye, Ortadoğu ve Hazar Bölgelerindeki enerji kaynakları ile AB enerji piyasaları arasında doğal bir enerji köprüsü olması sebebiyle AB için önemli bir yere sahiptir. Bu durum Avrupa Birliği ile Türkiye'nin enerji işbirliğini beraberinde getirmiştir. 1999 yılında AB ülkeleri tarafından aday ülke olarak kabul edilen ve 2005 yılında tam üyelik müzakerelerine başlayan Türkiye AB'ye tam üyelik konusunda kararlılıkla ilerlemekte ve enerji konusunda da tam uyumu hedeflemektedir. Bu amaçlar doğrultusunda enerji politikasına da yön vermektedir.

Bu çalışmanın amacı 1998-2020 yılları İlerleme Raporları çerçevesinde Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin Türkiye'nin enerji politikalarına etkisini değerlendirmektir. Bu değerlendirmeyi yaparken o dönemde Avrupa Bütünleşmesini en iyi açıkladığı düşünülen neo-fonksiyonalist teoriden, Avrupa Birliği ve Türkiye'nin enerji politikalarından, Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye Raporlarındaki Fası 15: Enerji'den yararlanılmıştır.

Enerji faslı henüz Türkiye'de müzakerelere açılmamıştır. Ancak uyum düzeyi yüksek fasıllar arasında yer almaktadır. Özellikle enerji iç piyasası, arz güvenliği, enerji verimliliğinin artırılması ve yenilenebilir enerji alanlarında yürütülen çalışmalar sonucunda Türkiye tarafından iyi düzeyde ilerleme kaydedildiği Avrupa Komisyonunun hazırladığı ülke raporlarında belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Türkiye, enerji, Fası 15, İlerleme Raporları.

ABSTRACT

Providing energy supply is an integration tool that requires cooperation with different regions and countries in terms of producer and consumer countries. Turkey has gave importance to cooperation activities with the European Union(EU) by acting in line with its energy targets. Parallel to this, Turkey has an important place for the EU as it is a natural energy bridge between the energy resources in the Middle East and Caspian Regions and the EU energy markets. This situation brought along energy cooperation between the EU and Turkey. Turkey is advancing with determination towards full membership to the EU and aims for full harmonization in energy. In line with these purposes, it also directs the energy policy.

The purpose of this study is to evaluate the impact of the EU membership process on Turkey's energy policies within the framework of the 1998-2020 Progress Reports. While making this evaluation, neo-functionalist theory, which is thought to best explain European Integration, energy policies of the EU and Turkey, Chapter15: Energy in Turkey Reports prepared by the European Commission has been used.

The Energy Chapter has not yet been opened to negotiations in Turkey. However, it is among the chapters with high compliance level. It is stated in the progress reports prepared by the European Commission that Turkey has made good progress as a result of works carried out especially in the fields of internal energy market, security of supply, increasing energy efficiency and renewable energy.

Key Words: European Union, Turkey, energy, Chapter15, progress reports.

KISALTMALAR

AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABİHA	: Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AT	: Avrupa Toplulukları
BOTAŞ	: Boru Hatları ile Petrol Taşıma Şirketi
BP	: British Petrol
CO ₂	: Karbondioksit
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
EC	: European Commission
ECT	: Enerji Şartı Antlaşması
EPDK	: Enerji Piyasası Düzenleme Kurumunu
ENSREG	: Avr. Komisyonu ve Avrupa Nükleer Güvenlik Düzenleyicileri Grubu
ENTSO-E	: Avrupa Elektrik İletim Sistemi İşletmecileri Ağı
ETKB	: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
EU	: European Union
EURATOM	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
EÜAŞ	: Elektrik Üretim Anonim Şirketi
FSRU	: Depolama ve Yeniden Gazlaştırma Terminali
GGK	: Güney Gaz Koridoru
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
IAEA	: Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu
IEA	: International Energy Agency
IEA	: Uluslararası Enerji Ajansı

İKV	: İktisadi Kalkınma Vakfı
LNG	: Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
NREAP	: Ulusal Yenilenebilir Enerji Eylem Planları
MÇB	: Müzakere Çerçeve Belgesi
MTEP	: Milyon Ton Eşdeğer Petrol
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Teşkilatı
POAŞ	: Petrol Ürünleri Dağıtım Şirketi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TAEK	: Türkiye Atom Enerjisi Kurumu
TANAP	: Trans Anadolu Boru Hattı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TEİAŞ	: Türkiye Elektrik İletimi Anonim Şirketi
TEN	: Trans Avrupa Ağları
TEN-E	: Trans Avrupa Enerji Ağları
TETAŞ	: Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt Anonim Şirketi
UCTE	: Batı Avrupa Elektrik Dağıtım Şebekesi

ŞEKİLLER VE GRAFİKLER

Grafik 1: Bölgelere Göre Dünya Enerji Üretimi.....	31
Grafik 2: Kaynaklara Göre Dünya Enerji Üretimi.....	31
Grafik 3: Avrupa Birliği Toplam Enerji Üretimi Yıllara Göre Dağılımı (Milyon Ton Petrol Eşdeğeri/ Mtep)	33
Grafik 4: AB Birincil Kaynaklarda Enerji Üretimi (Mtep).....	34
Grafik 5: AB Kaynaklara Göre Enerji Üretim Oranları.....	35
Grafik 6: Bölgelere Göre Dünya Nihai Enerji Tüketimi.....	36
Grafik 7: Kaynaklara Göre Dünya Nihai Enerji Tüketimi.....	37
Grafik 8: AB 2017-2040 Yılları Birincil Enerji Tüketimi Oranları.....	38
Grafik 9: AB Net İthalat Miktarı (Mtep)	39
Grafik 10: AB Tüm Yakıtlar Net İthalat Hacmi	40
Grafik 11: AB Tüm Kaynaklarda Net İthalat Oranı.....	40
Grafik 12: Türkiye’de Kurulu Enerji Gücünün Kaynaklara Göre Dağılımı	53
Grafik 13: 2020 Yılı Türkiye’de Elektrik Enerjisi Üretiminin Kaynaklara Göre Dağılımı	54

GİRİŞ

Uluslararası ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesinde ve jeostratejik dengelerin oluşturulmasında önemli bir rol oynayan enerji, üretici ve tüketici ülkeler için farklı ülkeler ile iş birliğini gerektiren bir bütünleşme aracıdır. Nitekim enerji konusu Avrupa Birliği'nin (AB) oluşumunda ilk adım atılan alanlardan biri olmuştur. Kömür ve çelik alanında ticaretin geliştirilmesi amacıyla kurulan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu, Avrupa bütünleşme sürecinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da yeni bir savaşın başlamasını önlemek ve barışın tesisini sağlamak amacıyla Fransa ve Almanya'nın kömür ve çelik alanındaki egemenliklerini ulusüstü bir yapıya devretmesi ile başlayan teknik ve fonksiyonel iş birliği süreci daha sonra tüm alanlara yayılmış ve siyasal bütünleşmeye doğru ivme kazanmıştır.

Bu süreci en iyi tanımlayan görüş, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde bölgesel ortaklıkları analiz etmek için ortaya çıkan ve o dönemde Avrupa bütünleşmesini en iyi açıkladığı düşünülen Neo-Fonksiyonalist teoridir. 1958 yılında Ernest B. Haas tarafından ortaya konulan neo-fonksiyonalizmin temelleri David Mitrany tarafından fonksiyonalist teori olarak ortaya konmuştur. Fonksiyonalizme göre küreselleşen çağda ulus-devletler başarılı olabilmek ve barışı sağlayabilmek için teknik konularda iş birliğinde bulunmalıdırlar. Neo-fonksiyonalistler ise ekonomik ve teknik konularda başlayan iş birliğinin siyasal entegrasyon ile sonuçlanacağına vurgu yapmakta ve bunu yayılcılık faaliyetleri ile açıklamaktadırlar. Aynı zamanda devletlerin egemenliklerini ulusüstü bir otoriteye devretmelerini savunan neo-fonksiyonalist teorinin kavramları ile Avrupa Birliği'ndeki bazı uygulamaların örtüştüğü görülmektedir.

Avrupa Birliği sahip olduğu 27 üye ülkesi ile birlikte dünyanın en fazla enerji tüketimi olan bölgelerinden biridir. Avrupa Birliği'ni kuran üç temel antlaşmadan ikisinin enerji sorunları ile ilgili olması, AB açısından enerji konusunun önemini göstermektedir. Ancak Birlik üyesi ülkeler enerji kaynakları bakımından yeterli potansiyele sahip değildir. Bu sebeple AB olası krizlerin önüne geçmek için enerji arz güvenliğini sağlama ve enerji kaynaklarını çeşitlendirme konularına odaklanmış ve

enerji politikasını bu doğrultuda şekillendirmiştir. Türkiye de enerji arz güvenliğini sağlamak, enerji verimliliğini artırmak, yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji üretimini artırarak kaynak çeşitliliği sağlamak ve nükleer enerjiyi enerji sepetine ekleyebilmek için AB ile iş birliği faaliyetlerine önem vermiştir. Bu doğrultuda Türkiye'nin jeopolitik konumu sebebiyle Ortadoğu ve Hazar Bölgelerindeki enerji kaynakları ile AB enerji piyasaları arasında doğal bir enerji köprüsü olması, Avrupa Birliği ile Türkiye'nin enerji iş birliğini de beraberinde getirmiştir. Bu durum enerji arz güvenliğini sağlamak, enerji verimliliğini artırmak, yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji üretimini artırarak kaynak çeşitliliği sağlamak ve nükleer enerjiyi enerji kaynakları arasına eklemek isteyen Türkiye'nin de yararına olacaktır.

Bu kapsamda 17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel Zirvesinin sonuç bildirgesi çerçevesinde müzakerelerin başlatılması kararı alınan Türkiye'nin Ekim 2005 tarihinde resmen tam üyelik müzakere süreci başlamıştır. Böylece Türkiye, AB ile bütünleşme konusunda en önemli iş birliği adımlarından birini atmıştır ve üyelik sürecinde müktesebatın müzakere konularından biri olan enerji faslı ile enerji politikalarını uyumlaştırmayı hedeflemiştir. 25. Fasl olan enerji faslı henüz Türkiye'de müzakereye açılmamış olmasına rağmen uyum düzeyi yüksek fasıllar arasında yer almaktadır. Özellikle enerji iç piyasası, arz güvenliği, enerji verimliliğinin artırılması ve yenilenebilir enerji alanlarında yürütülen çalışmalar sonucunda Türkiye tarafından iyi düzeyde ilerleme kaydedildiği Avrupa Komisyonu'nun hazırladığı ülke raporlarında belirtilmektedir.

Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin Türkiye'nin enerji politikalarına etkisinin İlerleme Raporları çerçevesinde değerlendirildiği yeterli çalışma bulunmamaktadır. Literatürdeki bu boşluğu doldurmak üzere hazırlanan bu tezin amacı Türkiye Cumhuriyeti'nin enerji politikalarının AB'ye uyum sürecinde değişime uğrayıp uğramadığını Avrupa Komisyonu tarafından 1998-2020 yılları arasında hazırlanan İlerleme Raporları ve Ülke Raporları çerçevesinde değerlendirmektir. Bu değerlendirmeyi yaparken Avrupa bütünleşmesini açıklamaya çalışan neo-fonksiyonalist teoriden yararlanılacak; Avrupa Birliği ve Türkiye'nin enerji politikaları açıklanacak ve Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan İlerleme Raporlarındaki 15. Fasl olan Enerji Faslı başlığı altında yazan verilerin ve bilgilerin doğru olduğu varsayımından yola çıkılarak çalışma hazırlanacaktır.

Kapsam ve sınırlılıkları; Avrupa Birliği Müktesebatı, 1998-2020 yılları arası İlerleme Raporları ve neo-fonksiyonalizm ile enerji bütünleşmesi ilişkisi olarak belirlenen bu çalışma “Türkiye Cumhuriyeti, Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinde enerji politikalarını AB Müktesebatı ile uyumlaştırmayı hedeflemektedir” hipotezinden yola çıkarak hazırlanmıştır.

Bu kapsamda araştırma yöntemi olarak yazılı doküman incelemesi yöntemi kullanılan veri toplama tekniği olarak nitel belge incelemesi yapılan ve birincil kaynaklar olarak Avrupa Komisyonu tarafından 1998-2020 yılları arasında hazırlanan İlerleme Raporları ve Ülke Raporları kullanılarak hazırlanan çalışma üç bölümden oluşmaktadır:

Çalışmanın birinci bölümünde Avrupa bütünleşmesi teorik açıdan ele alınacaktır. Bu bağlamda ilk olarak ‘Fonksiyonalist’ teori açıklanmaya çalışılacak, daha sonra da çalışmanın esas altyapısını oluşturan ‘Neo-Fonksiyonalist’ teori tüm yönleriyle ele alınacaktır. Böylece teorinin Avrupa bütünleşmesi sürecini ne kadar açıkladığı anlaşılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümüne gelindiğinde, Avrupa Birliği’nin ilerleme raporlarında enerji ile ilgili fasılda Türkiye’den beklentileri ve değerlendirmelerinin daha iyi anlaşılabilmesi adına öncelikle AB’nin enerji politikası ele alınacaktır. Bu doğrultuda başlangıçta AB enerji politikasının tarihsel gelişimi incelenecek, enerji sektörünün yapısı analiz edilecek, temel ilkeler ele alınacak ve AB enerji politikasında Türkiye’nin yeri anlaşılacaktır.

Çalışmanın analiz bölümü olan üçüncü bölüme gelindiğinde ise İlerleme Raporları çerçevesinde AB’ye üyelik sürecinin Türkiye’nin enerji politikasına etkisinin daha iyi anlaşılabilmesi adına öncelikle Türkiye’nin enerji politikası ve 15. Fasıllan Enerji Faslı açıklanacak, daha sonra 1998-2020 yılları arasında İlerleme Raporlarına göre söz konusu gelişmeler arz güvenliği, enerji iç piyasası, hidrokarbonlar, yenilenebilir enerji, enerji verimliliği, nükleer enerji, nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma ve idari kapasite başlıkları altında ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİ VE NEO-FONKSİYONALİZM

Çalışmanın birinci bölümünde Avrupa bütünleşmesi teorik açıdan ele alınacaktır. Bu bağlamda ilk olarak ‘Fonksiyonalist’ teori açıklanmaya çalışılacak, daha sonra da çalışmanın esas altyapısını oluşturan ‘Neo-Fonksiyonalist’ teori tüm yönleriyle ele alınacaktır. Böylece teorinin Avrupa bütünleşmesi sürecini ne kadar açıkladığı anlaşılmaya çalışılacaktır.

1.1. AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİ KAVRAMI

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra uluslararası politikanın gündemine yansıyan bölgesel bütünleşmeler, küreselleşme sürecinde uluslararası ilişkilerin ve uluslararası ekonomi politik çalışmalarının önemli gündem maddesi haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan düzende bütünleşme yönünde ilk adımın Avrupa’da atılması sebebiyle bütünleşme denilince akla ilk olarak Avrupa bütünleşmesi gelmektedir. (Şahin, 2014: s.109)

Uluslararası politika ile ilgilenenler için bütünleşme kavramı iki açıdan önemlidir. Bunlardan ilki, çok sayıda uluslararası ve uluslararası örgütün bulunması ve gün geçtikçe bunlara yenilerinin eklenmesidir. İkincisi ise, ulusal devletlerin kendi halklarına karşı temel sorumluluklarından olan barış ve güvenliğin sağlanması konusunda yetersiz kalmalarıdır. Bu sebeple bu tür küresel yapıların önemi artmıştır. (Arı, 2010: s.429)

Değişim ile ilgili bir kavram olan bütünleşmeyi açıklamak amacıyla çeşitli tanımlar yapılmıştır. “Siyasal topluluğu” veya “bütünleşmiş toplumu” ifade etmek için kullanılan bütünleşmeler, öğeleri arasında şiddet unsurlarının azaldığı, bunların yerini

karşılıklı bağımlılık, ortak yarar ve iş birliği kavramlarının aldığı yapılardır. (Hopkins ve Mansbach, 1973: s.279) "Siyasal aktörlerin sadakatlerini, beklentilerini ve siyasi eylemlerini ulus devletler üzerinde yetki sahibi olacak yeni bir merkeze yöneltmeleri süreci" (Haas, 1958: s.16) olarak tanımlanan bütünleşme alanındaki çalışmaların büyük bir kısmı 1960'lerden itibaren bölgesel bütünleşmeye yoğunlaşmıştır. (Coulombis ve Wolfe, 1986: s.306) Benzer bir şekilde bütünleşme Lindberg tarafından "devletlerin birbirlerinden bağımsız olarak iç ve dış politikayı yönetme arzularından vazgeçip, ortak kararlar almayı ve karar alma yetkisini yeni merkezi organlara devretmeyi tercih ettikleri bir süreç" olarak tanımlanmıştır. (Lindberg, 1963: s.6)

Kültürel ve sosyal açıdan farklı grupların bir araya getirilmesi şeklinde ifade edilen bütünleşmede nihai hedef devletler üzerinde ulusüstü yetkiler ile donatılmış bir yapıya ulus devletlerin kendi otonomilerini devrederek siyasi bütünleşmeyi oluşturmasıdır. Dolayısıyla daha önce var olan birimler üzerinde yetkilere sahip yeni bir siyasi topluluk, kurum veya bir politika oluşmaktadır. Genel hatlarıyla bütünleşme, ekonomik ve siyasi bütünleşme olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Siyasi bütünleşmenin oluşması ülkelerin ortak çıkarlarına uygun bir ekonomik bütünleşme modelinin ortaya çıkmasıyla mümkündür. Bu durum Avrupa Birliği (AB) örneğinde açıkça görülmektedir. Başlangıçta üye devletlerin çıkarları doğrultusunda oluşturulan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) zamanla siyasi bir bütünleşmeye dönüşmüştür bu sebeple siyasi bütünleşme için ekonomik bütünleşmenin sağlanması gerektiği fikri ortaya konmuştur. (Develi, 2010: s.22)

Jacop Viner 1950 yılındaki "The Customs Union Issue" adlı eserinde ekonomik bütünleşme olgusunu "Gümrük Birlikleri Kuramı"yla açıklamaya çalışmıştır. Ekonomik ve politik birlik konusuna odaklanan Viner, ileri düzeydeki gümrük birliklerinin siyasi bütünleşmeye yol açarak kalıcı barışı sağlayacağına dikkat çekmiş, aynı zamanda tarihsel olarak siyasi birliklerin ekonomik birliklerden oluştuğunu öne sürmüştür. (Viner, 1950: s.91-96) Smith ve Ricardo ise serbest ticaretin ülkeler arasındaki rekabeti ve uzmanlaşmayı geliştirerek kaynak dağılımında önemli rol oynayacağını bu sayede etkin üretime dayalı iş bölümünün sağlanarak dünyada en üst refah düzeyine ulaşılacağı düşüncesini savunmuşlardır. (Smith, 1789 ve Ricardo, 1817)

Bütünleşme teorileri, devlet ötesi çözüm gerektiren problemlerle karşı karşıya kalındığında devletlerin bu tür oluşumlar içerisinde nasıl tutum sergileyeceklerini açıklamayı amaçlamaktadır. (Dougherty ve Phaltzgraff, 2001: s.511)

Bütünleşmeyi hedefleyen yapılarda devletlerin birlikteliğine değil, ulusların ve halkların birliğini sağlama yolundaki faaliyetlere dikkat çekilmektedir. Bu oluşum sebebiyle bir araya gelen aktörler, yapılarını, politikalarını ve araçlarını birbirleriyle uyumlaştırmaktan ziyade bütünleştirmeyi kabul etmiş olmaktadır. (Ercan ve Ercan, 2015: s.408) Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu Kuran Antlaşma olarak bilinen 1957 Roma Antlaşması'nın birinci kısmında belirtildiği üzere "Topluluğun bir araya getirdiği devletler arasında giderek daha sıkı bir şekilde kurulacak birlik" amacı doğrultusunda Avrupa Birliği; ortak pazar kurulması, topluluğun bütününde ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi, sürekli ve dengeli büyüme ile yaşam standartlarının hızla yükseltilmesini sağlama konusunda çalışmalar yürütmüş, ekonomik ve sosyal ilerleme ile toplumsal refah düzeyini önemli ölçüde arttırmıştır. (Treaty of Rome, 1957: Article 1-2-3)

İkinci dünya savaşı sonrası belirsizliklerle dolu dönemde barışın tesisini sağlamak ve öncelikle ekonomik amaçlı bir bölgesel bütünleşme gerçekleştirmek amacıyla yola çıkılan bu süreçte bütünleşme tüm alanlara yayılmış ve siyasal bütünleşmeye doğru ivme kazanmıştır. Avrupa'nın bütünleşme süreci incelendiğinde neo-fonksiyonalist teorinin kavramları ile Avrupa Birliği'nin oluşum sürecinin örtüştüğünün gözlemlenmesi ve mevcut durumu açıklayan en iyi teori neo-fonksiyonalizm olarak görülmesi sebebiyle çalışma bu perspektiften ele alınmıştır. Bu aşamada bütünleşme teorileri kapsamında neo-fonksiyonalizmin öncesi olması açısından fonksiyonalizm ile başlamak uygun görülmüştür.

1.2. NEO-FONKSİYONALİZME GİDEN YOL: FONKSİYONALİZM

Çalışmanın teorik alt yapısını oluşturan neo-fonksiyonalizm kavramı ve Avrupa bütünleşmesindeki etkilerinin anlaşılabilmesi adına neo-fonksiyonalizmin öncüsü olarak kabul edilen, David Mitrany tarafından geliştirilen fonksiyonalizmin açıklanması gerekmektedir. Fonksiyonalizmin Avrupa bütünleşmesine bakışı ve bu

teoriye yapılan eleştirilerin değerlendirilmesi, neo-fonksiyonalizmin daha net anlaşılmasına imkân tanıyacaktır.

1.2.1. Fonksiyonalizm Teorisi ve Tarihsel Gelişimi

Ernest B. Haas tarafından oluşturulan neo-fonksiyonalist teorinin temelleri David Mitrany'nin fonksiyonalist teorisine dayanmaktadır. David Mitrany bürokratik örgütlerde büyüyen teknolojik yönetimin altını çizen bir savaşlararası fonksiyonalisttir. (Tesseem, 2008: s.13) Fonksiyonalizm kavramı çağdaş bütünleşme teorileriyle ilgilenenlerin hareket noktasını oluşturmaktadır. (Arı, 2010: s.431) Esin kaynağı 19. Yüzyıl'daki Posta ve Telgraf Birliği'nin kurulması olan fonksiyonalizmi David Mitrany temel çıkış noktası olarak kabul etmiş ve kendisinden sonra birçok kişi için ilham kaynağı olmuştur. Mitrany, 1943'te II. Dünya Savaşı esnasında yazdığı "A Working Peace System" adlı eserinde fonksiyonalizmin amacını, insani çatışmanın sona ermesi için gerekli şartları teorileştirmek olarak özetlemektedir. (Mitrany, 1943). Uluslararası toplumun 'ideal' formunu yaratmaktan öte bu toplumun temel fonksiyonlarını saptamayı hedefleyen Mitrany'e göre dünyadaki savaşların temel nedeni, siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklardır. (Rosamond, 2000: s.32) Buna karşılık ekonomik ve sosyal refah barışın sağlanması için öncelikli konudur. Ulus-devlet yapılanması ve milliyetçilik akımı, barışı sağlayamamakta aksine savaşı körüklemektedir. Oysa insanlar ihtiyaçlarını belirleme konusunda rasyonel varlıklardır ve uluslararası ticaretin artmasına paralel olarak tercihlerini uluslararası iş birliğinin güçlenmesi lehine değiştirmektedirler. Bu gelişme sonunda bu ihtiyaçları karşılayacak işlevleri olan uluslararası örgütler ortaya çıkacak ve ortak çıkarlara dayanan örgütlerin gelişmesi de savaşı teşvik eden milliyetçi akımları zayıflatacaktır. (Ülger, 2002: s.35)

Fonksiyonalist teori savaşın sona erdirilmesi için gerekli koşulların yaratılması hareketinin bir parçası olarak ortaya çıkmış ve bütünleşmenin siyasal araçlarla değil, teknokratik düzeyde sağlanacağı varsayımından hareket etmiştir. İşlevselciliği bir bütünleşme kuramı olarak sunan David Mitrany, A Working Peace System adlı eserinde siyasal kaygılardan uzak biçimde işlevsel temeller üzerine kurulan bir bütünleşme modelinin Avrupa'da barış, istikrarı sağlamada etkili olabileceğini öne sürmektedir. (Mitrany, 1943)

Mitrany, modern toplumun siyasetçilerden ziyade uzmanlar tarafından çözümlenebilecek öncelikli olarak insan ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik pek çok teknik problem yarattığını savunmaktadır. (Mitrany, 1933). Ulusal ve uluslararası alanda problemlerin artması devletlerin iş birliğini gerektirmektedir. Dolayısıyla, temelde siyasi olmayan problemlerin (ekonomik, sosyal, bilimsel) çözümünün de etkilenen ülkelerden, siyasi olmayan uzmanlara bırakılması gerektiği söylenmektedir. (Viotti ve Kauppi, 2012: s.138)

Fonksiyonalizm, ‘ihtiyaç’ ve ‘işlev’ üzerine kurulmuş teknik konulardaki uluslararası iş birliği ağının yaygınlaştırılması düşüncesinden hareket etmektedir. Birleşmiş tek bir devlet yaratmayı amaçlayan fonksiyonalistler, insan ihtiyaçlarının karşılanmasına öncelik vermekte ve bu ihtiyaçların önceliğini sağlamada bir araç olarak uluslararası örgütlerin gerekliliğini savunmaktadırlar. Ancak ihtiyaçlar zamana ve mekana göre değişmektedir ve bu da ihtiyaçların karşılanmasına yönelik uluslararası çözümlerin açık uçlu ve esnek bir süreç olmasını gerektirmektedir. (Rosamond, 2000: s.34)

Mitrany, belirli bir teknik alanda başarılı iş birliğinin, diğer ilgili alanlarda daha fazla iş birliğine yol açacağını belirtmekte ve hükümetlerin, bu tür faaliyetler sonucunda kazanılacak ortak yararların farkına vararak iş birliği alanlarının genişlemesini teşvik edeceğini söylemektedir. (Viotti ve Kauppi, 2012: s.138) Fonksiyonalistlere göre teknik sorunlara uluslararası düzeyde çözüm bulunması amacıyla teknik işlevleri yerine getirmekle sorumlu uluslararası örgütler kurulmalıdır. Bir alanda başlayan fonksiyonel örgütlenme “Dallanma” (ramifikasyon) teorisi çerçevesinde diğer alanları da tetikleyecektir. Örneğin Ortak Pazar; ücret, fiyat, sigortacılık, sosyal güvenlik gibi konularda benzer yapılanmaları doğuracaktır. (Açıkmeşe, 2004: s.6)

Paul Taylor, Fonksiyonalizmi bir teoriden ziyade bir yaklaşım olarak görmüştür ve fonksiyonalizmi, sadece neo-fonksiyonalist teorinin değil; karşılıklı bağımlılık teorisi, dünya toplumu yaklaşımları, bağlantı politikaları ve rejim teorisi gibi uluslararası düzene ilişkin yaklaşımların da ‘entelektüel ata’sı olarak ele almıştır. Aynı zamanda bu yaklaşımın Vestfalya sonrası uluslararası düzene ilişkin düşüncelere farklı bir alternatif getirdiğini savunmuştur. Dünya politikasında bölgeselleşmeye yönelik

ilginin yeniden artmasıyla, fonksiyonalist alternatif olan ‘sektörleşme’nin daha kolay anlaşıldığına ve dikkat çeker hale geldiğine işaret etmiştir. (Rosamond, 2000: s.31-39)

Karl Deutsch; uluslararası ilişkilerde fonksiyonlizmin çok sayıda ortak görevin belli fonksiyonel örgütlere bırakılma arzusunda olduğunu belirtmiş ve bu örgütlerin üye devletlere güç ve otorite bakımından üstünlüğü sebebiyle supranasyonel bir özelliğe sahip olduğunu söylemiştir. Bu örgütlerin amacı, dünya uluslarının bütünleşmiş bir topluluk haline gelmesi dolayısıyla savaşın önlenmesini sağlamaktır. Ancak Deutsch, bu örgütlerin bilgi ve görüş alışverişi bakımından eksik olması, çalışma ve tavsiyelerinin yetersizliği ve yasama yetkilerinden ve gücünden yoksun olmaları yönüyle teorinin eksikliklerine dikkat çekmiştir. Kararları tavsiye niteliği taşıyan ve sadece belirli konularda bağlayıcılığı bulunan örgütlerin, vergi toplama yetkisi bulunmamakta ve sözleşme ihlalinde bulunanlara karşı bir yaptırım öngörülmemektedir. Mitrany, örgütlerin bu tutumlarını ve supranasyonel fonksiyonlarını teknik konular olarak görürken; Deutsch’a göre bu durum politik bakımdan güçlülüğü değil zayıflığı simgelemektedir. Çünkü uluslararası topluluğa yeterince ulaşamayan örgütlere karşı sadakatsizlik gelişeceğini ve bunun kendi otoritelerine zarar vereceğini düşünmektedir. Her ne kadar Deutsch iyimser bir tablo çizmese de çoklarına göre fonksiyonalizm savaşın önlenmesi ve barışın korunmasını sağlayan ve toplumsal iş birliğinin gelişmesini açıklayan bir teori olarak nitelendirilmektedir. (Arı, 2010: s.432-433)

Savaşların, insanların topluluk halinde yaşamasının nesnel bir ürünü olduğunu ve ulus devlet sisteminin kurumlarının yetersizliğinden kaynaklandığını varsayan fonksiyonalizm insanların içinde bulunduğu savaşı besleyen koşulların değişmesi ve iyileştirilmesiyle barışın mümkün olabileceğini savunmaktadır. Bu sebeple barışın sağlanması için global bir sistem oluşturulmasının ön adımını oluşturacak fonksiyonel örgütlenmelere gidilmesini öngörmektedir. Devletleri bir parça egemenliklerinden vazgeçirerek birlikte topluluk halinde yaşamaya alıştırmamanın da ancak bu yolla olanaklı olduğunu varsaymaktadır. (Arı, 2010: s.434-435)

Özetle fonksiyonlizmin uluslararası ilişkilere; sosyal ve ekonomik alanda iş birliğine yönelik çabaları değerlendirme, dünya düzenine ilişkin problemlere makul bir yaklaşım önerme ve siyasi, diplomatik ve hukuki sorunların çözümüne yeni bir

bakış getirme konularında katkıda bulunduğu ifade edilebilmektedir. (Yapıcı, 2007: s.140)

1.2.2. Fonksiyonalizmin Avrupa Bütünleşmesine Bakışı

Genel olarak fonksiyonalizm teorisinin yapısına ve tarihsel gelişimine bakıldıktan sonra fonksiyonalizmin Avrupa bütünleşmesine bakışı da değerlendirilmelidir.

Mitrany ekonomik ve teknik alanlardaki iş birliğinin siyasal entegrasyonla sonuçlandırılacağına dikkat çekmekte ve bu entegrasyonun uluslararası örgütlenmeler tarafından gerçekleştirileceğini söylemektedir. Realistler uluslararası karşılıklı etkileşimleri bir tarafın her şeyi kaybedip diğer tarafın her şeyi kazandığı bir 'zero-sum game (sıfır toplamı oyun)' olarak görmektedir; buna karşı Mitrany bu etkileşimlerin tarafların tümünün kazandığı bir 'positive-sum game (artı toplamı oyun)'e yol açtığını savunmaktadır. Analizlerini yaparken gerçekçi ölçümleri temel alan Mitrany, modern dünyadan kaynaklanan ortak problemlerin çözümüne yönelik uluslararası iş birliği ihtiyacına dikkat çekmekte ve fonksiyonel iş birliğine dayanan uluslararası bütünleşme geliştikçe, uluslararası barış olasılığının artacağını savunmaktadır. (Viotti ve Kauppi, 2012: s.139) Bu amaçla siyasal kaygılardan uzak biçimde Ren ya da Tuna nehirlerindeki gidiş geliş düzenlemek, Akdeniz'deki kirlenmeyi ortadan kaldırmak gibi işlevsel temeller üzerine kurulan bir bütünleşme modeli Avrupa'da barış ve istikrarı sağlayabilecektir. (Ercan ve Ercan, 2015: s.411)

Mitrany'e göre gerçek barış ulusların birlikte var olmasını sağlamaktan değil, onların birlikte hareket etmesini sağlamaktan geçer. Bu amaç doğrultusunda devletlerin gerekli güç ve yetki ile donatılmış bir otoriteye egemenliklerinin bir kısmını devretmelerini öngörmektedir. (Arı, 2010: s.433) Bunun sonucunda, siyasi sektör asimile edilerek bir "Dünya Toplumu" yaratılacak ve kalıcı barış sağlanacaktır. (Açıkmeşe, 2004: s.6)

Fonksiyonel alanda yapılacak olan iş birliklerinin avantajlarının fazla olmasıyla daha büyük alanlarda da iş birliğine yol açarak uzun dönemli barışın sağlanmasını amaçlayan fonksiyonalist teori, araç olarak da işlevsel nitelikli uluslararası/ uluslararasıüstü

örgütleri kullanmaktadır. Fonksiyonalist teori Avrupa Birliği henüz kurulmadan ortaya atılmış bir yaklaşımdır ve 1952 yılında altı ülke arasında kömür ve çelik sektörlerini birleştirmeyi amaçlayarak kurulan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) ve 1958 yılında kurulan Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) fonksiyonalizmin varsayımlarının pratikteki uygulamalarına örnek olarak gösterilebilmektedir. (Develi, 2010: s.13)

Farklı ülkelerdeki benzer düşünceleri paylaşanlar arasındaki koalisyonun ve iş birliğinin gelişmesiyle bütünleşme birçok çıkar gruplarını da sürece katabilmektedir. Fonksiyonalizm bu süreci öngörmekte fakat karar verme gibi detaylarla ilgilenmemektedir. Bütünleşme ise toplum desteğinin faydacı anlayışa evrilme yollarını araştırmaktadır. (Alakel, 2015: s.70)

1.2.3. Fonksiyonalizme Yöneltilen Eleştiriler

Fonksiyonalizm her ne kadar Avrupa bütünleşmesini açıklayan önemli teorilerden biri olsa da, tüm teoriler gibi bu teorinin de eleştirildiği noktalar bulunmaktadır. Fonksiyonalizme yöneltilen eleştiriler genelde uluslararası ilişkileri siyasallaşmadan bağımsız tuttuğu yönünde olmuştur. Fonksiyonalistler teknokratik olanı politik olana üstün tutmuş ve bu üstünlüğün bütünleşmeyi sağlayacağını savunmuştur. Karl Deutsch'a göre ise; fonksiyonları ve hizmetleri teknik konular ile sınırlı olan örgütler politik bakımdan zayıflığı simgelemektedir çünkü sadece teknik olan sorunlar bulmak zordur. Ayrıca bu örgütlerin aldığı kararların genelde üye ülkeleri ya hiç bağlayıcılığı bulunmamakta ya da belli konularda bağlayıcılığı bulunmaktadır. (Yapıcı, 2007: s.141-142) Bütünleşmenin sağlanmasının siyasallaşmadan ayrı tutulamayacağını savunanlar sadece teknokratların yönelimleriyle bütünleşmenin mümkün olamayacağını öne sürmektedir. Buna örnek olarak işlevsel bir örgüt olan AKÇT'yi kuran Paris Antlaşmasının imzalanmasında ve onaylanmasında teknokratların değil siyasal süreçlerin belirleyici olduğunu öne sürmüşlerdir. (Açıkmeşe, 2004: s.6)

Fonksiyonalizme yöneltilen eleştirilerden bir diğeri ise teorinin merkezine idealist şekilde yaklaşması ve deneyimsiz saptamalarda bulunmasıdır. Sosyal davranış analizinde rasyonelliğin rolüne fazla değer verilmiştir ancak her sosyal davranış kalıbı

rasyonellikle açıklanamamaktadır. Aynı zamanda iktisadi ve teknik alanda yaygınlaşan iş birliğinin ileriki zamanlarda koordinasyon sorununu da beraberinde getireceği ve bunun çözümü için siyasal düzeyde de bütünleşme sağlanması gerektiği düşüncesi teorinin eksiklerini ortaya çıkarmıştır. (Sancaktar, 2013: s.131)

Fonksiyonalist teori, savaşın önlenmesi ve barışın korunması amacıyla uluslararası ekonomik ve toplumsal iş birliğinin gelişmesi gerektiğini açıklayan bir teori olarak görülmekte ve ulusların barış içinde nasıl bir araya getirileceği konusunu ele alması sebebiyle önem taşımaktadır. (Yapıcı, 2007: s.143)

Fonksiyonalizmin uluslararası ilişkilerde politik ve teknik olanı birbirinden ayırıp salt teknokratik düzeyde bütünleşmeyi hedeflemesiyle ortaya çıkan eleştiriler sonucunda fonksiyonalist teorinin temel ilkelerini benimseyen ancak siyasal bütünleşmeye de önem veren neo-fonksiyonalist teori ortaya çıkmıştır.

1.3. NEO- FONKSİYONALİZM

Çalışmanın temel varsayımları neo-fonksiyonalist teori üzerinden ilerleyecektir. Dolayısıyla öncelikle kavramsal çerçeve çizilecek, teorinin tarihsel gelişimi irdelenecek ve teoriye yönelik eleştiriler değerlendirilecektir.

1.3.1. Neo- Fonksiyonalizm Kavramı

Neo-fonksiyonalizm egemen devletlerin oluşturduğu, federal yapıda süper bir devlet oluşumunu tanımlamaktadır. (Develi, 2010: s.13) Neo-fonksiyonalizm kuramı itici gücünü kar ve zarar beklentilerinden alması gibi pragmatik yaklaşımları nedeniyle önceki kuramlardan ayrılmaktadır. Buna örnek olarak, AKÇT'nin kurulması aşamasında Birleşik Avrupa idealinin ya da Fransız-Alman barışının sağlanması gibi idealist yaklaşımlardan ziyade pragmatik nedenlerin göz önünde bulundurulması gösterilebilmektedir. (Haas, 1958: s.13)

Neo-fonksiyonalizm çatışma yerine iş birliğine odaklanmış; savaş, güç dengesi, hegemonya gibi kavramlara ağırlık vermemiştir. Fonksiyonalistlerin karşı çıktığı ulus-devlet yapısı bu teoride varlığını korumakla birlikte devletlerin bazı yetkilerini daha

üst bir yapıya devretmeleri söz konusu olmuş, ulusüstücülük kavramı ön plana çıkarılmıştır. (Şahin, 2014: s.113)

Neo-fonksiyonalizm teorisi yayılma etkisi üzerinden kurgulandığı için konunun daha detaylı incelenmesi gerekmektedir.

1.3.1.1. Yayılma Etkisi

Neo-fonksiyonalizm, fonksiyonalizm gibi sektörel entegrasyonun yayılcı mantığı üzerine inşa edilmiştir. Fonksiyonalist teoride “dallanma-ramifikasyon” olarak tanımlanan yayılcılık kavramı, neo-fonksiyonalist teoride içine yeni unsurlar katılarak siyasal nitelik taşıyan “spill over-yayılma etkisi” kavramına dönüşmüştür. Bu mantık çerçevesinde, bir alanda oluşturulan ulus üstü kurumun avantajlarından yararlananlar, diğer alanlarda da bütünleşmeyi desteklemektedirler. (Açıkmeşe, 2004: s.7-8) Neo-fonksiyonalist teoriye göre “yayılma” kurumsallaşmayı zorunlu kılmaktadır. Kurumsallaşmanın olmadığı bütünleşme süreci uzun süre devam edememekte ve güçlendirilememektedir.

Teorinin temel argümanlarından birisi, yayılma (spill-over) etkisi olan neo-fonksiyonalist teoriye göre bütünleşme sürecinde etkili olan aktörler, belirli bir sektörde sağladıkları bütünleşmeyi diğer alanlara da yaymaya eğilimlidirler. Ekonominin alt sektörlerinden siyasi bütünleşmeye uzanan bu sürece katılan sektörlerin artmasıyla birlikte yeni ulusüstü kurumlar oluşmakta, yeni siyasal otoriteler ve bağımlılıklar ortaya çıkmaktadır. (Ülger, 2002: s.35) Örneğin, Çin, Hindistan ve Latin Amerika da enerji tüketen küresel aktörler olarak kendilerini göstermeye başlamışlardır. Bu bağlamda dengesiz dağılan enerji kaynaklarına ulaşım, enerji güvenliğini artırmak isteyen Batı ülkelerini yeni işbirliği arayışlarına itmiştir. (Develi, 2010: s.160)

Neo-fonksiyonalist teori kapsamında üç tür yayılma etkisinden söz edilmektedir.

❖ İşlevsel (Teknik ve Fonksiyonel) Yayılma

İşlevsel yayılma etkisi hem fonksiyonalizm hem de neo-fonksiyonalizm için aynı anlamı ifade etmektedir, buna örnek olarak kömür çelik sektörlerindeki entegrasyonun diğer sektörlerdeki bütünleşmeyi de tetikleyeceği gösterilebilmektedir.

AKÇT'nin Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET/ Euratom) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) giden yolu açması sektörel yayılcılığın göstergesidir. (Açıkmeşe, 2004: s.8)

Teknik ve Fonksiyonel Yayılma, bütünleşmenin önemli alanlarından olan enerji sektöründe yapılan ortak düzenlemeleri de içermektedir. Bu alanda devletler kendi başarılarını optimize etmek amacıyla ortak çalışma ihtiyacı duymaktadırlar. Avrupa Birliği enerji alanında enerji piyasalarını daha homojen hale getirmek ve rekabetçi bir piyasa oluşturmak için yoğun bir enerji sarf etmekte, çeşitli liberalleşme ve özelleştirme çalışmaları yürütmektedir. Bu amaçla 1996 yılında bir dizi direktif oluşturmuştur. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin tekeli yapılarından kurtularak açık piyasa koşullarına sahip olmasını sağlamak için atılan tüm bu adımlar, üye ülkeler için ortak bir enerji yapısını hedeflemekle beraber, aday ülkeler için de ortak düzenlemeyi mecburi kılmaktadır. (Develi, 2010: s.160)

❖ *Siyasi Yayılma*

Siyasi yayılma sektörel alanda artan aktivitelerin siyasallaşması durumu olarak tanımlanmıştır. Buna örnek olarak ekonomik alandaki iş birliğinin ilerlemesi sonucunda siyasilerin ortak para birimini kullanma kararı alarak Avrupa Birliği'nin para birimine geçmeleri gösterilebilmektedir. (Şahin, 2014: s.113)

Teorinin fonksiyonalizmden ayrıldığı nokta; işlevsel yayılma gerçekleştiği takdirde çıkar kümelerinin artık ulusal hükümetlerini etkilemek yerine bütünleşmenin merkezindeki kurumlara yönelmesi ve ulusal teknokratların bütünleşme süreci dahilinde oluşan karar alma mekanizmalarında yer alması konusundadır. Neo-fonksiyonalistler, siyasal bütünleşmeye geçişin otomatik bir süreç olmadığını ve aktörlerin kar-zarar hesaplamaları ve çıkar algılamaları sonucunda böyle bir ihtiyaç duydukları takdirde siyasal bütünleşmeyi gündeme getirebileceklerini ifade etmişlerdir. (Haas, 1964: s.48)

❖ *Coğrafi Yayılma*

Coğrafi Yayılma, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yeni kurulan cumhuriyetlerin Rusya ekseninden uzaklaşması ve ekonomik açıdan kalkınmalarını

öngören, özellikle Doğu Avrupa ülkelerinin topluluğa katılmasına yönelik bir süreçtir. (Develi, 2010: s.162)

Coğrafi yayılma olarak adlandırılan süreç, bütünleşmenin başarısını gören diğer devletlerin de bütünleşme süreci içinde yer alma talebinde bulunmalarını ifade eden yeni bir yaklaşım olarak benimsenmiştir. Avrupa Birliğine kuzey ülkelerinden gelen üyelik talepleri coğrafi yayılmacılığın bir göstergesidir. (Açıkmeşe, 2004: s.8)

1.3.2. Neo- Fonksiyonalizm Kavramını Açıklayan Düşünürler

Neo-fonksiyonalist teorinin önemli temsilcileri Amerikalı akademisyenler Ernst Bernard Haas, Lenon Lindberg ve Amitai Etzioni'dir.

1.3.2.1. Ernst Bernard Haas

Ernst B Haas, 1958 yılında yazdığı “Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces”¹ adlı eserinde kademeli bir bütünleşme öngören neo-fonksiyonalist teoriyi ortaya atmıştır. Haas, iş birliğine katılan ülkeler arasındaki bütünleşme hareketinin kömür ve çelikten başlayarak adım adım ilerleyeceğini, önce ekonomik, ardından siyasal bütünleşmenin sağlanacağı fikrini savunmuştur. (Ülger, 2002: s.35)

Güç olgusunu refaha ulaşmak için devletlerin kullandığı önemli bir araç olarak gören Haas, fonksiyonalizmin “babası” David Mitrany’i güç olgusuna önem vermediği gerekçesiyle eleştirmiştir. Haas’a göre devletler güçlerini birleştirerek daha fazla refah elde edebilir ve çıkarlarını daha iyi gerçekleştirebilirler. Bir alanda başlayan bütünleşmenin diğer alanlarda bütünleşmeyi teşvik etmesini “spill over- yayılma” etkisiyle açıklayan Haas, buna örnek olarak 1952’de Avrupa Kömür Çelik Topluluğu

¹ **Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces (1950-1957):** Uluslararası ilişkiler teorisindeki otoritelerden biri olan Ernest Bernard Haas tarafından 1958 yılında yayımlanan eserde 1951 Paris Antlaşması ile 1957 Roma Antlaşması arası süreçte Avrupa Bütünleşmesinin ilk adımları neo-fonksiyonalist perspektiften ampirik inceleme yöntemiyle değerlendirilmiştir. Eser, uluslararası otoriteler tarafından 20. yy’da uluslararası ilişkiler alanındaki en önemli 50 kitaptan biri olarak seçilmiştir. (Haas, Ernst B.,1958)

ile başlayan sürecin ilerleyen yıllarda diğer alanlara yayılmasını göstermiştir. (Sancaktar, 2013: s.133-134)

Haas politika alanlarını “yüksek politika” (high politics) ve “alçak politika” (low politics) olarak ikiye ayırmaktadır. Diplomasi, strateji, askeri konular ve ulusal ideolojiler yüksek politikanın alanına girerken, alçak politika konuları ise çeşitli ekonomik ve teknik alanlardan oluşmaktadır. Ulus-devletlerin yüksek politikanın alanına giren konularda egemenliklerini kaybetmek istememesi sebebiyle bütünleşmeye bu alandan başlanması zor olmaktadır. Neo-fonksiyonalist yaklaşıma göre bütünleşmeye alçak politika alanlarından başlandığı takdirde, süreç sonunda sıçrama etkisinin doğal bir sonucu olarak yüksek politika alanlarındaki bütünleşme de kendiliğinden gerçekleşecektir. (Suner, 2007: s.61-62)

Avrupa bütünleşmesini yayılarak genişleyen ve üç kavramla anlatılan bir süreç olarak tanımlayan neo-fonksiyonalizme göre bu kavramlar; fonksiyonel spill-over, siyasi spill over ve ortak tercih/çıkarların oluşması süreçleridir. Fonksiyonel spill-over kavramı modern endüstriyel ekonominin farklı sektörlerinin birbirine bağımlı olduğunu söylemekte ve farklı sektörlerdeki aktivitelerin başarılı olabilmesi için diğer alanlarda da benzer gelişmeler yaşanması gerektiğinin altını çizmektedir. Siyasi spill-over süreci ise adapte olma, uyum gösterme olarak tanımlanmakta ve bu aşamada beklentilerin değişerek ulus üstü çıkarların oluşması gerektiği vurgulanmaktadır. Ortak tercih ve çıkarların oluşması ise devletlerin ortak politikalara ulaşmakta zorluk çektikleri zamanlarda Avrupa Birliği kurumları aracılığıyla karşılıklı imtiyazlar vererek ortak değerde buluşmaya çalışmasını ifade etmektedir. Bu şekilde merkezi kurumlar zamanla daha da güç kazanmaktadırlar. (Toprak, 2007: s.71) Bu çerçevede neo-fonksiyonalizmin temel konusu devletlerin aralarındaki sorunları çözmek için geliştirdikleri yeni teknikleri “egemen” olmaya tercih ederek, kendi iradeleriyle komşularıyla bütünleşmeye gitmeleridir.

Ernst Haas, kişiler ve grupların devletlerden daha farklı oluşumlara da sadakat gösterebileceğini savunmuştur. Bütünleşme sürecinin en önemli dinamiğini küçük birimlerin oluşturduğu bu durum, ulusüstücülüğe giden yolu açmaktadır. Devletlerin dış politikalarını etkileyen bu küçük birimler genellikle çıkar gruplarından oluşmaktadır ve bütünleşme sürecine katkıları iki aşamada olmaktadır. Bunlardan ilki, sınır aşan iş birlikleriyle bütünleşmenin fiiliyata dökülmesidir. İkinci aşama ise ulusal

meclislerinde karar alıcılara baskı yaparak bütünleşme sürecinin hızlandırılmasıdır. Bu sayede söz konusu çıkar grupları zaman içinde ulusüstü yapıya uyum sağlayarak bölgesel kimliklerine daha fazla aidiyet hissedeceklerdir. Bu durum “ulusüstü çıkar grubu” (supranational interest group) kavramı olarak açıklanmaktadır. (Şahin, 2014: s.114)

Bütünleşmenin bir diğer ayağı “elit sosyalleşmesi” (elite socialization) kavramıdır. Buna göre karar verici durumda olan elitler zaman içinde sorunların ulusal düzeyde değil bölgesel düzeyde çözülebileceğini anlayıp, ulusal kimlikleri yerine ulusüstü kimliklerini daha fazla benimseyeceklerdir. Dolayısıyla ulusal çıkarlar yerine ulusüstü çıkarları doğrultusunda karar alacaklardır. Düzeni değil değişimi inceleyen neo-fonksiyonalistler bu sebeple toplumlar arasında gerçekleşecek bütünleşmeden ziyade, elitler arasındaki sürece odaklanmaktadır. (Şahin, 2014: s.115) Elitist grubun bütünleyici, uyumlaştırıcı ve uzlaştırıcı gücüne inanan bu yaklaşıma göre Avrupa bütünleşmesi sürecinde Avrupalı elitlerin rolü bu sebeple son derece önemli görülmektedir.

Haas neo-fonksiyonalist çerçevede bütünleşmenin tanımını şu şekilde yapmıştır: “Siyasi bütünleşme, ulusal düzeydeki çeşitli siyasi aktörlerin sadakatlerini, beklentilerini ve siyasi aktivitelerini önceden var olan ulusal devletler üzerinde yargısal talep ve talimatta bulunabilen kurumlara devretmesi sürecidir”. (Haas, 1958: s.16)

1.3.2.2. Lenon Lindberg

Çalışmalarında daha çok devletler arasında kolektif karar verme sisteminin oluşturulmasına yoğunlaşan Lindberg’e göre kolektif karar verme sistemi taraflara kazanım sağlamıyorsa ve geleceğe ilişkin kazanç beklentisi yoksa sistemin meşruiyeti azalır ve bütünleşme sürecini engellemektedir. Kolektif karar verme sistemlerinin gelişmesi için siyasal kurumsallaşma gerekmektedir. (Lindberg, 1963).

Lindberg aktörlerin bütünleşme sürecinde derinleşme açısından rolleri üzerine çalışma yapmıştır. Lindberg siyasi bütünleşmeyi bir süreç olarak ele almış ve mutlak bir siyasi topluluk hedefi ortaya koymamıştır. Söz konusu süreç devletlerin ortak

kararlar almaları, karar verme süreçlerini merkezi organlara devretmeleri ve siyasi aktörlerin de beklenti ve aktivitelerini yeni bir merkeze kaydırma konusunda ikna olmaları şeklinde tanımlanmıştır. Haas ve Lindberg bütünleşmeyi bir durum değil, bir süreç kabul etmiş ve sürecin, aktörlerin çıkarlarını nasıl algıladıklarına bağlı olduğunu ve çıkarların ortak olduğu noktalarda bütünleşmenin mümkün olduğunu belirtmişlerdir. Lindberg, süreci incelerken Haas'a nazaran daha temkinli olmuş ve analizlerinde ulusüstü yapının oluşacağına değinmek yerine, ortak karar mekanizmalarının işleyişi ve siyasi aktörlerin davranışı üzerine yoğunlaşmıştır. (Toprak, 2007: s.73)

Lindberg, siyasi bütünleşmenin gerçekleştirilememesinin sebebi olarak uluslararası örgütlerin bireylere ve gruplara doğrudan ulaşamamalarını göstermiştir. Bu sebeple örgütlerin hükümetler arası iş birliğinin oluşması için ortam sağlamaktan öteye gidemediğini söylemiştir. Bu eleştiri günümüzde de ortak Avrupa Kimliği oluşturabilmek için Avrupa Birliği'nin halklara daha yakın bir yönetime ihtiyaç duyduğu konusunda karşımıza çıkabilmektedir. (Nelsen ve Stubb, 1998: s.149)

Lindberg'in üstünde durduğu bir diğer konu ise, artan bütünleşmenin uyum hızını yavaşlatabilmesi durumudur. Bu varsayım, bütünleşmenin devletler arasında sorunlu konuların sayısının artmasına ve bu sorunların siyasi uyuşmazlıklara yol açabileceğine dayanmaktadır. Lindberg ve Scheingold, bütünleşme sürecinin devam etmesi için çözüm olarak "spill-back" kavramını formüle etmişler ve 1960'larda Avrupa'da bütünleşmenin yaşadığı sıkıntı ve gerilemeleri bu varsayıma bağlayarak açıklamaya çalışmışlardır. (Toprak, 2007: s.73-74)

1.3.2.3. Amitai Etzioni

Etzioni'ye göre güçlü bir devletin veya devletlerin ortak girişimiyle yeni bir siyasal topluluk oluşturulabilmektedir. Oluşan bu ulusüstü siyasal topluluk bir "güç merkezi" olabilmekte ve bir "yüksek otorite" ortaya çıkabilmektedir. Bu durum kurumsallaşmanın "spill over" kavramının etkisiyle siyasal alana yayılmasına işaret etmektedir. Kurumsallaşmanın genişlemesi sürecinin aşamaları sırasıyla; başlangıç aşaması, uyum aşaması, ödülleri ve yükümlülükleri tahsis edici aşama, sosyal bütünleştirici aşama ve normatif bütünleştirici aşama şeklindedir. Bütünleşen

devletlerin bağımsızlıkları, sanayileşmeleri, milliyetçilik ideolojisinin etkisi, beklentileri ve amaçları ise bütünleşmeyi etkileyen faktörler arasındadır. (Arı, 2010: s.449-453)

Neo-fonksiyonalizm hakkında çalışmalar yapan diğer yazarlar arasında Philippe Schmitter, Joseph Nye, Robert Keohane ve Lawrence Scheineman da bulunmaktadır. Bu konuyu ele alan yazarların ortak özelliği, çıkış noktalarının Avrupa Toplulukları üzerinden olmasıdır, bu sebeple neo-fonksiyonalist teorinin oluşturulması sürecinde Avrupa Toplulukları bir laboratuvar vazifesi görmüştür. (Dougherty ve Phaltzgraff, 1997: s.423)

1.3.3. Neo- Fonksiyonalizmin Tarihsel Gelişimi ve Avrupa Bütünleşmesine Bakışı

Neo-fonksiyonalizm 1950'lerin sonu ve 1960'ların ilk yıllarında Avrupa'daki mevcut durumu açıklayan en iyi teori olması sebebiyle tartışmasız literatüre damgasını vurmuştur. Neo-fonksiyonalizmin temel prensibi olan yayılcılık faaliyetleri teorinin pratikte de hayat bulmasını sağlamıştır. Bu faaliyetlerden AKÇT'nin Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET/ Euratom) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) giden yolu açması sektörel yayılcılığın göstergesiyken; kuzey ülkelerinden gelen üyelik talepleri coğrafi yayılcılığın varlığını işaret etmiştir. Aynı zamanda çıkar gruplarının Brüksel'de özellikle Ortak Tarım Politikası konusunda baskı kurduğu bir merkez haline gelmesi ve o dönemde Komisyon başkanı olan Walter Hallstein'in bütünleşmeyi destekleyen politikaları siyasal yayılcılığın varlığını da desteklemiştir. (Açıkmeşe, 2004: s.8) Bütünleşmenin başlangıcında neo-fonksiyonalizm gözde bir teori olmasına rağmen, 1960'ların ortalarına doğru teorinin açıklayamadığı gelişmeler yaşanmaya başlamış, 1965'te yaşanan ve AB siyasi tarihine 'Boş Sandalye Krizi'² olarak geçen olay bu teorinin geçerliliğine ciddi bir darbe vurmuştur. (Sarı, 2016: s.9)

² **Boş Sandalye Krizi:** Kriz 1965 yılında dönemin Avrupa Komisyonu başkanı Walter Hallstein'in Ortak Tarım Politikası (OTP) ile ilgili mali düzenlemeleri içeren ve Avrupa Komisyonu'nun rolünü güçlendiren önerisi ile başlamıştır. Fransa Devlet Başkanı Charles de Gaulle, Walter Hallstein'in bu öneri ile üye devlet hükümetlerine danışmadan bir Devlet Başkanı gibi hareket ederek karar almasına karşı çıkmıştır. Aynı zamanda birtakım konularda Konsey'de nitelikli çoğunluk ile karar alınması

Avrupa bütünleşmesinde 1960'ların ilk yarısındaki hareketliliğin yerini durağanlığa bırakması ve 1973 petrol bunalımının yarattığı sorunların AB destekli projelerle çözülmesi yerine ulusal düzeyde önlemlerle çözülmeye çalışılması, vurgunun tekrar ulus-devlet kavramına yapılmasına sebep olmuştur. Bu durumla birlikte bütünleşmede yani adımların atılmaması teorisinin önemini yitirmesine yol açmıştır. (Rosamond, 2000: s.98) 1980'li yıllarda Avrupa bütünleşmesinin yavaşlamasıyla birlikte bu teori başta kurucusu Ernst Haas ve birçokları tarafından hayal kırıklığı olarak görülmeye ve demode olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Ancak 1980'lerin ikinci yarısından itibaren bütünleşme sürecinin yeniden ivme kazanarak Avrupa Tek Senedi ve Maastricht Antlaşması'nın imzalanması neo-fonksiyonalist teorisinin de canlanmasına neden olmuştur.

Bu dönemde Philippe Schmitter ve Arne Nieman neo-fonksiyonalizm üzerine çalışmalar yapmıştır. Schmitter yayılma efektini dört aşamalı döngü halinde açıklamıştır. Bunlar; dökülme (spill around), kurulum (build up), karışıklık (muddle about) ve geri çekilme (spill back) şeklindedir. Nieman ise daha önce üzerinde durulmayan yapıyı ön plana çıkarmış, “yapının ve yapanın” (structure and agency) birbirini eşit oranda etkilediğini savunmuştur. (Şahin, 2014: s.116)

1987 yılında yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi, kurucu antlaşmalarda ilk büyük değişikliği gerçekleştirmiş ve 1992 yılı sonunda Tek Pazarın tamamlanmasını öngörerek her açıdan “yayılma-spill over etkisi” yaratmıştır. Buna örnek olarak, kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayelerin serbest dolaşımı üzerindeki engellerin kaldırılması ekonomik faydaların artması bakımından “Ekonomik ve Parasal Birlik” oluşumunu gerektirmektedir. Bu sebeple Avrupa Tek Senedi sektörel yayılma etkisine neden olmuştur. Buna ek olarak, 1970'lerden beri devam etmesine rağmen Tek Senetle kurumsallaştırılan “Avrupa Siyasi İşbirliği” süreci bütünleşme yolunda atılan önemli bir adımdır. (Rosamond, 2000: s.99-100) Ancak Mitrany'nin fonksiyonalist teorisinden esinlenerek ekonomik bütünleşme sağlama düşüncesiyle yola çıkan

usulünü kabul etmeyen de Gaulle, Temmuz 1965'ten Ocak 1966'ya kadar AET'nin Bakanlar Konseyi ve Daimi Temsilciler Komitesi (COREPER) toplantılarına katılmayı reddederek sandalyesinin boş kalmasına sebep olmuştur. Konsey'in yedi ay boyunca karar alma süreçlerine engel olan “Boş Sandalye Krizi”, 1966 yılında “Lüksemburg Uzlaşısı” ile sona ermiştir. (Caraffini, 2015:165)

Avrupa Birliğinde siyasal bütünleşme ancak Maastricht Antlaşması'ndan sonra oluşmuştur. (Suner, 2007: s.61-62)

Neo-fonksiyonalist teorinin kavramları incelendiğinde, kuramın sektörel ve kurumsal anlayış bakımından Avrupa Birliği ile örtüştüğü gözlemlenmektedir. Sektörel iş birliğinin topluluklarda yaşam bulması ve sonrasında toplulukların Avrupa Birliği çatısı altında birleştirilmesi David Mitrany'nin fonksiyonel işbirliği kavramı ile açıklanabilmektedir. AB kurumlarının işleyişi "Topluluk Metodu" adı verilen bir mekanizma ile sağlanmakta ve bu metot Komisyon ve Bakanlar Konseyi arasında karşılıklı iletişim gerektirmektedir. (Toprak, 2007: s.75) Bütünleşmenin ekonomik alanda başarılı olması sebebiyle Avrupa Ekonomik Topluluğu kurucu antlaşmasınının 202-209 maddeleri ile Konsey'de olan yürütme yetkisi, üyelik sürecini hızlandırmak için Komisyon'a verilmiştir. (Treaty of Rome, 25.03.1957: Article 202-209). Ancak görev alanına bağlı olarak Komisyon'un yetkilerinin farklılıklar göstermesi karşısında kuramın tezi yetersiz kalmıştır. Aynı zamanda çelişen ulusal çıkarlar durumu güçleştirirken, ortak para birimine geçişin getirmiş olduğu iş birliği ve koordinasyon pozitif bütünleşme dinamiğini güçlendirmiştir. (Toprak, 2007: s.76)

Sürecin politizasyon boyutuna vurgu yapmasıyla fonksiyonalizmden ayrılan neo- fonksiyonalizm, fonksiyonel iş birliğinden siyasal bütünleşmeye geçişte teorinin eksiklerini tamamlamaktadır. Neo-fonksiyonalist teori bütünleşmeyi topluluk çatısı altında çatışmacı çıkarların dengelendiği ve sosyal farklılıkların uzlaştırıldığı bir süreç olarak değerlendirmiştir. Ulus devletler arasında tutarlı bir fonksiyonel iş birliği modelinin amaçlandığı neo-fonksiyonalizmde sadakat odağı ve tutunum beklentisi artık ulus devletlerde değil, yeni ulusüstü bir merkezdir. Bu model anayasal düzenlemeleri değil, etkili işlevsel ortaklıkların kurulmasını benimsemektedir. (Sancaktar, 2013: s.132)

1.3.4. Neo- Fonksiyonalizme Yöneltilen Eleştiriler

Neo-fonksiyonalizm; Avrupa kıtasını bütünleştirme politikalarını uygulamada etkisinin azalması sebebiyle salt bir bütünleşme kuramı haline gelmesinden ötürü eleştirilmektedir. Ancak teori, iktisadi-tekniik dönüşüm ve siyasal dağışım arasındaki bağlantılara odaklanması yönüyle devlet merkezli geleneksel siyaset bilimi

sistematikğini de tartışmaya açmıştır. Avrupa bütünleşme sürecini başarılı bir şekilde açıklayan neo-fonksiyonalist teori yeni teorilerin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Neo-fonksiyonalist teoriye bütünleşmenin siyasal boyutuna vurgu yaparken aşırı elitist bir tutum sergilediği gerekçesiyle eleştiriler yöneltmiştir. Siyasal elitin her zaman rasyonel davranan bir aktör olarak görülmesinin ve bütünleşmenin elitler üzerinden açıklanmaya çalışılmasının diğer toplumsal, siyasal, kültürel ve tarihsel unsurların etkilerinin görülmesine engel olacağı düşüncesi savunulmuştur. Aynı zamanda ortaya bütünleşme karşıtı elitlerin çıkmasıyla sürecin tehlikeye gireceğine dikkat çekilmiştir. (Sancaktar, 2013: s.135-136)

Neo fonksiyonalist yaklaşımın, sivil toplum örgütlerinin dışında kalan sade vatandaşları, etkileşim açısından sürece dahil etmemesi kuramsal bir zayıflık olarak görülmüştür. Bütünleşme anlayışının temelleri atılırken sadece elit tabanlı yaklaşımların benimsenmesi, uyum çalışmalarına sınır çizmekte, bu durum günümüzde AB üzerine yapılan demokrasi tartışmalarına yol açmakta ve Birlik politikalarının halkların iradesine bağlı olup olmadığı sorusunun çıkış noktasını oluşturmaktadır. Halkların süreçte etkin bir rol oynadığına işaret eden yeni üye kabulü veya ortak anayasa gibi kırılma noktalarında düzenlenen referandumlar, bütünleşme kuramlarının temelindeki elit tabanlı anlayışı ve toplumlararası uyumu açıklayamamaktadır. Bütünleşmenin kurumsal alt yapısı çizilirken, toplumsal yapıların ve toplumlar arası iletişimin de dikkate alınması gerektiği düşüncesi doğmuş ve 1990'lı yıllardan itibaren küreselleşmenin artan etkileriyle, iletişime dayalı sosyolojik yaklaşımlar ön plana çıkarılmıştır. Ancak bunlar da yine kurumsal bürokrasiler seviyesine odaklanmaktadır. (Toprak, 2007: s.76)

Neo-fonksiyonalizme bazı eleştiriler yöneltirse de en kapsamlı ve en yaygın kabul gören bütünleşme teorisidir. Temelleri David Mitrany tarafından fonksiyonalizm ile atılan bu teori İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde barışın tesisinin sağlanabilmesi için teknik ve ekonomik iş birliğinin gerekliliğinden yola çıkmıştır. İlk aşamada siyasi kaygılardan uzak biçimde yalnızca işlevsel temeller üzerine kurulan bütünleşme modeli pratikte 1952 yılında Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nun (AKÇT), 1958 yılında kurulan Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun (AAET) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) kurulması ile hayat bulmuştur. Ulus devletlerin iç ve dış politikayı yönetme arzusundan vazgeçip otonomilerini kendi

iradeleri ile ulusüstü yetkiler ile donatılmış bir yapıya devrederek birlikte hareket etmelerinin örneklerinin görüldüğü bu iş birliği süreci başka alanlara da yayılma etkisi göstermiştir. Barıştan ziyade pragmatik iş birliğine odaklanan neo-fonksiyonalistlerin varmak istedikleri nihai nokta siyasal iş birliğidir. 1960'larda yaşanan bazı sorunlar teoriye duyulan güveni azaltsa da 1987'de Avrupa Tek Senedi'nin imzalanması ile süreç tekrar hareketlenmiş ve 1993 yılında Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile siyasi bütünleşme sağlanmıştır. Bununla birlikte Ekonomik ve Parasal Birliğe geçilmesi siyasal bütünleşme olan Avrupa Birliği'ne pozitif katkı sağlamıştır. Teorinin tarihsel sürecine bakıldığında görülmektedir ki sektörel ve teknik konularda iş birliği beraberinde ekonomik, coğrafi ve siyasi iş birliğini beraberinde getirmektedir. Nitekim Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kurulması ile başlayan sürecin Avrupa Birliği'ne uzanması neo-fonksiyonalistlerin bu konudaki yaklaşımlarının gerçekleştiğinin en somut örneğidir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKASI

Bu çalışma bağlamında Avrupa Birliği'nin ilerleme raporlarında enerji ile ilgili fasılda Türkiye'den beklentileri ve değerlendirmeleri inceleneceğinden, öncelikle AB'nin enerji politikasının ele alınması uygun görülmektedir. Bu doğrultuda başlangıçta AB enerji politikasının tarihsel gelişimi incelenecek, enerji sektörünün yapısı analiz edilecek, temel ilkeler ele alınacak ve AB enerji politikasında Türkiye'nin yeri anlaşılmaya çalışılacaktır.

2.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ POLİTİKASININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Uluslararası ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesinde ve jeostratejik dengelerin oluşturulmasında önemli bir rol oynayan enerji, Avrupa Birliği'nin oluşumunda da ilk adım atılan alan olmuştur. Enerjinin üye devletler ve Avrupa Toplulukları (AT) arasında paylaşılan bir alan olması sebebiyle enerji AT kurumları ve üye devletlerce ortaklaşa belirlenen bir konu haline gelmiştir. Özellikle Lizbon Antlaşması'ndan sonra Avrupa Birliği kurumlarının ülkelerin enerji politikalarını belirleyebileceği kabul edilmiş ve üye devletler enerji politikalarını Birlik politikalarıyla uyumlaştırmaya gitmiştir. Çalışmanın bu bölümünde Avrupa Birliği Enerji Politikası, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kurulmasından günümüze kadar geçen süreç içerisinde Avrupa Birliği'nin enerji alanında aldığı yolu daha iyi anlamak adına tarihsel olarak ele alınmıştır.

Neo-fonksiyonalist teori Avrupa Birliği enerji politikasını en iyi açıklayan teorilerden biri olması sebebiyle, Jean Monnet gibi Avrupa Topluluklarının kurucu liderlerinin de savunduğu bir uluslararası ilişkiler teorisidir. Yayılma (spill over) etkisiyle birlikte Avrupa Birliği'nde bir konuda gerçekleşen bütünleşmenin yararlı

etkilerinin diğere alanlarda da bütünleşmeye yol açacağı tezi, enerji politikalarının oluşturulmasında da kendini göstermektedir. Bu politikanın yararları görülmeye başlandıkça üye devletler ve AB vatandaşları tarafından AB ortak enerji politikası oluşturulmasına yönelik destek artmaya başlamıştır. (Dursun, 2011: s.261)

Avrupa Birliği günümüzde 27 üyeye sahip olması sebebiyle dünyanın diğere bölgelerine kıyasla daha fazla enerji tüketimi olan bir bölgedir. Avrupa Birliği'ni kuran üç temel antlaşmadan ikisinin enerji sorunları ile ilgili olması, AB açısından enerji konusunun önemini göstermektedir. Ancak Birlik toprakları enerji kaynakları bakımından yeterli potansiyele sahip değil, aksine oldukça fakirdir. Bundan dolayı AB enerji arzı ve güvenliği açısından yeni yollar aramakta, gerekli enerji ihtiyacını karşılayabilmek için yeni projeler oluşturulmasına büyük önem vermektedir. (Ercan, 2011: s.2)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da yeni bir savaşın oluşmasını önlemek amacıyla Fransa ile Almanya'nın demir-çelik kaynaklarının devletler üstü bir otoritenin yönetimine devredilmesi düşünülmüş bu sayede uluslararası güvenliğin sağlanması ve ekonomik büyümenin gerçekleşmesi hedeflenmiştir. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) böyle bir anlayışla 18 Nisan 1951 tarihinde Almanya, Belçika, Fransa İtalya, Lüksemburg ve Hollanda temsilcileri arasında imzalanan Paris Antlaşması ile kurulmuştur. (İktisadi Kalkınma Vakfı [İKV], 2004: s.2-3) Antlaşma, AB mevcut enerji politikasının unsurlarını içermesine rağmen fazla önem taşımamaktadır ancak kömür konusunda ortak çıkar ve işbirliği gereğinin vurgulanması bakımından tarihi bir öneme sahiptir. Bu antlaşma Avrupa ekonomik ve politik bütünleşme sürecinin başlamasına sebep olduğu gibi, AB enerji politikasının oluşması yönündeki ilk adımı teşkil etmektedir. Paris Antlaşması'nın 1. ve 2. maddelerinde, topluluğun ortak çıkarlara yönelik olarak üyeler arasında iş birliğini öngördüğü vurgulanmaktadır. (Treaty Establishing The European Coal and Steel Community, 18.04.1951: Article 1-2). AKÇT, demir ve çelik endüstrisinde serbest ve entegre olmuş piyasaların yaratılmasını hedeflemiştir. Bu amaç doğrultusunda; devletler tarafından verilen sübvansiyonların ve yardımların, üreticiler, satın alanlar veya tüketiciler arasında dağıtılmasını, fiyat veya teslim şartlarında veya taşıma tarifelerinde ayırım yapan tedbir ve uygulamaları ve malların dolaşımındaki miktar kısıtlamalarını kontrol ederek, üye devletler arasındaki ticaretin önündeki engellerin

kaldırmasını ve ortak bir pazarın kurulmasını sağlamaya çalışmıştır. (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 1993: s.6-8)

AKÇT kurulduğunda kömür toplam enerji talebinin üçte ikisini karşılamaktayken, petrolün kullanım oranı ise %10'du. 1957 yılında Roma Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte kurulan Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET/EURATOM) AB Ortak Enerji Politikasının bir diğer önemli adımını oluşturmaktadır. AAET nükleer gücün geliştirilmesi konusunda iş birliklerinin artırılmasına ve bu alanda yüksek araştırmalar yapılmasına olanak sağlamakta ve nükleer enerjinin barışçıl kullanımı için üye ülkelerin planladığı veya yürüttüğü araştırma programlarını koordine etmektedir. (Yorkan, 2009: s.25) AAET'nin bu amaç ve görevleri Roma Antlaşması'nın ikinci bölümünde nükleer enerji alanında gelişmeyi teşvik edici hükümler başlığında belirtilmiş ve 8. maddesinde Komisyonun Bilimsel ve Teknik Komitenin görüşünü aldıktan sonra bir Ortak Nükleer Araştırma Merkezi kurulacağına vurgu yapılmıştır. (Treaty Establishing the European Atomic Energy Community, 25.03.1957, Title Two: Article 1-8).

1957 yılında AKÇT ile birlikte Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) da kurulmuştur. Roma Antlaşması'nın 3. Maddesine göre AET'nin faaliyetleri; üye devler arasındaki gümrük vergilerini, ithalat ve ihracattaki miktar kısıtlamalarını ortadan kaldırmak, üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi belirlemek, ortak tarım ve taşımacılık politikası oluşturmak ve ortak bir pazar içinde rekabetin bozulmamasını sağlayacak bir sistemin kurulmasını sağlamak olarak tanımlanmıştır. (Treaty Establishing the European Economic Community, 25.05.1957, Article 3)

Aynı zamanda petrol, doğalgaz ve elektrik de AET'nin sorumluluğuna verilmiştir. İki antlaşma da temel olarak sektörde serbest ve tam entegre edilmiş piyasalar oluşturmayı hedeflemişlerdir. O tarihten itibaren enerji politikası ekonomik bütünleşmeye paralel bir şekilde kademeli olarak gelişme göstermiştir. (Yorkan, 2009: s.25)

1965 yılına gelindiğinde kurucu üyelerin imzalamış oldukları 'Birleşme Antlaşması' (Füzyon Antlaşması) sonucunda, AKÇT, AET ve AAET için tek bir Konsey, Komisyon ve Parlamento oluşturulmuş, bütçeleri birleştirilmiş ve "Avrupa Toplulukları (AT)" terimi kullanılmaya başlanmıştır. (İKV, 2019) Bu önemli

antlaşmada enerji konusundaki amaç ve iş birliklerinin temelleri ortaya konulmuş, ancak gerçek anlamda AB Enerji Politikasının şekillenmesi, petrol krizlerine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Gelişmiş ülkelerin çoğu gibi AB üyesi ülkeler de 1973'teki petrol krizinden önce enerji tüketiminde ithalata aşırı bağımlıydılar. (Kesbiç ve Şimşek, 2001: s.1-2) Petrol krizi sonucunda enerji arzını dış şoklardan koruyacak bir stratejiye ihtiyaç duyan AB, ortak bir enerji politikasına sahip olmak için kararlılık göstermiş ve 17 Eylül 1974 tarihli Konsey Kararında "Topluluk Enerji Politikası 1985 Yılı Hedefleri"ni açıklamıştır. (Official Journal of European Communities, 1975: s.1) Buna göre Topluluğun 1973'de yüzde 63 olan ithal enerjiye bağımlılığının, 1985'e kadar yüzde 50'ye, mümkünse %40'a indirilmesi; Topluluğun enerji tüketiminin %15 azaltılması; enerji tüketiminin %35'inin elektrik kaynaklı olması; kömür üretimi ve doğalgaz araştırmaları, nükleer enerji kapasitesi, hidroelektrik ve jeotermal güç kapasitelerinin artırılması hedeflenmiştir. (Kırteke, 2014: s.61)

1980'lerle birlikte mevcut enerji sisteminin küresel çevreye çok zararlı olduğu genel olarak kabul edilmiş ve çevreyi tehlikeye atmadan enerji sistemlerinin nasıl yeniden düzenlenebileceği konusu tartışılmaya başlanmıştır. 9 Haziran 1980 tarihli Konsey Kararı'na gelindiğinde ise 1990 yılı AB Enerji Politikası hedefleri belirlenirken (Official Journal of European Communities,1980: s.1), 16 Eylül 1986 tarihli Konsey Kararı'nda ise 1995 yılı hedefleri ortaya konmuştur. (Official Journal of European Communities, 1986: s.1). 1980'li yıllarda üye ülkeler arasında Tek Pazarın oluşturulmasının gerekli olduğu düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda 1987 yılında Avrupa Tek Senedi (ATS) yürürlüğe girmiş ve bu senet ile birlikte AET'nin 7. başlığı olan "Çevre" başlığına doğal kaynakların dikkatli ve rasyonel kullanılması ile ilgili madde eklenmiştir. (Treaties Establishing the European Communities: Treaties Amending These Treaties, Single European Act, 1987: s.343-346). 1980'lerin sonuna doğru enerji piyasalarının serbestleşmesi yönündeki eğilim Avrupa Birliği'nin gündeminde yerini almıştır. Bunun sonucunda, ülkeler arasında parçalanmış durumda olan mevcut piyasaların bütünleştirilmesi düşüncesi hakim olmuş ve enerji iç pazarı, artan rekabetin odağı haline gelmiştir. (İKV, 2004: s.2-3)

1990'lı yılların başlangıcında ise, Doğu Bloku'nun dağılmasından sonra, enerji alanında ortaya çıkan yeni olanakların değerlendirilebilmesi amacıyla AB tarafından eski Doğu Bloku üyesi ülkelerin büyük çoğunluğu ile birlikte, Avrupa, ABD, Kanada,

Japonya gibi hemen bütün OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı) üyesi ülkeler arasında bir girişim başlatılmıştır. Avrupa Birliği'nin başlattığı bu girişim sonucunda enerji konusunda yakın iş birliği öngören bir belge imzalanmıştır. (Kesbiç ve Şimşek, 2001: s.2) 17 Aralık 1991 tarihinde kabul edilen Avrupa Enerji Sözleşmesi'nde (European Energy Charter) enerji alanında ticaretin serbestleştirilmesi, uyum ve iş birliğinin sağlanması enerjinin etkin kullanımı ve çevrenin korunması konuları üzerinde durulmuştur. (Ulan ve Ural, 2014: s.446)

1990'lı yıllarda çıkartılan “Yeşil Kitap” ve “Beyaz Kitap”ın enerji ile ilgili sayıları ortak politika oluşturma yönünde yürütülen diğer çalışmalarındandır. 1995 yılında “Avrupa Birliği için Bir Enerji Politikası COM(682) 1995 ” adlı Beyaz Kitap ile birlikte AB enerji politikasında gerçek bir adım atılmış ve enerji güvenliğinin sağlanması, rekabetçi enerji piyasasının oluşturulması ve çevrenin korunması konularına öncelik verilmiştir. (Commission of the European Communities, 1995: s.14) Bundan sonraki tarihlerde yayınlanan yeşil ve beyaz kitaplarda da bu öncelikler vurgulanmıştır. (Yorkan, 2009: s.27) Avrupa Komisyonu tarafından 1996 yılında yayınlanan Yeşil Kitap ve 1997 yılında yayınlanan Beyaz Kitap; “Gelecek için Enerji: Yenilenebilir Enerji Kaynakları” olarak nitelendirilmiş ve yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve uygulanması ile ilgili bir süreci başlatmıştır. (Commission of the European Communities, 1997). Aynı zamanda Roma Antlaşması'ndan sonra en kapsamlı düzenleme olan Maastricht Antlaşması'nın (Avrupa Birliği Antlaşması) 3. maddesinde içerisinde enerjinin de bulunduğu birçok hüküm yer almakta ancak enerjiyle ilgili doğrudan bir hükme yer verilmemektedir. (Council and Commission of the European Communities, 1992: Title 2, Article 3) Bu antlaşma aynı zamanda Madde 129b ve 129c'de belirtildiği üzere AB kurumlarına Trans- Avrupa Ağları olarak da adlandırılan sınır ötesi enerji altyapısını güçlendirmeyi amaçlayan projeler yapması için yetki vermektedir. (Council and Commission of the European Communities, 1992: Title 12, Article 129b- 129c)

Avrupa Birliği 1997 yılında imzaladığı Amsterdam Antlaşması ile sürdürülebilir büyüme hedeflerini ortaya koymuştur. Bu hedefleri gerçekleştirebilmek için üç temel politika belirlemiştir. Enerji arz güvenliği, rekabetçi enerji sistemi ve çevrenin korunması amaçları çerçevesinde 1998 yılından sonra Avrupa Komisyonu “Ortak Analiz Projesi”ni hayata geçirmiş, Kyoto Protokolüne uyum sağlanması ve enerji

üretim/tüketiminde etkinliğin artırılması amaçları vurgulanmıştır. (Dış Ticaret Müsteşarlığı [DTM], 2007: s.155) Birlik içerisindeki doğal kaynak azlığı, üretim ve tüketim arasındaki dengesizlik ve enerji bağımlılığının yüksek olması sebepleri sonucunda 2000’li yılların sonlarına doğru “Enerji Arzının Güvenliği için Bir Avrupa Stratejisine Doğru” başlıklı bir yeşil kitap yayınlanmış ve küresel ısınma sorunları ile iç enerji pazarının geliştirilmesi konularına değinilmiştir. (Commission of the European Communities, 2000: s.10)

AB kurucu antlaşmaları başlangıçtan itibaren enerji ile ilgili çeşitli ilkeleri ve kuralları yürürlüğe koymak için antlaşmaların çevre ve ekonomiyle ilgili bölümlerinden yararlanmakta, enerji politikası için özel maddeler barındırmamaktaydılar. 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile birlikte Avrupa Topluluğu’nu Kuran Antlaşma’nın adı Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma (ABİHA) olarak değiştirilmiş ve bu antlaşma ile enerji başlığı 11. başlık olarak ilk kez eklenerek enerji konusu yeni bir boyut kazanmıştır. (Uçkun, 2016: s.54-55) Antlaşmanın 194. maddesi kapsamında Birliğin enerji politikası, iç pazarın kurulması ve işleyişi çerçevesinde çevrenin korunması ve iyileştirilmesi ihtiyacını göz önünde bulundurmuş (Official Journal of the European Union (EU), 2012: s.134), ayrıca madde 4’e göre Birlik ile üye devletler arasında paylaşılan yetki alanlarına enerji de dahil edilmiştir. (Official Journal of the EU, 2012: s.51)

Mevcut durumda, AB düzeyinde pratikte 28 ulusal düzenleyici yapı mevcuttur. Enerji üretim tesislerinin daha etkin kullanılmasıyla birlikte piyasa etkinliğini ve rekabeti artırmak, tüketiciler için uygun fiyatlarla üretim sağlamak ve bir bütün halinde hareket etmek için AB genelinde entegre olmuş bir enerji piyasasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu doğrultuda oluşturulan Enerji Birliği düşüncesi ve Enerji Birliği’ne ilişkin detaylı eylem planı 25 Şubat 2015 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanmıştır. Enerji Birliği, enerji arz güvenliğini sağlamak, enerjide sürdürülebilirliği ve rekabetçiliği güçlendirmek amacıyla tasarlanmıştır. (European Commission [EC], 2015: s.3-4)

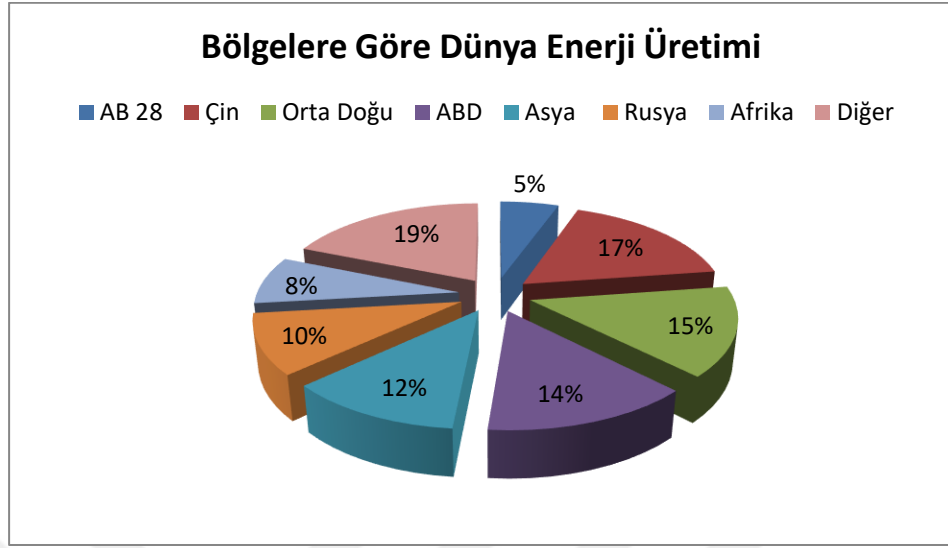
2.2. AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ SEKTÖRÜNÜN YAPISI

Temelleri 1995 yılında yayımlanan Beyaz Kitaba dayanan Avrupa Birliği Enerji Politikası denildiğinde, AB Dış Enerji Politikası ve AB İç Enerji Politikası olarak iki kavram aklı gelmektedir. Artan enerji ihtiyacıyla birlikte dışa bağımlılığı artan AB Dış Enerji Politikası alanında Birlik üyesi olmayan ülkelerle çeşitli anlaşmalar, protokoller imzalamakta ve uluslararası ortaklıklar kurmaktayken; AB'nin İç Enerji Politikası ise, AB düzeyinde AB kurumları tarafından oluşturulan, üye devletlerin uygulamakla yükümlü oldukları kuralları ve hedefler bütünüdür. Çalışmanın bu kısmında AB Enerji Politikası bir bütün olarak ele alınmakta, Avrupa Birliği'nin enerji üretimi, enerji tüketimi ve enerji ithalatı istatistikî veriler ışığında incelenmekte ve Avrupa Birliği'nin dünya enerji piyasasındaki yeri grafikler üzerinden anlatılmaktadır.

2.2.1. Avrupa Birliği Enerji Üretimi

Küresel orta sınıftaki nüfus artışı ve hayat standartlarının iyileşmesiyle birlikte ekonomik büyüme hız kazanmakta ve küresel enerji ihtiyacı artmaktadır. Enerji talebinin artmasıyla birlikte ülkeler enerji arzlarını da arttırmaya yönelik faaliyetlerde bulunmakta, enerji sektörüne yeni yatırımlar yapmakta ve maliyetlerin azalmasıyla yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmektedir. Dünya'daki enerji arzı verileri incelendiğinde tüketimde daha üst sıralarda olan Avrupa Birliği'nin enerji üretiminde daha düşük bir paya sahip olduğu gözlemlenmektedir.

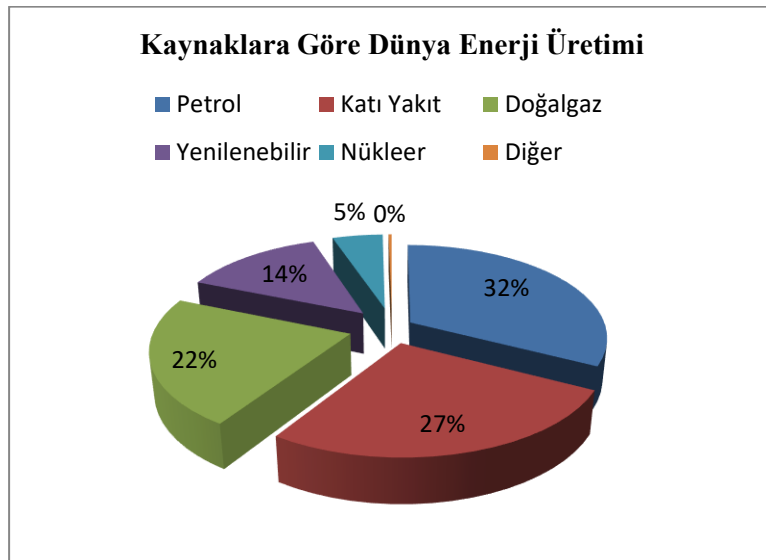
Grafik 1: Bölgelere Göre Dünya Enerji Üretimi

Kaynak: (EC, 2018:10)

2018 yılı verilerine göre, dünyada toplam enerji arzına bakıldığında yıllık 13.764 Mtep (Milyon ton eşdeğer petrol) enerji üretimi olduğu görülmektedir. Bu üretimde en büyük pay yıllık 2361 Mtep) ile Çin'e aittir. Avrupa Birliği yıllık 759 Mtep enerji üretimi ile dünya enerji üretimi piyasasında % 5,5'lik paya sahiptir. (IEA, Ağustos 2018)

Grafik 2: Kaynaklara Göre Dünya Enerji Üretimi

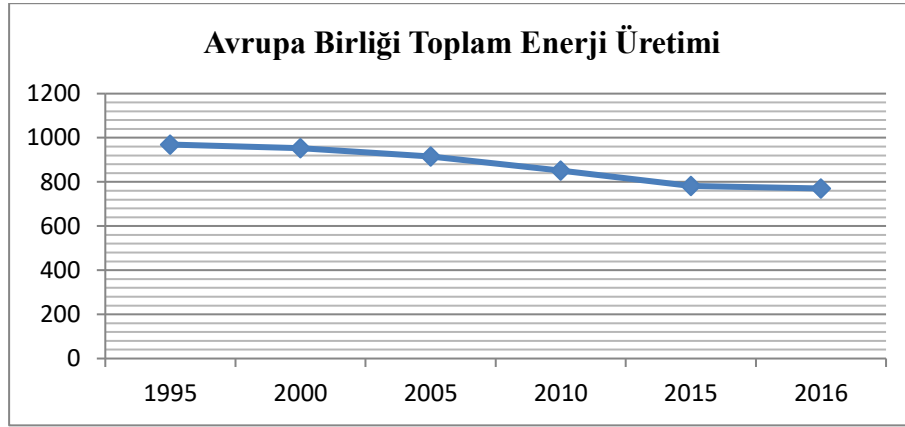

Kaynak: (EC, 2018:11)

Grafik 2’de görüldüğü gibi fosil yakıt kaynakları önemini sürdürmekte ancak düşük karbonlu kaynakların ve yenilenebilir enerjinin payı her geçen gün artmaktadır. Enerjide gelecek hedeflerine bakıldığında elektrik üretiminde kömür kullanımının azaltılarak yerini yenilenebilir enerji kaynaklarına bırakacağı öngörülmekte ve yenilenebilir enerji kaynakları ile nükleer enerjide önemli bir yükseliş olacağı ifade edilmektedir. Dünyanın pek çok yerinde yapılan yatırımlar ile birlikte özellikle rüzgar ve güneş enerjisinden elektrik üretiminde %400 artış beklenmektedir. Bu kaynakları kullanmanın sonucunda ise karbondioksit (CO₂) salınımında %30’luk bir azalma olacağı tahmin edilmektedir. Enerjide 2040 hedefleri incelendiğinde; fosil yakıt kullanımının eşit şekilde azalmadığı görülmekte, aksine enerji talebi gittikçe artmakta olan Asya-Pasifik ülkelerinde kömür kullanımı ile elektrik üretiminde büyük bir artış yaşanacağı düşünülmektedir. Enerji üretiminde zengin rezervleri ve geniş kullanım alanı sayesinde doğalgazın payının da giderek artması beklenmekte, 2040 yılına gelindiğinde üretimdeki payını %26’ya çıkarması hedeflenmektedir. Özellikle Çin ve Hindistan gibi ülkelerde hava kirliliğinde artış olması sebebiyle doğalgaza daha fazla yönelim olacağı düşünülmektedir. Bu süreçte Rusya’nın yeni Asya pazarlarına açılmasıyla dünyanın en büyük doğalgaz ihracatçısı olmayı sürdüreceği beklenmektedir. (KPMG, 2019: s.3-4) 2040 yılına gelindiğinde küresel enerji arzında %4’lük bir artış olması öngörülmektedir.

Avrupa Birliği enerji arzına gelindiğinde ise; AB günümüzde enerji ihtiyacını birincil enerji kaynakları dediğimiz petrol, doğal gaz, kömür, nükleer ve yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılamaya devam etmektedir. AB enerji politikası 2000’li yıllardan itibaren değişim göstermekte ve “Yeni Enerji Politikası” hedefleri uygulanmaktadır. Bu hedefler doğrultusunda AB enerji üretiminde ve talebinde değişim yaşanması beklenmekte, enerji talebinde düşüş olması için çalışmalar yapılmakta ve fosil enerji kaynaklarına olan bağlılığın azaltılması hedeflenmektedir. Ortak enerji politikasının başlangıcı kabul edilen 1995 yılından itibaren enerji üretimi karşılaştırıldığında, üretimde düşüş gözlemlenmektedir. Buna sebep olarak Avrupa Birliği’nin sahip olduğu kaynakların ve rezervlerin azalması ve AB’de enerji kaynaklarının bazı ülkelerde yoğunlaşması gösterilmektedir. (Dursun, 2011: s.9-10)

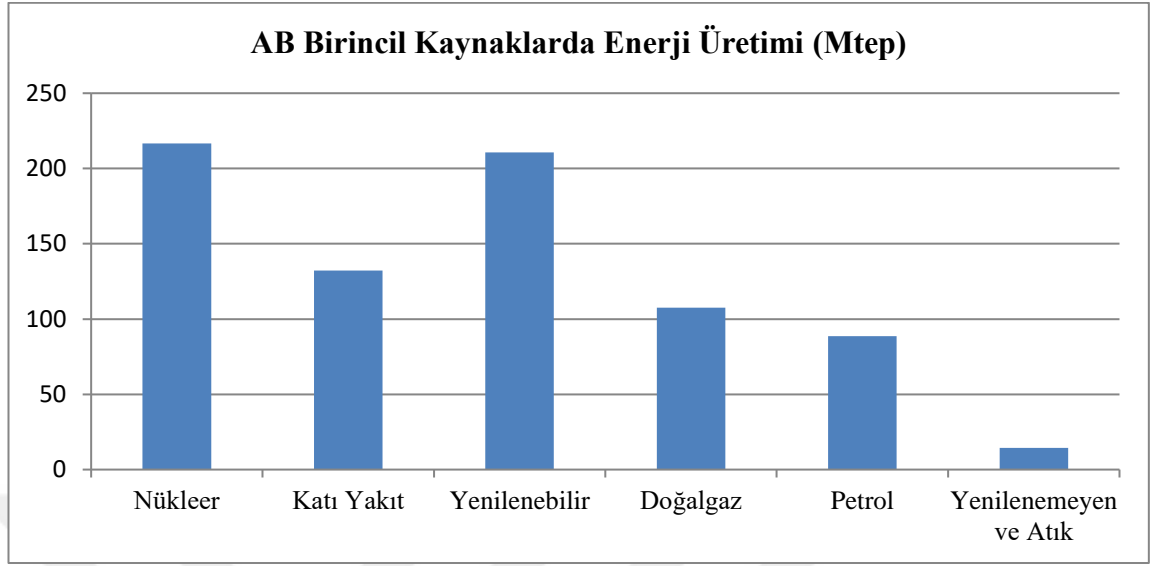
Grafik 3: Avrupa Birliği Toplam Enerji Üretimi Yıllara Göre Dağılımı (Milyon Ton Petrol Eşdeğeri/ Mtep)

Kaynak: (European Commission, 2018: 35)

Grafik3'te de görüldüğü üzere dünya enerji üretiminde %5,5'lik paya sahip olan Avrupa Birliği'nin yıllık enerji üretimi 2018 yılında 759 Mtep'dür. (International Energy Agency [IEA], Ağustos 2018) Doğal kaynak rezervlerinin azalması ile birlikte üretimde büyük paya sahip olan petrol ve doğalgaz üretiminde önemli düşüş görülmektedir. Bu durum karbon emisyonunu azaltmaya yardımcı olurken, Birliği ithalatta bağımlı hale getirmektedir. 2040 yılına gelindiğinde karbon emisyonunda %36 azalma olması, enerji üretiminde ise %3'lük bir artış olması beklenmektedir.

Grafik 4: AB Birincil³ Kaynaklarda Enerji Üretimi (Mtep)

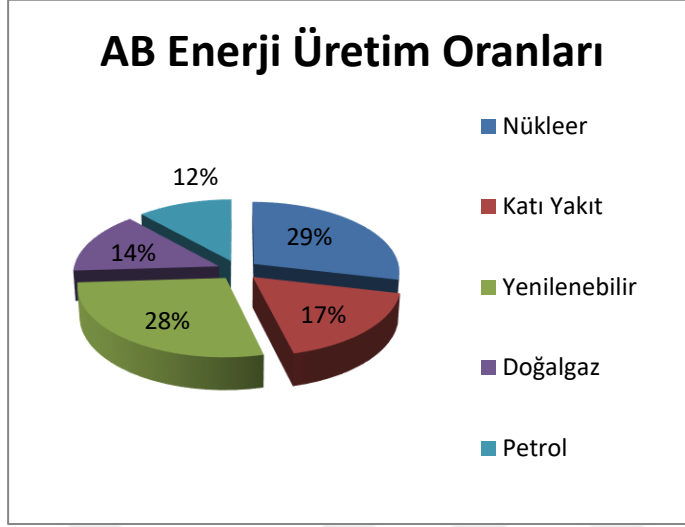

Kaynak: (EC, 2018: s.36)

Ucuzlayan yenilenebilir enerji teknolojileri, dijital uygulamalar ve elektriğin rolündeki artışın bir araya gelmesi, dünyanın sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşabilmesi için önemli birer etmendir. Enerji ihtiyacını karşılamak isteyen AB ülkeleri yatırımlarını yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmektedir. 1995 yılına kıyasla yenilenebilir enerji üretimi %250 artış göstermiş, üretimdeki payı 84,3 Mtep'den 210,7 Mtep'ye yükselmiştir. (EC, 2018: s.174) Katı yakıtlar, petrol ve doğalgaz üretiminde ise durum farklıdır, 1995 yılından itibaren üretim oranları giderek azalmıştır. İkincil enerji kaynaklarından elektrik sektöründe ise güvenilir ve sürdürülebilir arz sorunu bulunmaktadır.

³ Birincil enerji kaynakları herhangi bir dönüşüme uğramaksızın elde edilmiş enerji kaynaklarıdır. Yenilenebilir ve yenilenemeyen enerjiyi kapsayan bu kaynaklar; fosil yakıtlar, yenilenebilir kaynaklar (biyokütle, jeotermal, hidrolik, güneş, gelgit, dalga, rüzgar) ve nükleer enerjiden oluşmaktadır. İkincil enerji kaynakları ise diğer enerji kaynaklarının dönüştürülmesi ile elde edilen enerjiyi tanımlamaktadır. Buna örnek olarak; elektrik enerjisi, akaryakıt veya hidrojen benzeri sentetik yakıtlar gösterilebilmektedir.

Grafik 5: AB Kaynaklara Göre Enerji Üretim Oranları

Kaynak: (EC, 2018:36)

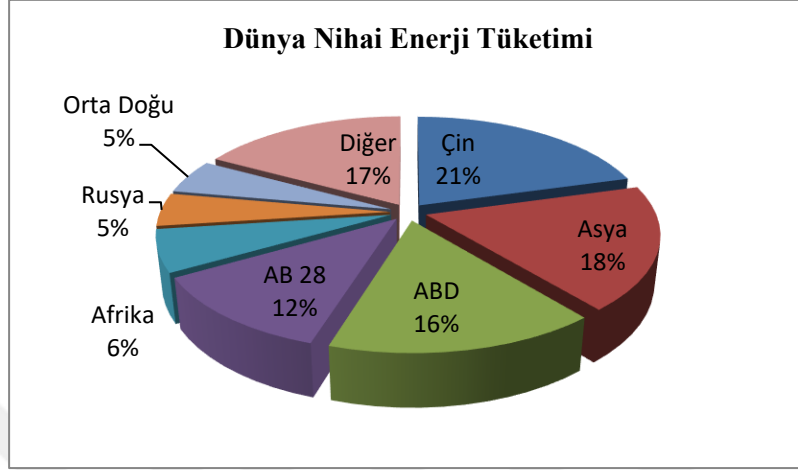
Grafik 4 ve 5'te görüldüğü üzere AB enerji üretiminde nükleer enerji ve yenilenebilir enerji kaynakları büyük paya sahiptir. 2040 yılına gelindiğinde enerji üretiminde yenilenebilir enerjinin payının %169 artması beklenirken, %2'lik düşüşe rağmen elektrik üretiminin en fazla doğalgazdan sağlanması beklenmektedir. 2035-2040 yılları arasında yenilenebilir enerjinin petrolü geride bırakarak en büyük enerji kaynağı olması düşünülmektedir. Bu kaynaklar arasında üçte ikilik bir oranla en büyük payın rüzgar enerjisine ait olacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda fosil yakıt üretiminde petrolde %28, doğalgazda %52 ve kömür üretiminde ise %73 oranında bir azalma olacağı öngörülmektedir. (British Petrol [BP], 2019)

2.2.2. Avrupa Birliği Enerji Tüketimi

Avrupa Birliği dünyada toplam enerji tüketiminin beşte biri oranına sahiptir. Küresel arenada tüketim, Batı'dan Doğu'ya doğru kaymaktadır. Günümüzde en çok enerji tüketimi Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde gerçekleşirken, 2030'da ilk sırada Çin'in yer alması beklenmektedir. Küresel enerji tüketimi sıralamasında Afrika pazarının, Avrupa'yı geçeceği düşünülmekte, 2030 yılı öngörülerine göre enerji tüketiminde sıralamanın Çin, ABD, Hindistan, Afrika ve Avrupa şeklinde olacağına vurgu yapılmaktadır. (KPMG, 2019: s.4) 2040 yılına kadar OECD (Ekonomik

Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı) dışı ülkelerin enerji talebinin küresel enerji talebinin %70'ine tekabül etmesi beklenmektedir.

Grafik 6: Bölgelere Göre Dünya Nihai Enerji Tüketimi

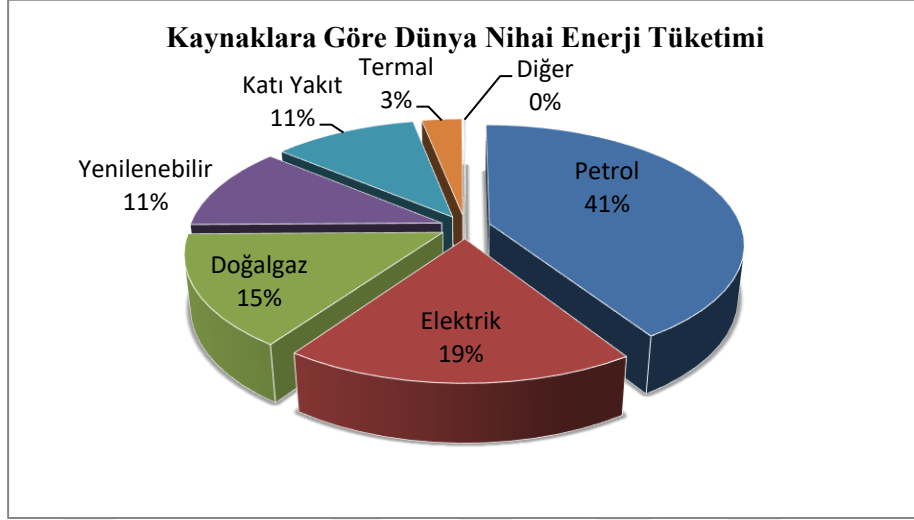

Kaynak: (EC, 2018: 14)

Grafik 6’da görüldüğü üzere; dünya nihai enerji tüketiminde⁴ AB %12’lik oranla dördüncü sırada yer almaktadır. Dünya brüt iç tüketimi 13.761Mtep’den oluşurken, AB brüt iç tüketimi 1689 Mtep’den oluşmaktadır. (EC, 2018: s.12) 2000 yılında dünya enerji talebinin %40’ını Avrupa ve Kuzey Amerika, %20’sini ise Asya’daki gelişmekte olan ekonomiler oluşturmaktaydı. 2000 yılında, kurulu kapasite bakımından dünyanın en büyük elektrik şirketleri arasında Avrupalı şirketler başta gelirken, günümüzde en büyük on elektrik şirketinden altısı Çinli şirketlerden oluşmaktadır. (KPMG, 2019: s.3)

⁴ Nihai enerji tüketimi hesaplanırken toplam tüketimden çevrim ve elektrik sektörü çıkarılmaktadır. Çünkü nihai tüketiminde artık bu kaynakların elektriğe çevrilmemiş kısmı tüketilmektedir. Elektrik zaten nihai tüketimde vardır.

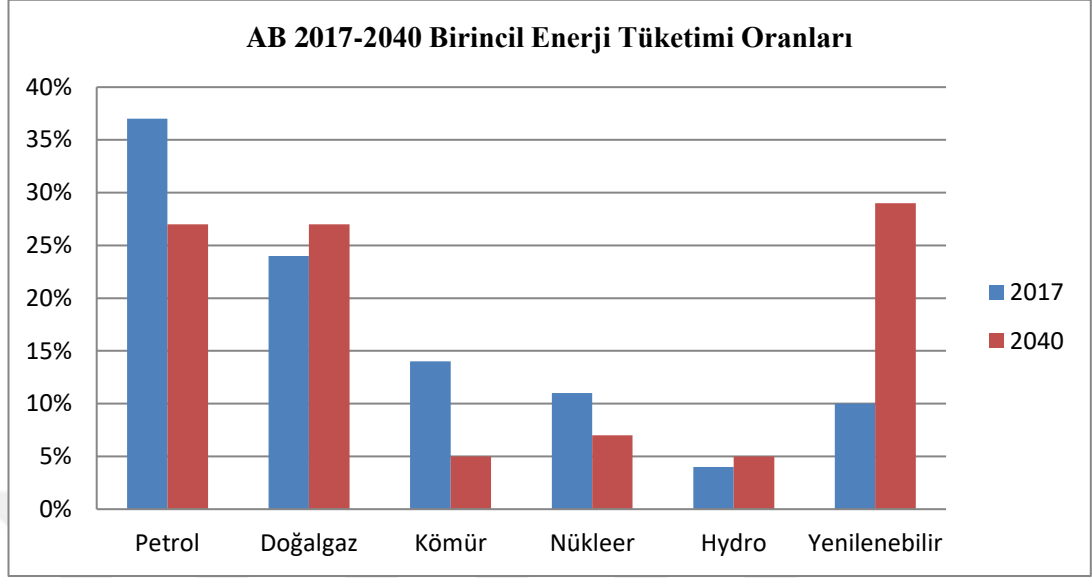
Grafik 7: Kaynaklara Göre Dünya Nihai Enerji Tüketimi

Kaynak: IEA, Ağustos 2018

Küresel enerji sistemi daha çok enerji daha az karbon talebi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu hedefe ulaşmak için gelecekte en büyük enerji kaynağının yenilenebilir enerji kaynakları olacağı düşünülmektedir. Buna ek olarak teknolojik faaliyetlerin gelişmesi ve refah düzeyinin artması ile birlikte elektrik ve doğalgaza olan talep de artmaktadır. British Petroleum 2019 raporuna göre küresel enerji talebi 2040'ta Çin, Hindistan ve Asya'nın geri kalanında yaşam standartlarının iyileşmesiyle birlikte üçte bir oranında artacaktır. Toplam tüketilen enerjinin %75'i sanayide ve binalarda kullanılmaktadır. Ulaşımında kaynakların daha verimli kullanılması ile tüketimin azalması beklenmektedir. (BP, 2019)

Grafik 8: AB 2017-2040 Yılları Birincil Enerji Tüketimi Oranları

Kaynak: (BP Energy Outlook, 2019)

Dünyanın en büyük 4. enerji tüketicisi durumunda olan Avrupa Birliği'nin enerji tüketimi incelendiğinde 1995 yılında 1674,62 Mtep olan tüketimin 2005 yılına kadar artış gösterip 1831,07 Mtep'a ulaştığı ve daha sonraki dönemde azalma eğilimi göstererek 2017 yılında 1689 Mtep olduğu görülmektedir. (EC, 2018: s.41) Bunda enerji verimliliği konusuna önem verilmesinin payı büyüktür. 2040 yılına gelindiğinde ise birincil tüketimin 1475 Mtep olacağı düşünülmektedir.

Son 20 yılda Avrupa Birliği iklim ve yenilenebilir enerji politikalarında önemli ilerlemeler kaydetmiş olmasına rağmen günümüzde toplam enerji tüketiminin %53,6'sını enerji ithalatı ile karşılamaktadır. Ancak enerji ithalatının yıllık 400 milyar Euro maliyetinin olması ve AB ülkelerinin enerji arz güvenliğini sağlama düşüncesi ile rüzgar, hidroenerji ve güneş enerjisi gibi temiz ve yenilenebilir enerjilere yöneldiği gözlemlenmektedir. (EC, 2017: s.2-3) Avrupa Birliği 2010 yılından itibaren sera gazı emisyonunu 2020 yılına kadar %20 azaltmayı, enerji tüketiminde yenilenebilir enerjinin payını %20 arttırmayı ve enerji verimliliğine önem vererek enerji tüketimini %20 azaltmayı amaçlamaktadır. 2020 yılı enerji verileri incelendiğinde AB'nin sera gazı emisyonunu 1990 yılına oranla %24 azaltarak 2020 hedefinden daha ileri bir seviyeye ulaştığı görülmektedir. Enerji tüketiminde yenilenebilir enerjilerin payı ise 2020 yılında %19,5 seviyesine ulaşmıştır ve AB bu alanda da hedefine ulaşmak

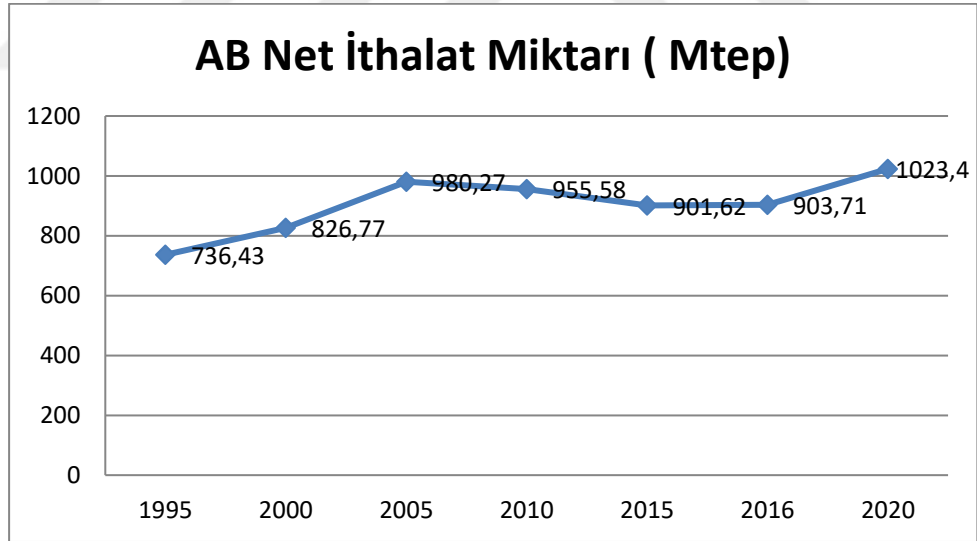
üzeredir. Ancak enerji verimliliğine önem vererek enerji tüketimini %20 azaltmayı amaçlama hedefi belirsizliğini korumaktadır. Bu konuda son 5 yılda azalma görülmemiştir. (European Environment Agency Report, 30.11.2020: s.14-26-37).

Buna ek olarak Grafik 8’de de görüldüğü gibi AB’de en büyük enerji kaynağı olan petrolün 2040 yılına gelindiğinde önemli oranda azalması beklenmekte, bununla birlikte yenilenebilir kaynakların kullanımının yaklaşık 3 kat artarak %27’ye ulaşması ve sera gazı emisyonunun %40 azaltılması hedeflenmektedir.

2.2.3. Avrupa Birliği Enerji Bağımlılığı

Avrupa Birliği tükettiği enerjinin yarısından fazlasını Birlik dışından ithal etmektedir, bu sebeple enerji tüketiminde dışa bağımlıdır. Söz konusu bağımlılık, AB ülkelerini ortak enerji politikaları üretmeye zorlamaktadır.

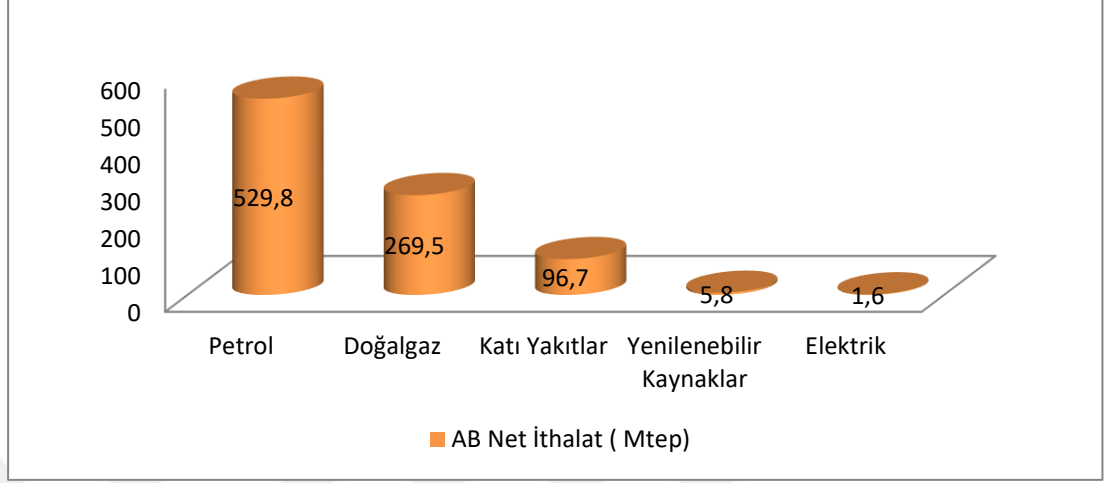
Grafik 9: AB Net İthalat Miktarı (Mtep)

Kaynak: (EC, 2018: s.38), (Eurostat, 07.06.2021)

Avrupa Birliği'nin 1995 yılında %43,1 olan ithalat bağımlılığı 2016 yılında %53,6'ya (EC, 2018: s.24) 2020 yılında ise %60'a yükselmiştir. (Eurostat, 07.06.2021) Grafik 9'da görüldüğü üzere 1995 yılında 736,43 Mtep olan ithalat hacmi, 2005 yılında %33 artış göstererek 980,37 Mtep'e ulaşmıştır. 1995 yılından 2020 yılına kadar ise %39,2 artış göstererek 1023.4 Mtep'a ulaşmıştır. (Eurostat, 07.06.2021)

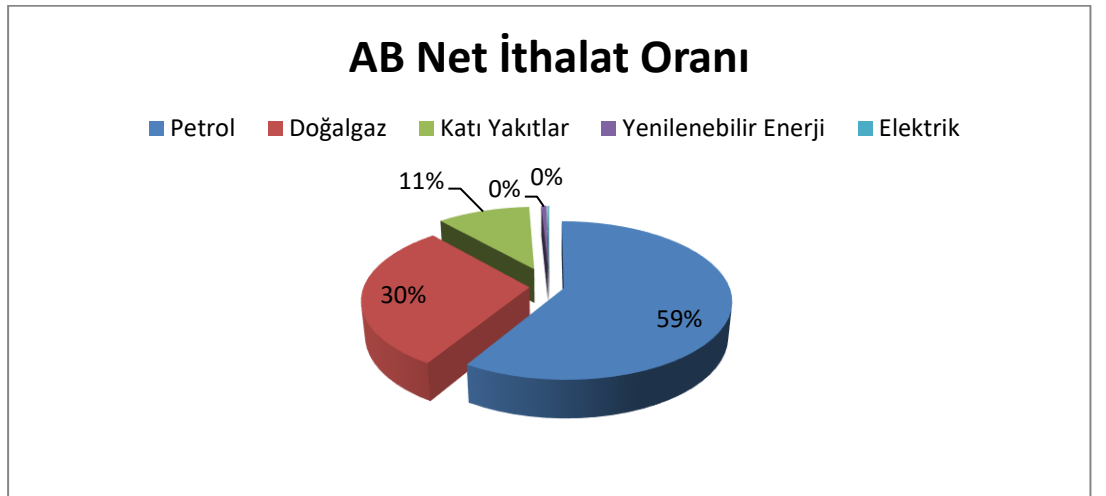
Grafik 10: AB Tüm Yakıtlar Net İthalat Hacmi

Kaynak: (EC, 2018: s.39)

Son 20 yılda Avrupa Birliği iklim ve yenilenebilir enerji politikalarında önemli ilerlemeler kaydetmiş olmasına rağmen günümüzde toplam enerji tüketiminin %53,6'sını enerji ithalatı ile karşılamaktadır. Ancak enerji ithalatının yıllık 400 milyar Euro maliyetinin olması ve AB ülkelerinin enerji arz güvenliğini sağlama düşüncesi ile rüzgar, hidroenerji ve güneş enerjisi gibi temiz ve yenilenebilir enerjilere yöneldiği gözlemlenmektedir. (EC, 2017: s.2-3)

Grafik 11: AB Tüm Kaynaklarda Net İthalat Oranı

Kaynak: (EC, 2018: 39)

Grafik 10 ve Grafik 11 incelendiğinde net ithalat hacminde en büyük payın petrol ve doğalgaza ait olduğu görülmektedir. Elektrik ithalatına bakıldığında ise oranın %0,2 olduğu görülmektedir. Bunun sebebi elektriğin ikincil nitelikte olması yani başka enerji kaynaklarının kullanımıyla elde edilmesidir. Birlik elektrik üretmek için gerekli olan doğalgaz gibi enerji kaynaklarını büyük ölçüde AB dışından sağlamaktadır. Avrupa Birliği'nde rezervlerin kısıtlı olması sonucu doğalgaz üretiminin düşmesiyle birlikte, Birliğin kendi kendine yeterlilik oranının da azalması ve tüketici talebini karşılamak için 2040 yılına gelindiğinde doğalgaz ithalatı oranının %75'ten %88'e çıkması beklenmektedir. (BP, 2019)

AB fosil yakıtlara olan bağımlılığın azaltılması çalışmalarına rağmen birincil enerji tüketiminde bu kaynaklar %72'lik oranla önemli bir yer kaplamakta ve Birlik tükettiği petrolün %88'ini, doğalgazın %70'ini ve katı yakıtların %40'unu ithal etmektedir. (Bloomberght, 2018) Doğalgaz ithalatının %76'luk kısmını Rusya ve Norveç'ten sağlayan AB, bu kaynaklara olan bağımlılığın enerji arz güvenliğini tehlikeye atacağını düşünmekte ve bu amaçla yeni politikalar geliştirmektedir.

2.3. AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ

Avrupa Birliği enerji politikasının temel ilkelerinin ortaya konduğu bu bölümde AB enerji politikasının yapısını oluşturan beş sektörden bahsedilmektedir. Bu çerçevede AB enerji politikasının temel hedefleri belirtildikten sonra, enerji arz güvenliği, ortak Avrupa enerji pazarı, enerji verimliliğinin artırılması, karbon emisyonunun azaltılması ve araştırma, yenilik ve rekabetçilik konuları ele alınmaktadır.

1997 yılında imzalanan Kyoto Protokolü, Aralık 2015'teki Paris İklim Konferansı'na kadar sera gazı salınımını azaltmada bağlayıcılığı olan tek antlaşma iken, Ekim 2014'te AB'nin iklim ve enerji politika çerçevesi belirlenmiş ve buna göre 15 Aralık 2015'te Paris Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre AB küresel ısınmadaki artışı 2°C'nin altında tutmaya çalışmakta ve hatta 1.5°C'ye düşürmeyi hedeflemektedir. Aynı zamanda 2007 yılında bir araya gelen AB liderleri 2020 yılına kadar olan süreci kapsayan iklim ve enerji hedeflerini belirlemişlerdir. Sera gazını 1990 seviyelerine oranla %20 azaltmak, enerji verimliliğini artırarak birincil enerji

kaynaklarının kullanımını %20 azaltmak ve enerji tüketiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını %20'ye çıkartmak olarak belirlenen bu hedefler “20-20-20 Hedefleri” olarak adlandırılmıştır. Ocak 2008’de Avrupa Parlamentosu ve Konseyi tarafından kabul edilen bu iklim ve enerji paketleri Haziran 2009’da yasalaşmıştır. (Official Journal of the EU, 05.06.2009). 2030 yılı hedeflerinde ise enerji verimliliği hedefi %32,5’e, yenilenebilir enerji hedefleri ise %32’ye yükselmiştir. Buna ek olarak Paris Antlaşması çerçevesinde Kasım 2018’de 2050 hedefleri belirlenerek sıfır sera gazı emisyonu hedeflerinin gerçekleşmesi için uygun maliyetli bir plan hazırlanmıştır. (Official Journal of the EU, 21.12.2018). Aynı zamanda Mayıs 2018’de enerji verimliliğini arttırmak için “Binalarda Enerji Performansı Direktifi” kabul edilmiş ve akıllı enerji sistemlerine geçilmesi ve enerji performansının artırılması gibi yenilikler planlanmıştır. (Official Journal of the EU, 19.06.2018).

Avrupa Birliği’nin enerji politikalarının üç temel hedefi bulunmaktadır.

Bunlar:

- Enerji arz güvenliğini sağlamak,
- Birliğin rekabet edebilirliğine katkı sağlamak,
- Sürdürülebilir kalkınma temelinde çevrenin korunmasına katkıda bulunmak.

Buna ek olarak 25 Şubat 2015 yılında Avrupa Komisyonu tarafından “İleriye Dönük İklim Değişikliği Politikası ile Dirençli bir Enerji Birliği için Çerçeve Strateji” yayınlanmıştır. (European Commission, 25.02.2015). Temelleri, 2030 Enerji ve İklim Çerçevesi ve 2014 Enerji Güvenliği Stratejisi olan ve Enerji Birliği Çerçeve Stratejisi olarak anılan bu belge uzun dönemde arz güvenliği, sürdürülebilirlik ve rekabetçilik amaçlamakta ve bir dizi politika alanını birleşik ve uyumlu bir stratejiye entegre etmektedir. (Amanatidis, 2019: s.6-7) Enerji Birliğinin yapısı birbirini destekleyen beş sektörden oluşmaktadır. Bunlar:

- Enerji arz güvenliğinin sağlanması,
- Ortak Avrupa enerji pazarının oluşturulması,
- Enerji verimliliğinin artırılması,
- Karbon emisyonunun azaltılması,

-Araştırma, yenilikçilik ve rekabetçiliktir. (EC, 2017: s.4)

2.3.1. Enerji Arz Güvenliğinin Sağlanması

Avrupa Birliği enerjide %55 oranında dışa bağımlı olması sebebiyle enerji arz güvenliği, Enerji Birliği Stratejisi'nin temelini oluşturan konulardan biridir. Avrupa Birliği bu bağımlılıktan kurtulmak için enerji verimliliği konularına ağırlık vermekte ve yeni enerji kaynaklarına yönelmektedir. Birlik en fazla ithalatı petrol ve doğalgaz alanlarında yapmakta ve bu alanda Rusya ve Norveç'e bağımlı konumda bulunmaktadır. Bu durum ise Birliğin enerji arzını tehlikeye sokmaktadır. (EC,2019)

Topluluk düzeyinde enerjide arz güvenliği sorunu ilk kez 1970'li yıllardaki petrol krizleriyle gündeme gelmiştir. 1990'ların başında Sovyet İmparatorluğu'nun parçalanması, Körfez Savaşları ve 11 Eylül olayları Birliğin enerji arz güvenliğini tehlikeye atan konulardan olmuştur. Son olarak 2006 Rusya-Ukrayna Krizi ve sonucunda birçok üye devlette %30 oranında doğalgaz kesintilerinin olması enerji arz güvenliği sorununun ne kadar ciddi olduğunu gözler önüne sermiştir. (Yorkan, 2009: s.33) 2009'ların başında yaşanan ikinci Ukrayna-Rusya krizi ile Birlik Rusya'ya bağımlı olmasının kendisi için ne kadar tehlikeli olacağını farkına varmış ve alternatif enerji kaynakları ve tedarikçi ve transit ülke arayışına girmiştir. Bu kriz ile birlikte Birlik üyeleri yavaş yavaş birlikte hareket etme ve Ortak Enerji Politikası oluşturma eğiliminde bulunmuştur. Aynı zamanda Birlik acil durumlar için farklı önlem paketleri ve uygulamalar hazırlamıştır. (Uktan ve Ural, 2014: s.447)

Avrupa Komisyonu arz kesintisini en aza indirmek için Şubat 2016'da "Enerji Güvenliği için Önlemler" paketini sunmuştur. Bu pakette ilk kez kriz durumunda komşu üye devletler arasında "dayanışma" prensibi öne sürülmüştür. (EC, 2017: s.3) Enerji arz güvenliği konusunda alınan diğer önlemlerden biri ise, elektrik arz güvenliğini önlemek amacıyla kriz durumunda elektrik akışının sağlanması için fiziksel ve düzenleyici her türlü bariyerin kaldırılmasının garanti edilmesidir. Aynı zamanda petrol stokları konusunda, Ham Petrol ve Petrol Ürünleri Minimum Stok Direktifi'ne göre Avrupa Birliği ülkelerinin 90 günlük

ortalama tüketimi veya 61 günlük tüketimi kadar petrol enerji stoğu bulundurması gerekmektedir. (Official Journal of the EU, 09.10.2009, Article3: s.13) Aynı zamanda açık deniz güvenliği de Avrupa Birliği petrol ve gaz operasyonları ve arz güvenliğinin sağlanması için öncelikli konulardan biridir. (EC, 2019)

2.3.2. Ortak Avrupa Enerji Pazarının Oluşturulması

Ortak Avrupa Enerji Pazarının oluşturulabilmesi için; herhangi bir teknik veya düzenleyici engel olmaksızın, AB'nin her tarafında enerjinin serbestçe dolaşması gerektiği söylenmektedir. Ancak o zaman enerji sağlayıcılar serbestçe rekabet edebilecek, en iyi enerji fiyatlarını sağlayabilecek ve Avrupa yenilenebilir enerji potansiyelini tam olarak kullanabilecektir. Son yıllarda kaydedilen ilerlemeye rağmen, Avrupa'nın enerji sistemi halen düşük performans göstermektedir. Mevcut pazar tasarımı yeterli yatırımlara yol açmamaktadır, pazar yoğunluğu ve zayıf rekabet bir sorun olmaya devam etmektedir. AB, iç enerji pazarını tamamlamak için yeni bir siyasi destek ihtiyacı duymaktadır.

Ortak Avrupa Enerji Pazarının Oluşturulması için hedefler şu şekilde sıralanmıştır:

- İç pazarın donanımının geliştirilmesini desteklemek,
- İç enerji pazarının programını uygulamak ve güncel tutmak,
- Ortak bir AB çerçevesi dahilinde bölgesel işbirliğini geliştirmek,
- Pazar standardizasyonunu sağlamak için teşvikler vermek,
- Enerji yoksulluğuyla mücadele etmek amacıyla sosyal sistemler geliştirmek için ulusal makamlarla birlikte çalışmak. (EC, 2019)

Bu amaçlar doğrultusunda 2016 yılında “Avrupa’yı Birbirine Bağlayan Tesis” kapsamında sınır ötesi enerji altyapısı için 800 milyon Euro tahsis edilmiştir. Ayrıca 2014-2020 yılları arasında toplam 5.35 milyar Euro tahsis edilmiştir. Bu yatırımlar ile çeşitli boru hatları yapılmış, Doğu Baltık Denizi ülkeleri ile diğer AB ülkeleri tek bir

ülkeye bağı kalmaktan kurtarılmış ve ortak enerji piyasası oluşturmaya katkı sağlanması amaçlanmıştır. (EC, 2017: s.3)

2.3.3. Enerji Verimliliğinin Arttırılması

Enerji verimliliği kavramı Uluslararası Enerji Ajansı tarafından enerji üretiminde kullanılan birincil enerji kaynakları girdisiyle enerji mal ve hizmetleri çıktısı arasındaki oran olarak tanımlanmaktadır. (IEA,2019) Buna göre mümkün olan en az girdiyle en yüksek miktarda enerji üretmek ve üretilen enerji miktarını kullanıcıların refahını azaltmaksızın idareli kullanmak enerji verimliliğini sağlamanın temel koşuludur. (Dursun, 2011: s.168) Isınmadan ulaşım, endüstriden ev gereçlerine kadar her alanda enerji kullanılmaktadır. Enerji bağımlılığını azaltmak için bütün bu alanlarda daha az enerji tüketimine gidilmelidir.

Avrupa Topluluğu'nda ve AB'de uzun süre kurucu anlaşmalarda enerjiyle ilgili doğrudan düzenlemelere yer verilmediği ve dolayısıyla enerji verimliliği konusunun da birincil hukukta düzenlenmediği görülmektedir. (Dursun, 2011: s.144) Enerji verimliliği ile ilgili temel taş sayılabilecek adım Avrupa Komisyonunun 22 Haziran 2005 tarihinde Enerji Verimliliği Hakkında Yeşil Kitabı yayınlaması ile olmuştur. (European Commission, 22.06.2005).

Kasım 2016'da Avrupa Komisyonu "Bütün Avrupalılar için Temiz Enerji" paketini sunmuştur. Paket temiz enerji yeniliklerini, Avrupa'daki binaları enerji verimliliğine uygun inşa etmeyi ve ürünleri enerji performansı yüksek üretmeyi içermektedir. (EC, 2017: s.3) Bu çerçevede AB'nin 2020 yılındaki hedefi enerjinin etkin kullanılması sayesinde toplam enerji tüketiminin yaklaşık %20'sini tasarruf etmektir. 2030 yılı hedeflerine gelindiğinde ise tasarruf oranını %32'ye çıkartmak amaçlanmaktadır.

2.3.4. Karbon Emisyonunun Azaltılması

Sera gazı salınımı ve küresel ısınma ekosistem üzerinde büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Kyoto Protokolü'nde iklim koruma önlemleri olarak yer alan

mekanizmalardan biri Emisyon Ticaretidir. Sera gazı emisyonlarının azaltılmasını hedefleyen bu mekanizmaya göre, bir şirket veya ülke sera gazı emisyonunu belirtilen hedeften daha fazla azaltırsa, geri kalan hakkını başka bir şirket ya da ülkeye satabilmektedir. (Dursun, 2011: s.177) Birlik küresel ısınmaya ve hava kirliliğine sebep olan karbon emisyonunu önlemek adına enerji verimliliğini arttırmak, yenilenebilir enerji kaynakların birincil tüketimdeki payını yükseltmek, temiz enerji teknolojileri geliştirmek, daha az karbondioksit emisyonu salan yakıtlar tercih etmek gibi hedefler ortaya koymuştur. (Yorkan, 2009: s.34)

AB 1990- 2020 arası karbondioksit salınımını %20 azaltmayı hedeflerken, 2030'a gelindiğinde ise karbondioksit salınımını %40 azaltmayı amaçlamaktadır. Bunun için enerji kullanımında yenilenebilir enerjinin payını 2020'de %20'ye çıkartmayı hedeflemekte; 2030'da ise bu oranın %27'ye ulaşmasını öngörmektedir. AB Aralık 2015'te iklim değişikliği ile mücadelede önemli bir rol üstlenmiştir. Paris İklim Konferansında 195 hükümet küresel ısınma limitinin 2°C'nin altında olması ile ilgili antlaşma imzalamıştır. AB ve diğer ülkelerin karbon salınımını azaltmada mücadele etmesi gerektiğini gösteren bu antlaşma Kasım 2016'da yürürlüğe girmiştir. Temmuz 2016'da Komisyon yıllık seragazı salınımı 2021-2030 hedeflerini açıklamıştır. Hedeflenen konular; ulaşım, binalar, tarım, atıklar, toprak ve ormancılık sektörünü kapsamaktadır. (EC, 2017: s.3)

2.3.5. Araştırma, Yenilikçilik ve Rekabetçilik

Araştırma ve yenilikçilik, rüzgar enerjisi, nükleer enerji gibi düşük karbonlu teknolojilerin sera gazı emisyonlarını azaltması ve enerji sisteminin sürdürülebilirliğini artırması sebebiyle AB enerji politikasının temel direkleri olarak görülmektedir.

AB araştırma programı; 2014-2020 yılları arasında nükleer dışı araştırma faaliyetlerine yaklaşık 6 milyar Euro harcamıştır. Eylül 2015'te Komisyon "Stratejik Enerji Teknoloji Planı"nı kabul etmiştir. Bu plana göre AB küresel lider olabilmek için yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği sistemleri geliştirme faaliyetlerine odaklanmıştır. (EC, 2017: s.4) 230 milyondan fazla Avrupalıyı temsil eden AB Enerji Birliği Stratejisi; yerel toplulukları ve belediyeleri, enerji geçişinin

tam merkezine yerleştirmekte ve 8800'den fazla şehri bir araya getirerek akıllı şehirler politikası geliştirmekte ve “İklim ve Enerji için Belediye Başkanları Sözleşmesi” gibi girişimler yoluyla enerji ve iklimle ilgili zorlukların üstesinden gelmelerine yardımcı olmaktadır. (EC, 2019)

Avrupa Birliği'nin rekabetçilik ilkesine gelindiğinde ise, AB uzun vadeli bir teknolojik rekabetin güvence altına alınmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Bunun için de rekabetçi ve açık bir Avrupa elektrik ve gaz piyasaları için bir politika oluşturmayı ve yasal çerçevede enerji fiyatları ve tasarrufunu teşvik etmeyi amaçlamaktadır. (Kırteke, 2014: s.80)

Bu politika amaçlarını uygularken üye devletlerin, enerji şirketlerinin, piyasadaki hakim durumunu özellikle tüketiciler aleyhine olacak şekilde suistimal etmelerini önlemek ve herhangi bir fırsatçı veya zarar verici davranışın engellenmesini sağlamak için şeffaf bir denetim mekanizması oluşturması gerektiği savunulmuştur. (Dursun, 2011: s.157) Tüm bu araştırma, yenilik ve rekabetçilik faaliyetlerinin, ekonomiyi ve enerji politikalarını modernleştireceği ve Avrupa'da sürdürülebilir büyümenin gerçekteşmesine katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

2.4. AVRUPA BİRLİğİ'NİN ENERJİ POLİTİKALARINDA TÜRKİYE'NİN YERİ

AB enerji arzı ve güvenliği açısından yeni yollar aramakta, gerekli enerji ihtiyacını karşılayabilmek için yeni boru hatları projelerine önem vermektedir. Bakü–Tiflis–Ceyhan Boru Hattı Projesi, Irak–Ceyhan Boru Hattı Projesi, Türkmenistan–Türkiye–Avrupa Boru Hattı Projesi, şah Denizi Boru Hattı Projesi, Karadeniz ve Türkiye–Yunanistan Doğalgaz Boru Hattı Projeleri, Avrupa'ya alternatif enerji rotaları oluşturmaktadır. Avrupa Birliği adayı ülke olan Türkiye, gerek coğrafi, gerekse jeopolitik konumu ile Orta Doğu ve Orta Asya'nın üretiminin dünya pazarlarına ulaşmasında hem bir köprü hem de bir terminal olma özelliğini taşıması sebebiyle bu projelerin gerçekteşmesi için Avrupa Birliği'nin önem verdiği bir ülke niteliğindedir. (Ercan, 2011: s.2) Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin enerji güvenliğini güçlendirici bu konumu AB ile bütünleşmesine katkı sağlamaktadır.

Enerji mevcut dünya düzeninde ülkelerin dış politika oluşumlarında etkili bir yere sahiptir. Bu sebeple enerji alanında yapılan çalışmalar yeni bütünleşmeleri tetiklemekte ve var olan bütünleşmeleri genişletmektedir. Buna ek olarak, birbirlerini düşman olarak gören ülkelerin zaruri iş birliklerine girmelerine sebep olmaktadır. (Develi, 2010: s.159)

Türkiye önemli bir hidroelektrik enerji üreticisidir aynı zamanda Türkiye'nin Orta Doğu'ya, Karadeniz'e, Kafkaslara, Orta Asya'ya ve Körfez ülkelerine de kapıları açıktır. Bu konumu Türkiye'yi Avrupa'ya petrol taşınması için bir transit ülke haline getirmekte ve alacağı kararlar AB enerji politikasını aynı ölçüde etkilemektedir. (Ercan, 2011: s.7) AB ülkeleri gibi enerji alanında dışa bağlı bir ülke olan Türkiye, ihtiyacının %70'ni dışarıdan karşılamakta bunun %65'ini ise Rusya'dan almaktadır. Ancak Türkiye petrol yatakları bakımından zengin olan Orta Doğu, Kafkaslar ve AB arasında uzanan bir köprü olması ve buralarda işlenen petrolün borularla AB'ye ulaştırılması sebebiyle enerji piyasasında önemli bir rol üstlenmektedir. (Kırteke, 2014: s.177-178)

AB üyesi devletler kendi enerji güvenliklerini sağlamada yetersiz kalmaları sebebiyle ortak enerji politikası oluşturma çabası içerisindeyler. Ortak politika oluşturma beraberinde ortak iş birliğini ve yeni bütünleşmeleri getirmektedir. Türkiye'nin enerji haritasında arz ve talebin kesiştiği noktada yer almasından dolayı, AB'nin ortak enerji politikası Türkiye'yi de kapsamaktadır. Bu gerekçenin dışında sadece enerji güvenliği açısından bile Türkiye ile iş birliği faaliyetleri bir mecburiyet olarak görülmektedir. Buna ek olarak Türkiye'nin enerji politikası, Avrupa Birliği'nde olduğu gibi, piyasalarda kapsamlı bir liberalleşmeyi ve rekabetin güçlendirilmesini hedeflemektedir. Bu doğrultuda Avrupa Birliği standartlarına göre yapılan yasal düzenlemelerle liberalleşme ve rekabet sağlanmakta böylece neo-fonksiyonizmde bahsedildiği gibi teknik ve fonksiyonel alanda yapılan iş birliği ile işlevsel yayılma sağlanmakta ve bütünleşme süreci hızlanmaktadır. (Develi, 2010: s.163-164)

Neo-fonksiyonist yaklaşım bütünleşmeleri uzun soluklu ve karşılıklı çıkarların olduğu bir süreç olarak tanımlamakta ve devletlerin arasındaki iş birliğinin bir süre sonra politik boyut kazandığını öne sürmektedir. Enerji konusu üretimin en önemli girdisi olması sebebiyle ekonomik, arz ve talebin uygun araçlar ve en hızlı yoldan teminini sağlama gereği nedeniyle güvenlik ve politik bir konudur. Bu konularda

Türkiye'nin AB'ye avantajlar sağlayacak konumda olması Türkiye'yi Avrupa Birliği ile bütünleşme ve üyelik konusunda yakınlaştıracak hayati bir nitelik taşımaktadır. (Develi, 2010: s.14-15)

Neo-fonksiyonalist teori ile ilgili çalışmalarda bulunan teorisyenlerin bir kısmı Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkileri konusunun neo-fonksiyonalist teori ile açıklanabileceğini savunurken, bazı teorisyenler ise neo-fonksiyonalist teorinin bu ilişkileri açıklayamadığı konusunda eleştirilerde bulunmuşlardır. Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkilerinin birçok üye ülkenin muhalefetine rağmen kopmamasını hükümetlerarası yaklaşım ile açıklanmadığını öne süren Macmillan'a göre neo-fonksiyonalizm kuramı ve geliştirmiş olduğu yayılma (spill-over) kavramı Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan tedrici bütünleşmesini açıklayabilmektedir. (Uzgören, 2012: s.146) Bunun aksine Özen neo-fonksiyonalizm teorisinin Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerini açıklayamadığını öne sürmektedir. Özen; Türkiye Avrupa Birliği ilişkilerinin Soğuk Savaş döneminde güvenlik alanında başlayıp sonrasında ekonomik alana yayıldığını, bu durumun teorisinin öngördüğü ekonomik alanda başlayan yayılma varsayımının tam tersini işaret ettiğini söyleyerek teoriye eleştiride bulunmuştur. (Özen, 1998: s.34-57)

Teoriye yöneltilen bir başka eleştiri ise; Türkiye'nin Gümrük Birliği süreci ile 1950'lerden beri Avrupa Topluluğu ile ekonomik bütünleşmeyi geliştirme çalışmalarında olduğunu ve bu durumun neo-fonksiyonalistlerin varsaydığı gibi siyasi bütünleşmeye yol açmadığı şeklinde olmuştur. Aynı zamanda neo-fonksiyonalizmin genişlemenin zamanlaması konusunda da eksik olduğuna dikkat çekilmiş buna örnek olarak ise; 1960'larda Avrupa Topluluğu ile ekonomik bütünleşmeye başlayan Türkiye'nin 1995'te Gümrük Birliği'ni tamamlamasına rağmen üyelik sürecinin hala belirsiz olduğu ve üyeliğinin ekonomik bütünleşmeye 1990'larda yeni başlayan Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin üyeliğinden daha sonraya kalması gösterilmiştir. Aynı zamanda neo-fonksiyonalizmin Türkiye'nin adaylık sürecini müzakerelerin sonunun ne olacağı sorunsalına indirgediği ve bütünleşmenin "şekline" odaklandığını öne sürülmüştür. (Uzgören, 2012: s.147)

Türkiye ve AB arasında ortak bir enerji politikası oluşturmanın önemi her geçen gün artmaktadır. 2030 yılında Avrupa'nın enerjide %70 oranında dışa bağımlı olacağı öngörülmekte ve bu durumun getireceği ekonomik tehlike ve riskler AB'nin Türkiye

gibi jeostratejik ülkeler ile iş birliği faaliyetlerine önem vermesine yol açmaktadır. Avrupa Birliği Türkiye'nin enerji kaynakları ile arasında köprü konumda olması ve enerji arzını çeşitlendirebilmek için Türkiye'nin kilit rol oynaması sebebiyle Türkiye ile iş birliği faaliyetlerine ve siyasi diyalogu geliştirmeye önem vermektedir. Doğalgaz, elektrik gibi alanlarda yapılan bölgesel iş birliği faaliyetleri siyasal ve ekonomik olarak da desteklenmekte ve nihayetinde bölgesel bütünleşmeyi beraberinde getirmektedir.

Türkiye AB ile enerji alanında iş birliği geliştirme faaliyetlerine büyük önem vermekte bu kapsamda enerji politikasını AB müktesebatı ile uyumlu hale getirmek amacıyla birçok faaliyette bulunmaktadır. 1998 yılından itibaren Avrupa Komisyonu tarafından aday ülkelerin Kopenhag Kriterlerine uyum konusunda kat ettiği ilerlemeleri yıllık olarak değerlendirmek için hazırladığı raporlara göre görülmektedir ki Türkiye bu konuda önemli aşamada ilerleme kaydetmiştir. Son dönemde yapılan en önemli adımlardan birisi olarak Mart 2015 tarihinde Avrupa Komisyonu ve Türkiye arasında Yüksek Düzeyli Enerji Diyalogunun başlatılması gösterilebilir. Her yıl düzenlenmesi planlanan Yüksek Düzeyli Enerji Diyalogu; doğalgaz, elektrik, nükleer enerji, yenilenebilir enerji, enerji verimliliği ve iklim planı gibi ilgili tüm enerji sektörlerini kapsayacaktır. Türkiye ve AB arasında başlatılan bu Diyalog'un Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinin bir ikamesi değil destekleyicisi niteliğindedir. (Joint Decleration, 16.03.2015). Bu protokolden ve yapılan tüm çalışmalardan anlaşıldığı üzere enerji alanında tam uyum sağlanması her iki taraf için de hayati önem taşımaktadır ve enerji alanında yapılan iş birlikleri Türkiye'nin AB ile bütünleşmesini beraberinde getirmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNİN TÜRKİYE'NİN ENERJİ POLİTİKALARINA ETKİSİ

Bu çalışmanın amacı Türkiye Cumhuriyeti'nin enerji alanındaki faaliyetlerinin AB'ye uyum sürecinde değişime uğrayıp uğramadığını analiz etmektir. Bu analizi yaparken Avrupa Bütünleşmesini en iyi açıkladığı düşünülen neo-fonksiyonalist teoriden ve Avrupa Birliği enerji politikalarından yararlanılmıştır. Çalışmanın analiz bölümü olan üçüncü bölüme gelindiğinde ise Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Türkiye'nin enerji politikalarının İlerleme Raporları çerçevesinde değerlendirmesinin daha iyi yapılabilmesi adına öncelikle Türkiye'nin enerji politikasının ve 15. Fasıl olan Enerji Fası'nın açıklanması gerekmektedir. Daha sonra 1998-2020 yılları arasında İlerleme Raporları'na göre söz konusu gelişmeler ele alınacaktır.

3.1. TÜRKİYE'NİN ENERJİ POLİTİKASI

Enerji sektörü, ülkelerin sosyal, kültürel, ekonomik gelişmesinde ve kalkınma politikalarında stratejik bir önem taşımaktadır. Enerjinin tüm tüketicilere kaliteli, sürekli, düşük maliyetli ve güvenli bir şekilde ulaştırılabilmesi için temel bir enerji politikasının olması gerekmektedir. Türkiye enerji ihtiyacını karşılayabilmek için yüksek maliyetli yatırımlar yaparak fosil kaynaklı yakıt ithalatına yönelmekte bu da onu dışa bağımlı hale getirmektedir. Ayrıca enerji fiyatlarının artması, küresel ısınma konusunda duyarlılığın artması ve tükenmekte olmasına rağmen fosil yakıtlara olan bağımlılığın sürmesi ülkelerin enerji güvenliği konusunda kaygılarını arttırmaktadır. (Ulusoy, 2018) (Kırteke, 2014: s.114) Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılamada dışa bağımlılık oranından ve kurulu enerji gücünün kaynaklara göre dağılımından bahsedilecek, aynı zamanda Türkiye'nin AB'ye tam üyelik

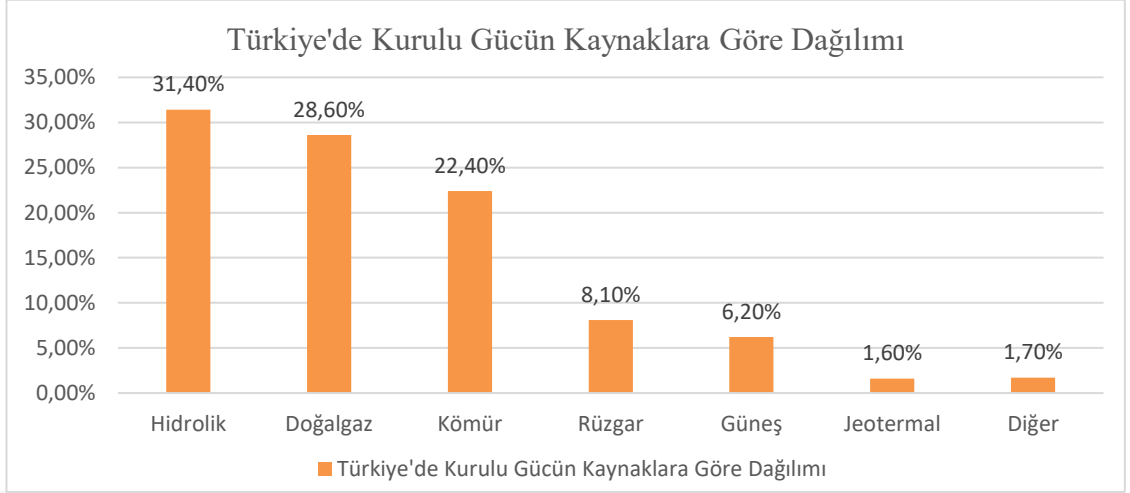
hedefleri doğrultusunda şekillenen enerji politikasının temel amaç ve hedeflerine değinilecektir.

Nüfus artışıyla birlikte Türkiye son yıllarda İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkeleri içerisinde enerji talep artışının en hızlı gerçekleştiği ülkelerden biridir. Ancak var olan enerji kaynakları artan enerji talebine karşılık verememektedir. Bu sebeple Türkiye doğalgazda %98, petrolde %92, kömürde ise %50 olmak üzere toplamda %72 oranında dışa bağımlı haldedir. (Ulusoy, 2018)

Son 25 yılda Türkiye'nin yıllık birincil enerji tüketiminin 55 Mtep'den 155 milyon tona yükselmesi sebebiyle Türkiye yüksek miktarda dış ticaret açığı ve cari işlemler açığı vermektedir. (KPMG International Cooperative, 2019: s.6) Bu nedenlerle dışa bağımlılığı azaltmaya ve milli kaynaklara yönelmeye yönelik politikalar izlenmekte bu amaçla yenilenebilir kaynaklara ve yerli teknolojiye yatırımlar arttırılmaktadır. Söz konusu bağımlılığın azaltılması için son 30 yılda 28,8 milyar dolarlık sözleşme ve 9,4 milyar dolarlık yatırım yapılmış, kurulu enerji kapasitesi önemli ölçüde arttırılmış ancak dışa bağımlılığın azalmasında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. (KPMG International Cooperative, 2019: s.7) En önemli artışın olduğu elektrik üretiminde 1980'li yıllarda 10.000MW'ın altında olan kurulu güç, Kasım 2020 itibariyle 94.801MW seviyesine çıkarılmıştır. (Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi [TEİAŞ], 2020)

Kurulu gücün kaynaklara göre dağılımı ise; %31,4 hidrolik enerji, %28,6 doğal gaz, %22,4 kömür, %8,1 rüzgâr, %6,2 güneş, %1,6 jeotermal ve %1,7 ise diğer kaynaklar şeklindedir. Var olan santrallerden 68 adedi kömür, 330 adedi doğal gaz, 669 adedi hidroelektrik, 262 adedi rüzgâr, 6.435 adedi güneş, 52 adedi jeotermal, 253 adedi ise diğer kaynaklı santrallerden oluşmakla birlikte elektrik enerjisi üretim santrali sayısı, 2019 yılı sonu itibarıyla 8.069'a (Lisanssız santraller dahil) ulaşmıştır. (Enerji Bakanlığı: Elektrik, 2020)

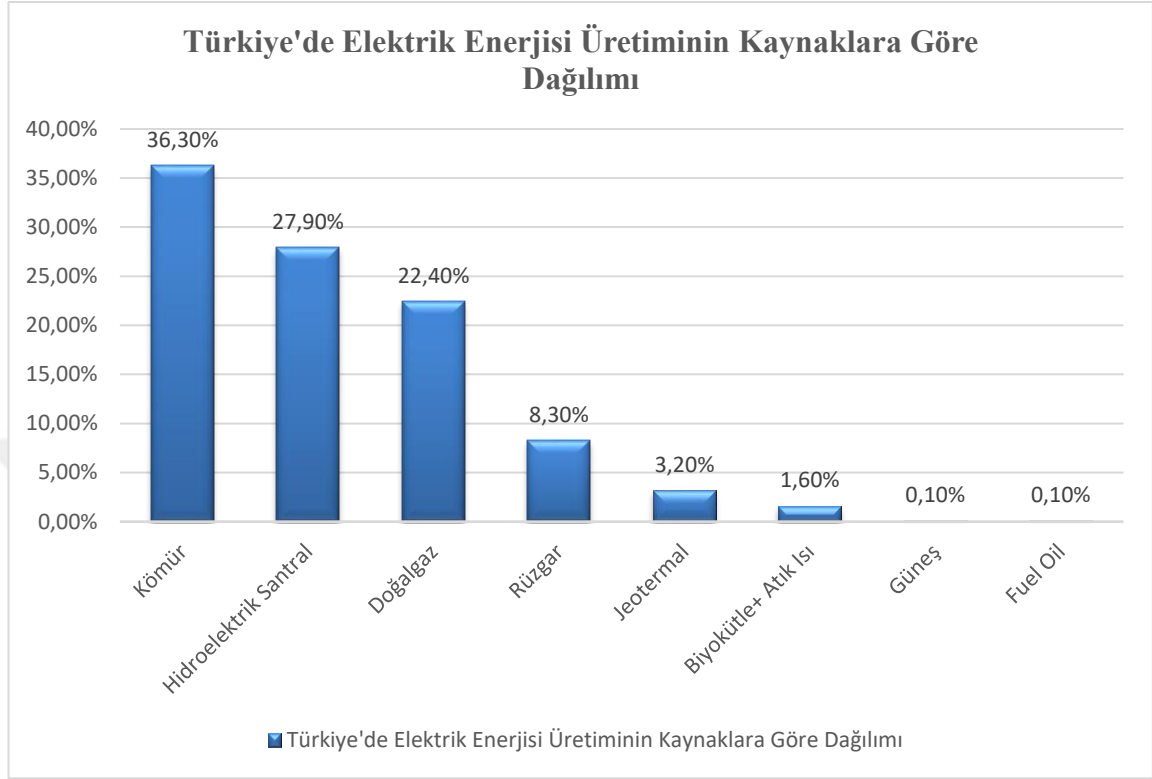
Grafik 12: Türkiye’de Kurulu Enerji Gücünün Kaynaklara Göre Dağılımı

Kaynak: (Enerji Bakanlığı: Elektrik, 2020)

2020 yılı itibariyle Türkiye’de elektriğin %41,1’i yenilenebilir enerjiden sağlanmaktadır. Elektrik enerjisi üretiminin kaynaklara göre dağılımına bakıldığında %36,3’lük bir üretimle kömür başı çekmekte, %27,9’lik oran ise hidroelektrik santrallerden sağlanmaktadır. Üretimin kalanına bakıldığında ise %22,4’ü doğalgazdan, %8,3’ü rüzgârdan, %3,2’si jeotermal enerjiden, %1,6’sı biyokütke ve atık ısıdan, %0,1’i güneş enerjisinden ve %0,1’i fuel oil’den elde edilmektedir. (TEİAŞ, 20.12.2020)

Grafik 13: 2020 Yılı Türkiye’de Elektrik Enerjisi Üretimine Kaynaklara Göre Dağılımı

Kaynak: (Türkiye Elektrik İletim A.Ş. [TEİAŞ], 20.12.2020)

2020 sonu itibariyle Türkiye’nin yıllık elektrik enerjisi talebi 329,6 GWh’dir. (TEİAŞ: 06.2020, s.14) Bu talep geçen yılın aynı dönemi ile kıyaslandığında üretimde %0,27’lik artış söz konusu iken, tüketimde %0,12’lik bir azalma gözlemlenmektedir. (TEİAŞ: 20.12.2020) Yukarıdaki 12. ve 13. grafiklerde görüldüğü üzere Türkiye sanayileşmenin etkisiyle enerji talebi en hızlı artan ülkelerden biri konumundadır. Mevcut durumda Türkiye dışa bağımlılığını azaltarak enerji arz güvenliğini sağlamak amacıyla enerji yatırımlarına ağırlık vermekte ve üretim kapasitesini her geçen yıl artırmaktadır. Sahip olduğu yenilenebilir enerji kaynaklarının ve önemli bir hidroelektrik üreticisi olmasının yanısıra Ortadoğu, Kafkaslar ve Karadeniz gibi fosil enerji arz eden ülkeler ile AB arasında transit bir köprü konumunda olması AB ile Türkiye’nin ortak siyasi hedefler doğrultusunda birlikte hareket etmesinin önünü açmıştır. 12 Eylül 1963 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklık anlaşması olan Ankara Antlaşması’nın imzalanması ile temelleri atılan, 1995 yılında Avrupa Toplulukları ve Türkiye arasında Gümrük Birliği kurulan, 1999 yılında AB ülkeleri

tarafından aday ülke olarak kabul edilen ve 2005 yılında tam üyelik müzakerelerine başlayan Türkiye AB'ye tam üyelik konusunda kararlılıkla ilerlemekte ve enerji konusunda da tam uyumu hedeflemektedir. Bu amaçlar doğrultusunda enerji politikasını da şekillendirmekte, gerekli yasal düzenlemeleri yaparak uygulamaya koymaktadır. (İncekara, 2019: s.304-305) Bu kapsamda Türkiye'nin enerji politikasının temel hedefleri; enerjinin ekonomik büyümeyi ve sosyal kalkınmayı sağlayacak şekilde zamanında, güvenilir, yeterli düzeyde, makul ve rekabet edilebilir fiyatlarla, çevreye duyarlı olacak şekilde temin edilmesi olarak belirlenmiştir. (T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2014: s.9-10) Bu hedefleri gerçekleştirebilmek hususunda dikkat edilen temel öncelikler aşağıda sıralanmıştır:

1. Artan enerji talebi ve ithalat bağımlılığı göz önünde bulundurularak enerji güvenliğinin sağlanması ile ilgili faaliyetlerin önceliklendirilmesi,
2. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi hususunda enerji ve tabii kaynaklar alanındaki faaliyetlerin çevreye duyarlı bir şekilde yürütülmesinin enerji zincirinin her halkasında dikkate alınması,
3. Serbest piyasa koşullarına işlevsellik kazandırma konusunda kamu ve özel kaynaklar harekete geçirilerek gerekli reform ve liberalleşme sağlanması ve bu sayede şeffaf ve rekabetçi bir piyasanın oluşturulması, üretkenliğin ve verimliliğin artırılması,
4. Yenilenebilir enerji teknolojileri konusunda ARGE çalışmalarının artırılmasıdır.

Bu kapsamda,

1. İthal edilen hidrokarbon enerji kaynakları olan petrol ve doğal gazın tedarikinde kaynak, güzergâh ve teknoloji çeşitlendirmesi sağlayarak ithalattan kaynaklanan riskleri azaltmak,
2. Yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji arzı içindeki payını artırmak,
3. Enerji verimliliğini artırmak,
4. Nükleer enerji sepetimize dâhil edilmesini sağlamak amaçlanmaktadır. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 04.01.2021)

Enerji tedariki gerek üretici gerekse tüketici ülkeler açısından farklı bölge ve ülkeler ile iş birliğini gerektiren bir entegrasyon aracıdır. Türkiye enerji hedefleri doğrultusunda hareket ederek enerji arz güvenliğini sağlamak, enerji verimliliğini artırmak, yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji üretimini artırarak kaynak çeşitliliği sağlamak ve nükleer enerjiyi enerji sepetine ekleyebilmek için AB ile iş birliği faaliyetlerine önem vermiştir. Buna paralel olarak Türkiye, Ortadoğu ve Hazar Bölgelerindeki enerji kaynakları ile AB enerji piyasaları arasında doğal bir enerji köprüsü olması sebebiyle AB için önemli bir yere sahiptir ve Türkiye'nin bir enerji merkezi olarak kalkınması hem Türkiye'nin hem de AB'nin yararına olacaktır. Bu sebeple Avrupa Birliği de işlevsel, politik ve coğrafi olarak yayılım göstererek Türkiye ile enerji alanında iş birliğine büyük önem vermiştir.

Bu doğrultuda 17 Aralık 2004 tarihinde AB Devlet ve Hükümet Başkanlarının katıldığı Brüksel Zirvesinin sonuç bildirgesi çerçevesinde müzakerelerin başlatılması kararı alınmış ve 3 Ekim 2005 tarihli Hükümetlerarası Konferans ile Türkiye'nin resmen tam üyelik müzakere süreci başlamıştır. Böylece Türkiye AB ile bütünleşme konusunda en önemli iş birliği adımlarından birini atmış ve müzakere konularından biri olan enerji faslı ile ilgili uyum sürecine başlamıştır. (T.C. Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı, 23.07.2019)

3.2. FASIL 15: ENERJİ

Katılım müzakerelerine konu Avrupa Birliğinin 15. Faslı olan Enerji faslına uyum sürecinin öneminin daha iyi anlaşılabilmesi adına öncelikle AB müktesebatından bahsedilecektir. Ardından enerji faslı kapsamındaki mevzuatın içeriğine ve faslın müzakere sürecinde geldiği aşamaya değinilecektir.

Avrupa Birliği Müktesebatı toplumsal yaşamı ilgilendiren tüm alanlarda AB üyesi ülkeler için bağlayıcı nitelikte olan ortak haklar ve yükümlülükler bütünüdür. Başvuru sahibi olan aday ülkelerin AB'ye katılmadan önce müktesebatı kabul etmeleri gerekmektedir. Müktesebatta yalnızca istisnai durumlarda kısıtlı ölçüde değişiklikler yapılabilmektedir. Müktesebat, başvuran ülkeler tarafından AB'ye katılım tarihlerine kadar kendi ulusal hukuk düzenlerine dahil edilmelidir ve bu tarihten itibaren ülkeler müktesebatı uygulamak zorundadırlar. (Access to European Union Law, 22.03.2021)

Dinamik bir yapıya sahip olan AB Müktesebatı sürekli gelişmekte ve zaman içerisinde değişmekte olup;

- Avrupa Birliğini kuran Antlaşmalar ile onu tadil eden antlaşmaların içeriğini, ilkelerini ve siyasi hedeflerini,
- Antlaşmaların uygulanmasında kabul edilen ikincil mevzuatları (direktifler, tüzükler, kararlar), üçüncü ülkelerle yapılan anlaşmaları ve Adalet Divanı kararlarını,
- Kurumlararası anlaşmalar, ilke kararları, bildirimler, tavsiyeler, yönlendirici ilkeler gibi AB çerçevesinde kabul edilen ve hukuki bağlayıcılığı olan veya olmayan işlemleri,
- Ortak dış güvenlik ve savunma politikasına ilişkin önlemleri,
- Adalet ve İçişleri ile ilgili önlemleri,
- AB'nin faaliyetleri konusunda AB ve AB ülkelerinin kendi aralarında yaptıkları uluslararası anlaşmaları kapsamaktadır. (Access to European Union Law, 22.03.2021)

Aday ülkelerin 1995 Madrid Zirve Sonuçları çerçevesinde yayımlanan mevzuatı etkin şekilde uygulamak için çıkarttıkları kanun ve yönetmeliklere ek olarak gerekli adli ve idari kapasiteyi de oluşturmaları gerekmektedir. Halihazırda yürürlükte bulunan AB mevzuatı her yıl 5.000 sayfa artarak yaklaşık olarak 200.000 sayfadan oluşmaktadır. (T.C. Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı, 23.07.2019)

Her aday ülkenin AB Müktesebatını ne kadar sürede, hangi düzenleme ile kabul edip ne şekilde yürürlüğe koyacağını belirlediği süreç “Katılım Müzakereleri Süreci”dir. Katılım müzakereleri kapsamında AB müktesebatı 35 fasıl (başlık) altında sınıflandırılmaktadır.

“Müzakere Kararının Alınması” ve akabinde “Katılım Müzakerelerinin Başlaması” ile başlayan müzakere süreci “Hükümetler Arası Katılım Konferansı”nın yapılması ve aday ülke mevzuatı ile AB müktesebatı arasındaki farkların belirlendiği “Tarama Süreci” ile devam etmektedir. Her bir müzakere faslının tarama süreci bittikten sonra AB Komisyonu tarafından “Tarama Sonu Raporu” hazırlanmakta ve “Fasılların Müzakereye Açılması” için AB Konseyine sunulmaktadır. Oybirliği ile açılması kabul edilen her fasıl için aday ülkeden “Müzakere Pozisyon Belgesi”

hazırlaması istenir. Belgenin incelenip onaylanması sonucunda “AB Ortak Tutum Belgesi” hazırlanır. Müzakere fasılları, aday ülke müktesebat uyumu ve uygulama düzeyi açısından yeterli kabul edilirse önce geçici ardından nihai olarak kapatılır. 35 faslın tamamında mutabakata ulaşılması halinde, aday ülke için "Katılım Antlaşması" hazırlanır. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 23.07.2019)

Çalışmanın analiz bölümünü oluşturan ve 15. Faslın Enerji Müktesebatı; AB enerji politikasının 3 temel hedeflerinden olan topluluğun rekabet gücünün iyileştirilmesi, enerji arz güvenliğinin sağlanması ve çevrenin korunması konularını içeren düzenlemeler doğrultusunda oluşturulmuştur. Faslın kapsamındaki mevzuat; arz güvenliği, enerji iç piyasası (elektrik ve doğal gaz piyasaları), hidrokarbonlar, yenilenebilir enerji kaynakları, enerji verimliliği, nükleer enerji, nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma ile idari kapasite alanlarında yoğunlaşmaktadır. (EU Commission, Chapters of the Acquis) Faslın kapsamında belirtilen alanlarda kaydedilen ilerlemeler 1998- 2020 yılları arasında yayınlanan ilerleme raporlarına göre üyelik sürecinin Türkiye'nin enerji politikalarına etkileri incelenirken detaylı olarak ele alınacaktır.

Enerji faslı siyasi blokaj nedeniyle henüz Türkiye’de müzakerelere açılmamıştır. Ancak uyum düzeyi yüksek fasıllar arasında yer almaktadır. Özellikle enerji iç piyasası başlığı altında elektrik piyasalarının serbestleşmesi konusunda, arz güvenliği, enerji verimliliğinin artırılması ve yenilenebilir enerji alanlarında yürütülen çalışmalar AB tarafından olumlu olarak değerlendirilmektedir. (European Commission, 06.10.2020: s.83)

3.2.1. Faslın Müzakere Sürecinde Geldiği Aşama

17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel Zirvesinin sonuç bildirgesi çerçevesinde Türkiye ile müzakerelerin başlaması kararı alınmış ve 3 Ekim 2005 tarihinde düzenlenen Hükümetlerarası Konferans ile Türkiye'nin müzakere süreci başlamıştır. Aynı tarihte müzakerelerin esasını ve usullerini ve müzakere başlıklarını (fasıllarını) belirleyen "Müzakere Çerçeve Belgesi (MÇB)" kabul edilmiştir. Bu kapsamda müzakereler;

- 1- Kopenhag siyasi kriterlerinin istisnasız olarak uygulanması⁵, siyasi reformların derinleştirilmesi ve içselleştirilmesi.
- 2- AB müktesebatının tamamıyla kabul edilmesi ve uygulanması.
- 3- Sivil toplumla diyalogun güçlendirilmesi ve konu ile ilgili AB ve Türkiye kamuoylarına yönelik iletişim stratejisinin geliştirilmesi konularını içermektedir. (T.C. Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı, 23.07.2019)

Siyasi olarak Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) tarafından bloke edilmekte olan Enerji Faslı'nın tanıtıcı tarama toplantısı 15-17 Mayıs 2006 tarihinde, ayrıntılı tarama toplantısı ise 14-15 Haziran 2006 tarihinde yapılmıştır ancak tarama sonuçları resmi olarak bildirilmemiştir. Tanıtıcı tarama toplantısında elektrik, doğal gaz, petrol, kömür, enerji verimliliği, yenilenebilir enerji kaynakları, nükleer enerji ve uluslararası anlaşmalar (Enerji Şartı) konularına odaklanılmıştır. (European Council Meeting, 15-16.6.2006)

2012 yılında katılım müzakerelerine ivme kazandırılması amacıyla enerji faslı da dahil olmak üzere 8 faslı kapsayan “Pozitif Gündem” süreci başlatılmıştır. Bu kapsamda enerji iş birliğine ilişkin somut çözüm önerileri oluşturmaya yönelik 12 Haziran 2012 tarihinde sunulan “Türkiye-AB Enerji Sektörü Geliştirilmiş İşbirliği” belgesi kabul edilmiştir. (European Parliament Resolution, 12.06.2012) Yol haritası niteliği taşıyan bu belge doğrultusunda T.C. Dışişleri Bakanlığı koordinasyonunda alt sektörler bazında çalışma grupları oluşturulmuş ve 2013-2014 yılları arasında Ankara ve Brüksel’de, elektrik sektörü, doğalgaz sektörü, nükleer enerji, enerji verimliliği, yenilenebilir enerji ve ENTSO-E teknik konularına ilişkin beş adet çalışma grubu toplantısı yapılmıştır. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 13.07.2020)

Buna ek olarak, enerji mevzuatını AB Müktesebatı ile uyumlu hale getirmede önemli bir ilerleme kaydeden Türkiye’nin enerji müktesebatı konusunda taraması

⁵ **Kopenhag Kriterleri:** 22 Haziran 1993’te düzenlenen Kopenhag Zirvesi’nde adaylık başvurusunda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterler belirtilmiştir. Buna göre AB üyeliğine aday ülkeler; istikrarlı ve kurumsallaşmış bir demokrasinin var olmasını, hukukun üstünlüğünü, insan haklarına saygıyı, azınlıkların korunmasını ve işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığını ve kurumların Birlik içindeki piyasa güçleri ile istikrarlı bir şekilde rekabet edebilir durumda olmasını sağlamış olmalıdır.

tamamlanmıştır. Bu bağlamda 6 Mart 2015 tarihinde Türkiye ile AB arasında enerji alanında iş birliğini ve diyalogu geliştirmek amacıyla “Yüksek Düzeyli Enerji Diyalogu” başlatılmış ve 17 Mart 2015 tarihinde “Ortak Deklarasyon” yayımlanmıştır. (European Commission,16.03.2015).

15 Ekim 2015 tarihinde yapılan Zirve’de Türkiye ile katılım müzakerelerinin yeniden canlandırılması kararı alınmış ve güncellenmesine karar verilen Taslak Tarama Sonu Raporu Kasım 2015 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından güncellenerek Nisan 2016’da konseye gönderilmiştir, ancak yeni bir gelişme yaşanmamıştır. (European Council, 15.10.2015)

Bugüne kadar bakanlar seviyesinde iki adet toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantılardan sonuncusu 26 Şubat 2018 tarihinde teknik düzeyde Brüksel’de düzenlenmiştir. 15 Temmuz 2019 tarihinde AB Dış İlişkiler Konseyi’nin düzenlediği toplantıda ise Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki hidrokarbon faaliyetleri gerekçe gösterilerek yüksek düzeyli diyalogların askıya alınması kararına varılmıştır. (European Council Meeting, 20.07.2019: s.4)

3.3. 1998-2020 YILLARI ARASI İLERLEME RAPORLARINA GÖRE ÜYELİK SÜRECİNİN TÜRKİYE’NİN ENERJİ POLİTİKALARINA ETKİSİ

1998 yılından itibaren Avrupa Komisyonu aday ülkelerin Kopenhag Kriterlerine uyum konusunda kat ettiği ilerlemeleri yıllık olarak değerlendiren raporlar yayımlamaktadır. Söz konusu raporlar Türkiye için 1998-2004 yılları arasında Türkiye Düzenli İlerleme Raporu olarak yayınlanmıştır. 17 Aralık 2004 tarihinde AB Devlet ve Hükümet Başkanlarının katıldığı Brüksel Zirvesinin sonuç bildirgesi çerçevesinde müzakerelerin başlatılması kararı alınmış ve 3 Ekim 2005 tarihli Hükümetlerarası Konferans ile Türkiye’nin resmen tam üyelik müzakere süreci başlamıştır. Bu tarihten sonra söz konusu raporlar 2005- 2016 yılları arasında “İlerleme Raporu” olarak, sonrasında ise “Ülke Raporu” olarak adlandırılmıştır. Komisyon 2017 yılında Türkiye için Ülke Raporu yayınlamamıştır. Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan ülke raporları, Komisyonunun görüş ve değerlendirmelerini tek taraflı olarak yansıtan belgelerdir. Türkiye, raporlar ile ilgili değerlendirmelerini basın açıklamaları ve

Avrupa Komisyonuna yapılan geribildirimler yoluyla paylaşmaktadır. (T.C. Dışışleri Bakanlığı AB Başkanlığı, 31.10.2020)

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye Cumhuriyeti'nin enerji alanındaki politikalarının AB'ye uyum sürecinde uğradığı değişiklikler 1998-2020 yılları arasında yayınlanan ilerleme ve ülke raporlarından faydalanılarak analiz edilecektir. Bu kapsamda öncelikle AB enerji politikasının temel konu başlıklarından olan enerji arz güvenliğinde müktesebatın gereklilikleri doğrultusunda Türkiye'nin yaptığı gelişmeler ele alınacak, ardından enerji iç piyasası, hidrokarbonlar, yenilenebilir enerji, enerji verimliliği, nükleer enerji, nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma ve son olarak da idari kapasite konuları incelenecektir.

3.3.1. Arz Güvenliği

Avrupa Birliği'nin enerji politikasının tarihsel gelişimi incelendiğinde gerçek anlamda ortak bir enerji politikasının şekillenmesinin 1973'teki petrol krizlerinden sonra olduğu gözlemlenmektedir. Bu tarihten önce gelişmiş ülkelerin çoğu gibi enerji tüketiminde büyük ölçüde dışa bağımlı olan topluluk, kriz sonucunda enerji arzını dış şoklardan koruyacak ortak bir enerji politikasına sahip olma yolunda adımlar atmıştır. Buna ek olarak 1990'ların başında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılması, Körfez Savaşları, 11 Eylül olayları, 2006 Rusya- Ukrayna doğalgaz krizi gibi önemli konular eden birliğin enerji arz güvenliğinin sağlanması için çözümler üretmeye teşvik etmiş ve enerji müktesebatını bu doğrultuda şekillendirmiştir. Bu noktada Türkiye'nin jeopolitik konumu sebebiyle alternatif enerji arz güzergahları üzerinde bulunması ve AB'nin enerji tedarikini çeşitlendirmek istemesi neofonsiyonalist teorinin belirttiği gibi AB'nin Türkiye ile güçlü, sürdürülebilir, ekonomik ve siyasi iş birliğini beraberinde getirmiştir.

Uluslararası Enerji Ajansı enerji arz güvenliğini "tüm yakıtlara ve enerji kaynaklarına güvenilir, sürdürülebilir ve uygun fiyatlı erişimin sağlanması" olarak tanımlamıştır. (International Energy Agency, 10.02.2021) Ülkelerin ve birliklerin güçlerine ve politikalarına göre bu tanım da değişmektedir. Yaklaşık olarak 500 milyon kişiye hizmet eden Avrupa Birliği karşılaştığı problemler doğrultusunda birliğin enerji arz güvenliğini sağlama konusunda belirli noktalara odaklanmıştır. Bu

kapsamda AB'ye aday ülkelerin arz güvenliğini sağlama konusunda ilerleme kaydetmesi gereken temel hususlar;

- Avrupa Birliği'nde ve komşu ülkelerde, iç pazarın düzgün işlemlerini sağlayan ve arz güvenliğini garanti eden enerji taşıma ağlarının geliştirilmesini sağlamak,
- Enerji kaynaklarının fiziksel olarak kesintiye uğraması riskine karşılık petrol rezervi stokunun yapılması,
- Elektrik ve doğalgaz arz güvenliğinin sağlanabilmesi için şeffaf ve maliyet tabanlı ancak ayrımcı nitelikte olmayan bir sisteminin kurulması,
- Enerji fiyat dalgalanmalarına karşı hassasiyetin azaltılması,
- Enerji arz kaynaklarının çeşitlendirilmesi, alternatif ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılması,
- Enerji piyasasında yenilikçi ve rekabetçi piyasa koşullarının oluşturulmasının teşvik edilmesidir. (Official Journal of the European Union, 04.02.2006)

1998-2020 yılları arasında Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye raporlarında Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde müktesebatin enerji arz güvenliği başlığı altındaki ilgili alanlarda iyi düzeyde ilerleme kaydettiği belirtilmiştir.

Bu raporlara göre Türkiye'nin arz güvenliği konusunda yıllara göre ilerleme süreçleri; petrol stoku, Trans-Avrupa Ağları ve elektrik şebekeleri başlıkları altında incelenebilir.

3.3.1.1. Petrol Stoku

Avrupa Birliği olası bir petrol krizine karşı birliğin enerji arz güvenliğini sağlayabilmek için petrol stoku konusuna önem vermiştir. Bu doğrultuda oluşturulan 2009/119/EC sayılı AB Petrol Stoku Direktifine göre; AB ülkeleri, hangisi daha yüksekse, en az 90 günlük net ithalata veya 61 günlük tüketime eşit acil ham petrol ve / veya petrol ürünleri stokları bulundurmalıdır. (Official Journal of the European Union, 09.10.2009) Türkiye'nin de enerji politikası hedefleri arasında enerji güvenliğinin sağlanması için petrol stoku yapılması bulunmakta ve mevzuatını AB ile

uyumlu hale getirmektedir. Bu kapsamda Türkiye müktesebatın gerekliliklerine uyum sürecinde mevcut durumun iyileştirilmesi için 1998 yılından itibaren çeşitli adımlar atmaktadır.

- 1998 yılında Türkiye, Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA) üyesidir ve Enerji Şartı Antlaşması'nı (ECT) imzalamıştır. Türkiye'nin topluluk kuralları ile hemen hemen uyumlu olarak yaklaşık olarak 90 gün yetecek petrol ithalatı bulunmaktadır. (Commission of the European Communities, 17.12.1998: s.42)
- Türkiye IEA'nın üyesi olduktan sonra IEA yükümlülüklerine ve petrol stokları konusunda müktesebatın acil durum hazırlığına (emergency preparedness acquis) uyma konusunda 2001 yılında önemli adımlar atarak bütün acil durum hazırlık önlemlerini petrol stoklarının kontrol ve denetiminden sorumlu olan Petrol Ofisi Genel Müdürlüğüne kontrolüne vermiştir. (Commission of the European Communities, 13.11.2001: s.71)
- Aralık 2003'te yeni Petrol Kanunu kabul edilerek müktesebata uyumun artırılması hedeflenmiştir. Söz konusu kanun ile birlikte Enerji Piyasası Düzenleme Kurumunu (EPDK), petrol ürünleri pazarını düzenleme ve denetleme konusunda yetkilendirmiş ve kanunun gereklerinin uygulanmasından sorumlu Komisyonun da bir üyesi olmuştur. (Commission of the European Communities, 06.10.2004: s.114)
- 2005 yılına gelindiğinde ise gerekli yetkilere sahip bir ulusal petrol stokları komisyonu kurulmuştur. (European Commission, 09.11.2005: s.85-86) 2006 yılında başlayan petrol stoklarının AB yöntemlerine göre hesaplanmaması durumu 2007 yılında da devam etmiştir. Buna ek olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tetkik, arama ve petrol üretimi için Petrol Kanununu kabul etmiştir ancak kanun yürürlüğe girmemiştir. (Commission of the European Communities, 06.11.2007: s.49).
- 2012 yılına kadar Ulusal Petrol Stok Ajansı Başkanlığı kurulması ve Teşkilat Hakkında Kanun taslağı hakkında bir gelişme olmamıştır. 2012 yılında ise önceden kurulması planlanan Petrol Stok Ajansı yerine Petrol İşleri Genel Müdürlüğü bünyesinde petrol stoklarından sorumlu olan yeni bir birim oluşturulmuştur. (European Commission, 10.10.2012: s.60)

- Hidrokarbon kaynakların etkili bir şekilde araştırılması, geliştirilmesi ve üretilmesi için Türk kıyı ve açık denizlerinin üçüncü kişilere açılmasını sağlamak amacıyla (Resmi Gazete, 11.06.2013: s.12093) 2013 yılının Haziran ayında Türk Petrol Kanunu kabul edilmiştir. (European Commission, 16.10.2013: s.36) AB müktesebatına uyum çerçevesinde hazırlanan kanun piyasa ekonomisinin kurumsallaştırılmasını ve rekabet ortamının geliştirilmesini, piyasaların da bu anlayışla yeniden yapılandırılmasını amaçlamaktadır.
- Arz güvenliği konusunda 2014 yılında iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiş ve 2015 yılında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından enerji arz güvenliğinin iyileştirilmesi, arz kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve yerli kaynakların kullanılmasına yönelik teşviklerle enerji verimliliği ve yenilenebilir enerjinin geliştirilmesini amaçlayan 2015-2019 yeni Stratejik Planı kabul edilmiştir. Aynı zamanda 2015 ve 2016 yıllarında petrol stokları konusunda AB müktesebatına uyum sağlama çalışmaları devam etmektedir. Ancak acil petrol stokları ve petrol güvenliği konularını düzenleyen Akaryakıt Piyasası Kanun Tasarısı henüz kabul edilmemiştir. (European Commission, 09.11.2016: s.54)
- Türkiye 2018 ve 2019 yıllarında zorunlu petrol stoklarına ilişkin AB müktesebatının uygulanması bakımından ileri bir aşamadır ve gerekli hacmin depolanmasını sağlamaktadır. Acil petrol stokları ve petrol güvenliği konularını düzenleyen Akaryakıt Piyasası Kanunu henüz kabul edilmemiştir ancak Ocak 2018’de ilgili yasal hükümlerin uygulanmasına başlanmıştır. (European Commission, 29.05.2019: s.79)

1998-2020 yılları arası ilerleme raporları incelendiğinde arz güvenliği başlığı altında zorunlu petrol stoku bulundurma konusunda gerekli hacmin depolanması sağlanarak ileri aşamada gelişme kaydedildiği görülmektedir.

❖ *LPG Stoku*

- Enerji arz güvenliğini sağlamak için petrol stoku bulundurma zorunluluğuna ek olarak doğalgaz stoku bulundurulması konusunda da ilerlemeler

kaydedilmiştir. Bu kapsamda 2014 yılında iki şirkete daha yeraltı doğalgaz depolama lisansı verilmiştir. (European Commission, 08.10.2014: s.36)

- Türkiye gaz depolama ve sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) tesislerinin kapasitesini artırmak amacıyla 2017 yılında güçlü bir program hazırlamış ve aynı yıl ikinci yer altı doğal gaz depolama tesisini (1 milyar metre küp) hizmete sokmuştur. (European Commission,17.04.2018: s.78)
- Tuz gölünde 2017 yılında hizmete giren ve Boru Hatları ile Petrol Taşıma Şirketi (BOTAŞ) tarafından işletilen ikinci yer altı doğal gaz depolama tesisinin kapasitesinin 2020 yılına kadar 5.4 metreküp doğalgaza ve günlük üretim kapasitesinin ise 80 milyon metre küp doğal gaza çıkarılması için genişletme çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Mevcut durumda var olan iki LNG depolama ve yeniden gazlaştırma terminaline (FSRU) ek olarak üçüncü FSRU'nun inşasına 2018 yılında Ege kıyısında Saros'ta başlanmıştır. (European Council Meeting, 20.07.2019: s.79)
- 2019 yılında ise Türkiye boru hatları yoluyla doğal gaz ithalatını 2019'da önemli ölçüde artıran sıvılaştırılmış doğal gaz ithalatı ile dengeleme yönündeki stratejik niyetini gösteren çok önemli adımlar atmış ve süresi dolacak doğal gaz sözleşmelerini dikkate alarak, lisanslı kuruluşlara Irak'tan yıllık 2,7 milyar m³/yıl doğal gaz ithal etme hakkı vermek için 2023- 2043 yıllarını kapsayan doğal gaz ithalat lisans başvuruları çağrısını yayınlamıştır. (European Commission, 06.10.2020: s.84)

Türkiye'de "LPG Piyasasında Zorunlu Petrol Stoğu ve Zorunlu Petrol Stoğunun Kupon Sistemi Kapsamında LPG Olarak Tutulabilmesine Dair Karar" 13.12.2017 tarihli ve 30269 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 1 Nisan 2021 -31 Mart 2022 Döneminde Ulusal Stok Yükümlülük Listesine giren 10 firma bulunmaktadır. Bu firmaların toplamda 183.649 ton stok tutması gerekmektedir. (T.C. Enerji Piyasası Denetleme Kurumu, 06.10.2017).

3.3.1.2. Trans Avrupa Enerji Ağları (TEN-E)

Tükettiği enerjinin yarısını üçüncü ülkelerden ithal eden Avrupa Birliği hem elektrik hem doğalgaz ağlarını güçlendirmeyi hem de düzenli bir elektrik ve gaz

akımını güvence altına almayı istemektedir. Enerji arz güvenliğinin tehlikeye girmesini engellemek ve giderek artan enerji bağımlılığını gidermek için AB kaynak çeşitliliği ile ilgili projelere önem vermekte ve bu projelerin gerçekleştirilmesine büyük çaba sarf etmektedir. Bu sebeple politik yayılma faaliyetleri göstermekte ve Trans-Avrupa Enerji Ağları (TEN-E) ile enerji tedarikini çeşitlendirmeyi ve alternatif enerji arzı oluşturmaya hedeflemektedir.

İlk olarak 1993 yılında Maastricht Antlaşması'nda yer verilen Trans Avrupa Ağları (TEN) politikası "Ulaştırma, Enerji ve Telekomünikasyon sektörlerinde Avrupa altyapısının entegrasyonu ve karşılıklı işletilebilirliğinin sağlanmasını, bu çerçevede teknik standartların belirlenerek öncelikli ortak çıkar projeleri tespit edilmesi ve bu projeler için finansman olanaklarının geliştirilmesini" amaçlamaktadır. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 22.05.2020) Avrupa Müktesebatının 21. Faslı altında değerlendirilen Trans Avrupa Ağlarının enerji konusunda verdiği öncelikler ise; elektrik sektöründe izole durumda bulunan elektrik ağlarıyla bağlantı sağlanması, üye ülkeler ile bağlantıların geliştirilmesi, üye ülkelerle üçüncü ülkelerin bağlantılarının güçlendirilmesi; doğal gaz sektöründe, doğal gazın yeni bölgelere ulaştırılması, izole durumdaki gaz ağlarının bağlantısının sağlanması, alım ve depolama kapasitesinin geliştirilmesi, gaz boru hatlarının arzının artırılarak taşıma kapasitesinin yükseltilmesi olarak belirlenmiştir.

Türkiye enerji arzı konusundaki kaynaklarını çeşitlendirmek ve doğalgaz ve petrol taşımacılığı konusunda, Hazar Denizi- Ortadoğu ve Avrupa Birliği arasında transit ülke olma rolünü güçlendirmek için Trans-Avrupa enerji ağları konularındaki ortak çıkarlara hizmet eden projelerin geliştirilmesine önem vermiştir. Türkiye özellikle Nabucco Boru Hattı'nın geliştirilmesi ile Rusya, Hazar Denizi Havzası ve Ortadoğu'dan gelen doğal gazı Avrupa Birliği'ne iletme çalışmaları ile doğalgaz alanındaki transit ülke konumunu, komşu ülkelerle ara bağlantının iyileştirilmesi ile de elektrik alanındaki transit ülke rolünü güçlendirmektedir. Türkiye iç pazarın ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için gerekli gaz ve elektrik ara bağlantılarının geliştirilmesi, rekabetçi enerji üretimi ve arz güvenliğinin sağlanması, ayrıca Güney Doğu Avrupa Enerji Topluluğuna dönük çabalarını sürdürme konularında desteklenmektedir. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 22.05.2020)

Aynı zamanda Güney Gaz Koridorunun hayata geçirilmesi ile Türkiye ve AB'nin enerji arz güvenliğinin korunmasına önemli katkıda bulunulacağı belirtilmektedir.

Buna ek olarak Türkiye Trans Avrupa Enerji Ağlarını geliştirme politikası kapsamında büyük çaplı projeleri hayata geçirmiş ve önemli derecede ilerleme kaydetmiştir.

- Arz güvenliğine ek olarak Türk boğazlarından taşınan tehlikeli maddelerin oluşturduğu yükü de azaltan Bakü-Tiflis- Ceyhan Boru Hattı 2006 yılında açılmıştır.
- Petrolün ve gazın Hazar Havzası ve Orta Doğu'dan AB'ye naklinin gerçekleştirilerek transit ülke konumunu güçlendirmeye yönelik projelerden Nabucco Gaz Boru Hattı Projesinin onay süreci 2010 yılında tamamlanmıştır. (European Commission, 09.11.2010: s.64)
- 2011 yılında Türkiye ile Irak arasındaki ham petrol boru hattının süresi 5 yıl daha uzatılarak 15 yıla çıkartılmıştır. (European Commission, 12.10.2011: s.73)
- 2011 yılında Türkiye ve Azerbaycan doğal gazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya transit geçişine ilişkin hükümetlerarası bir antlaşma ve mutabakat zaptı imzalamıştır. (European Commission, 10.10.2012: s.60). Trans Anadolu Boru Hattı (TANAP) isimli bu proje eki olan Ev Sahibi Ülke Antlaşması ile birlikte Mart 2013'te onaylanmıştır. Bu hattın daha batıya ulaştırılması amacı ile ise Trans-Adriyatik Boru Hattı Projesi oluşturulmuştur. (European Commission, 16.10.2013: s.36)
- 2013 yılında Güney Gaz Koridoru Projesine yönelik Şah Deniz II Sahası, Trans-Anadolu Boru Hattı ve Trans-Adriyatik Boru Hattı projelerine yatırım kararı alınmıştır. (European Commission, 08.10.2014: s.36).
- Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler sebebiyle durma noktasına gelmiş olan Türk Akımı Doğalgaz Boru Hattı Projesi için görüşmeler 2016 yılında tekrar başlatılmıştır ve 10 Ekim 2016 tarihinde Türkiye ve Rusya arasında Hükümetlerarası Antlaşma imzalanmıştır. Ancak 2016 yılı ilerleme raporunda şeffaf bir doğalgaz transit rejimi konusunda gelişme kaydedilmediği belirtilmiştir. (European Commission, 09.11.2016: s.54)

- Türkiye 2018- 2019 yıllarında enerji arz güvenliği ve Trans Avrupa Ağları alanında oldukça iyi düzeyde ilerleme kaydetmiştir. Haziran 2018’de Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesinin (TANAP) ilk aşaması tamamlanmıştır. Kasım 2018’de Türk Akım Boru Hattı Projesinin Türkiye ve Rusya tarafından yürütülen açık deniz kısmı tamamlanmıştır. (European Commission, 29.05.2019: s.79)
- Trans-Adriyatik Boru Hattı Projesi (TAP) vasıtasıyla, TANAP’ı Avrupa’ya bağlamayı hedefleyen ikinci aşamanın Haziran 2019’da tamamlanması beklenmektedir.
- Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP) tamamlanmış olup Güney Gaz Koridoru'nun (GGK) en önemli aşaması olan TANAP’ın Avrupa bağlanması tamamlanmıştır ve Avrupa kısmına ilk gazı nakletmeye Temmuz 2019 itibariyle hazır durumdadır. GGK'nin son bileşeni olan Trans-Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı'nın tamamlanmasıyla, GGK'nin yapımı 2020'de sona erecektir. Buna ek olarak 2019 yılı sonunda Türkiye'nin Rusya ile yürüttüğü Türk Akım Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin iki hattı tamamlanmıştır. (European Commission, 06.10.2020: s.84)

Tüm bu gelişmeler ışığında Türkiye’nin Trans-Avrupa Ağları alanında iyi düzeyde ilerleme kaydettiği ve ilerlemesine devam ettiği gözlemlenmektedir.

3.3.1.3. Elektrik Şebekeleri

Türkiye elektrik şebekelerini AB müktesebatı ile uyumlaştırma konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydetmiştir.

- Türkiye kendi elektrik şebekelerinin Avrupa elektrik şebekesine senkronize edilmesi konusunu 1975 yılında ortaya atmıştır. Ancak bu konu ile ilgili önemli adımlar 2000 yılında Türkiye’nin Batı Avrupa Elektrik Dağıtım Şebekesi (UCTE, yeni adı ile ENTSO-E) ile senkronize bir şekilde birbirine bağlanması projesi ile atılmaya başlanmıştır. 2003 yılında bu amaçla Türk-Yunan elektrik iletim şebeke operatörleri arasında Babaeski-Filippi hattı yapım anlaşması imzalanmıştır. (Commission of the European Communities, 05.11.2003: s.91)

- 2011 yılında ise Türkiye elektrik sisteminin Avrupa Elektrik Sistemi Operatörleri Şebekesi (ENTSO-E) Avrupa Kıtası Senkron Bölgesi ile deneme paralel işletme bağlantısı başlatılmıştır. İkinci fazına geçilen bu bağlantı ile Türk, Yunan ve Bulgar iletim sistemleri operatörleri arasında ticari olmayan enerji alışverişleri gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. (European Commission, 12.10.2011: s.72).
- Türkiye 2014 yılında da tüm komşu ülkelerle elektrik ara bağlantılarının güçlendirilmesine yönelik çabalarını sürdürmüştür. Bu kapsamda 2015 Nisan ayında TEİAŞ ile Avrupa Elektrik İletim Sistemi İşletmecileri Ağı ticari enerji alışverişine yönelik uzun dönemli bir anlaşma imzalamıştır. (European Commission, 10.11.2015: s.46)
- Türkiye'nin 2015 yılında AB ile ticari elektrik alışverişi antlaşması imzalamasının ardından Ocak 2016'da Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi (TEİAŞ), Avrupa Elektrik İletim Sistemi İşletmecileri Ağına (ENTSO-E) gözlemci üye olmuştur. Türkiye AB elektrik piyasası ile tam bütünleşmeye yönelik attığı bu önemli adım ile elektrik şebekeleri konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydetmiştir. Bu alanda çalışmalarını sürdüren Türkiye diğer komşu ülkeler ile elektrik ara bağlantılarının kurulması konusunda çabalarını sürdürmüştür ve 2018 yılına gelindiğinde bu konuda önemli iyileştirmeler yapılmıştır (European Commission, 09.11.2016: s.54)
- TEİAŞ gözlemci üye statüsü ile yer aldığı Avrupa Elektrik İletim Sistemi Operatörleri Ağı'ndaki (ENTSO-E) gözlemcilik statüsünü sürdürmek için Ekim 2018'de başvuruda bulunmuştur. Buna ek olarak elektrik arzının etkinliğini ve güvenliğini artırmak için şebeke entegrasyonunu ve ara bağlantı kapasitesini geliştirerek AB şebeke kodlarına uyum konusunda ilerleme kaydetmiştir. Ancak ilgili konuda elektrik şebekesinin ENTSO-E'ye uygun olarak modernizasyonuna ve iyileştirilmesine ve AB müktesebatına daha fazla uyum sağlanması konusunda çalışmalara devam edilmesi gerekmektedir. (European Commission, 29.05.2019: s.79)
- Türkiye elektrik ara bağlantıları konusunda komşu ülkelerden Bulgaristan ve Yunanistan ile faaliyetini sürdürmektedir. Buna ek olarak Romanya ile de bağlantı kurmaya yönelik çalışmalarda bulunmuştur. TEİAŞ'ın 2019

yılında Avrupa Elektrik İletim Sistemi Operatörleri Ağı'na (ENTSO-E) gözlemci üye olmayı sürdürmek için yaptığı başvuru kabul edilmemiştir ancak Türkiye ilgili konulardaki teknik görüşmelere katılmaya devam etmiştir (European Commission, 06.10.2020: s.84)

3.3.2. Enerji İç Piyasası

Avrupa Birliği'nin ilk enerji iç piyasası AKÇT Antlaşması ile kurulan kömür pazarı ile başlamıştır ve bu antlaşma ile kömür ticaretine kısıtlama getirilmeyerek rekabetçi bir piyasa yaklaşımının ilk adımları atılmıştır. Birlik düzeyinde iç pazarın kurulmasında petrol ve kömür sektörlerinde bir sorun yaşanmamış, asıl sorun doğalgaz ve elektrik sektörlerinde görülmüştür. Bu sebeple Avrupa Birliği 1980 yıllarından itibaren elektrik ve doğalgaz sektörlerinde tekeli piyasadan kurtulmuş açık piyasa koşullarına sahip, rekabetçi, şeffaf, liberal, arz-talep dengesinin sağlandığı ve kaynakların en iyi şekilde kullanıldığı bir ortak pazarın kurulmasını hedeflemiştir (Yorkan, Arzu, 2009: s.31). Bu hedefe ulaşabilmek için neo-fonksiyonist teorinin işlevsel (teknik ve fonksiyonel) yayılma etkisinde belirtildiği üzere devletlerin birçok alanda ortak çalışma yapmaları gerekmekte ve oluşturulması hedeflenen tamamı entegre edilmiş enerji piyasası için bir dizi düzenleme yapılması öngörülmektedir. Yapılacak olan bu düzenlemeleri üye ülkelere ek olarak aday ülkelerin de yapması mecbur kılınmakta ve bu yolla enerji iç piyasasında işlevsel yayılma sağlanması amaçlanmaktadır.

Avrupa Birliği enerji iç pazarının tesisini sağlamak amacıyla ilk kapsamlı düzenlemelerini "Birinci Enerji Paketi" kapsamında elektrik ve doğalgaz piyasasında ortak kuralları belirleyen 1996 tarihli "Elektrik Direktifi" ve 1998 tarihli "Doğalgaz Direktifi" ile gerçekleştirmiştir. Ancak bu direktifler enerji iç pazarının serbestleştirilmesinde yeterli olmamış 2003 yılında "İkinci Enerji Paketi" kapsamında yeni Elektrik ve Doğal Gaz Direktifleri yayımlanmıştır. Yayımlanan bu direktiflerin piyasada hedeflenen liberal düzeni sağlayamaması üzerine "Üçüncü Enerji Paketi" kapsamında Ağustos 2009 tarihinde 2009/72/AT ve 2009/73/AT sayılı yeni Elektrik ve Doğal Gaz Direktifleri yürürlüğe girmiştir. (T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2014: s.24). Piyasaların tam olarak rekabete açılabilmesi ve tüm tüketicilerin tedarikçilerini

serbestçe seçebilmesi, piyasaların bağımsız otorite tarafından düzenlenmesi, sınır ötesi ticaretin geliştirilmesi, tüm tarafların ayırım gözetilmeden şebekeye erişimlerinin sağlanması ve arz güvenliğinin gözetilmesi amacıyla hazırlanan bu direktifler ilerleyen dönemlerde tadil edilmiş ve bu amaçlar doğrultusunda kapsamaları genişletilmiştir.

Bu doğrultuda elektrik piyasalarında 5 Haziran 2019 tarihinde;

- Elektrik İç Piyasasının İşleyişine Yönelik Ortak Kuralları Belirleyen ve 2012/27/AB sayılı Direktifi Tadil eden 5 Haziran 2019 tarihli ve (AB) 2019/944 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi isimli Elektrik Piyasası Direktifi,
- Elektrik Sektöründe Riske Hazırlıklı Olmaya İlişkin 5 Haziran 2019 tarihli ve (AB) 2019/941 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü,
- ACER Tüzüğü isimli AB için Enerji Düzenleyicilerinin İşbirliği Ajansını kuran 5 Haziran 2019 tarihli ve (AB) 2019/942 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü yayımlanmıştır.

Doğalgaz piyasalarında ise;

- 2017 yılında Doğal Gaz Arz Güvenliğinin Sağlanmasına İlişkin, (AB) 994/2010 sayılı Tüzüğü Tadil eden (AB) 2017/1938 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü isimli Doğal Gaz Arz Güvenliğinin Sağlanmasına İlişkin Tüzük,
- 11 Aralık 2018 tarihinde Enerji Birliğinin Yönetişime İlişkin 11 Aralık 2018 tarihli ve (AB) 2018/1999 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü isimli Enerji Birliği'nin Yönetişimi Tüzüğü,
- 17 Nisan 2019 tarihinde Doğal Gaz İç Piyasasına Yönelik Ortak Kuralları Belirleyen ve 2009/73/AT sayılı Direktifi Tadil eden 17 Nisan 2019 tarihli ve (AB) 2019/62 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi isimli Doğalgaz Direktifi yayımlanmıştır. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 13.07.2020).

İşlevsel yayılma etkisinde belirtildiği üzere Türkiye de AB iç pazarının oluşturulması kapsamında Birlik müktesebatı doğrultusunda ortak çalışmalarda bulunmuş ve AB'nin elektrik ve doğal gaz alanındaki müktesebatına uyum kapsamında, elektrik ve doğal gaz sektörlerinin serbestleştirilmesi ve yeniden

yapılandırılmasına yönelik olarak 2001 yılından beri önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. (T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2014: s.24). Bu kapsamda İlerleme ve Ülke Raporlarına göre yapılan çalışmalar aşağıda belirtilmektedir.

- Türkiye’de serbest, rekabet edebilir, şeffaf bir enerji iç piyasasının oluşturulmasının ilk önemli adımları 2001 yılında Türk Elektrik ve Doğalgaz Piyasası Kanunlarının kabul edilmesiyle atılmıştır. Bu tarihten önce İlerleme ve Ülke Raporlarına göre fiyat ve tarifelerin belirlenmesinde devlet önemli bir rol oynamaktadır. 18 Şubat 2001 tarihinde kabul edilen Türk Elektrik Piyasası Kanunu temel olarak, kamu yararı için çalışan kurumların yeniden yapılandırılmasına, elektrik sektörünün yeni yapısına ve aktörlerinin statüsüne odaklanmıştır. Bu kanuna göre devletin elektrik iletimindeki kontrolü devam edecek ancak elektrik üretim ve dağıtım faaliyetleri rekabete ve özel sektöre açılacaktır. Yeni kanun aynı zamanda Enerji Üst Kurulu şeklinde düzenleyici bir otoritenin kurulmasını öngörmektedir. Bu düzenleyici kurul aynı zamanda doğal gaz sektörünü de kapsayacaktır.
- Bu kanunun ardından 3 Mart 2001 tarihinde Doğal Gaz Piyasası Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun doğal gaz sektöründe yeni yapıların oluşturulması ve farklı aktörlerin tanımlanması konularına yoğunlaşmaktadır. Buna ek olarak BOTAŞ’ın iletim faaliyetlerini, diğeri ise ithalat ve ticari faaliyetleri yürütecek iki kamu iktisadi teşekkülüne ayrılacaktır. IMF’in Türkiye’ye sağladığı desteğin devam edebilmesi için bu iki temel kanunun kabulü ve Enerji Üst Kurulu’nun oluşturulması şart koşulmuştur. (Commission of the European Communities, 13.11.2001: s.71).
- 2002 yılında petrol sektöründe de önemli gelişmeler yaşanmış ve Petrol Ürünleri Dağıtım Şirketi (POAŞ)’ın hisselerinin %16,5’i özelleştirilerek şirketin kamu payı %25,8’e inmiştir. TÜPRAŞ hisselerinin de %50’den fazlasının menkul kıymetler borsasında işlem görmesi amacıyla daha fazla özelleştirilmesi planlanmıştır. (Commission of the European Communities, 09.10.2002: s.96).

- 2002 yılında iletim, dağıtım sistemi ve tüketim ücretleri ile ilgili uygulama mevzuatı kabul edilmiştir. Aynı zamanda Türkiye Elektrik üretim ve İletim Anonim Şirketinin (TEAŞ) bilinmesini takiben, üretim, iletim ve dağıtım alanında 3 yeni şirket piyasada faaliyet göstermeye başlamıştır. İletim ve dağıtım tarifeleri EPDK tarafından belirlenecektir. (Commission of the European Communities, 09.10.2002: s.96).
- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK), 2002 Eylül ayından itibaren, elektrik ile ilgili çeşitli faaliyetlere lisans vermeye başlamıştır. Ehlil tüketiciler, Mart 2003'ten itibaren, elektrik üreticilerini serbestçe seçmektedir. Buna ek olarak Türkiye, Güney Doğu Avrupa Bölgesi Elektrik Pazarının oluşturulmasını amaçlayan bir Mutabakat Zaptını Aralık 2002'de imzalamıştır. 2002 yılında elektrik enerjisinde kayıp, kaçak oranı %22'dir ve kaybın ekonomik değeri 1,7 milyar dolardır. Ayrıca Kasım 2002'de doğal gaz sektörü rekabete açılmıştır. BOTAŞ yurt içi doğal gaz pazarında uluslararası ticareti, iletimi ve depolama faaliyetlerini gerçekleştiren tek şirket konumundadır. (Commission of the European Communities, 05.11.2003: s.91).
- Mart 2004'te Yüksek Planlama Kurulu, elektrik sektöründe özelleştirme dahil sektörel reformu hedefleyen bir yol haritası ile birlikte elektrik sektörü strateji belgesini kabul etmiştir. (Commission of the European Communities, 06.10.2004: s.114)
- 2005 yılı Temmuz ayında, Elektrik Piyasası Yasası'na getirilen ve özel dağıtım şirketlerinin, dağıtım ve üretim faaliyetlerinin hesapları birbirinden ayrı tutulmak kaydıyla, üretim tesisleri kurmalarını mümkün kılan değişiklik kabul edilmiştir. (European Commission, 09.11.2005: s.86)
- 2006 yılında Türkiye, Güneydoğu Avrupa'da bölgesel bir elektrik ve doğalgaz pazarı oluşturulmasını amaçlayan 2003 tarihli Atina Muhtırası'nı imzalamış ve Enerji Topluluğu Antlaşması müzakere sürecine katılmıştır. Türkiye henüz Enerji Nakli Koordinasyon Birliği üyesi değildir. Buna ek olarak Türkiye, Güneydoğu Avrupa'da bölgesel bir enerji piyasası oluşturan Enerji Topluluğu Antlaşmasını imzalamamıştır. Commission of the European Communities, 08.11.2006: s.46-47)

- 2007 yılında BOTAŞ, 1998 yılında Gazexport ile yaptığı ithalattaki tekel konumunu sona erdirecek olan ithalat sözleşmesinin, yıllık 4 milyar metre küplük kısmını dört özel şirkete devretme sürecini başlatmıştır. Türkiye'nin ilk yer altı depolama tesisi Silivri'de kullanıma hazır hale gelmiştir. Doğal gaz piyasası kanununda yapılan değişiklik sonucunda, Ankara doğal gaz dağıtım sisteminin özelleştirilmesi süreci mümkün hale gelmiştir. Buna ek olarak EPDK, Türkiye'de enerji sektöründeki yatırımcılara kılavuz niteliğinde bir el kitabı da yayımlamıştır. (Commission of the European Communities, 06.11.2007: s.49-50).
- 2007 sonu itibarıyla, elektriğin % 48,3'ü Kamu İktisadi Teşebbüsler tarafından üretilmektedir. Kayıtdışı elektrik kullanımı ve elektrik kaybı %15 oranına düşürülmüş olmasına rağmen AB ortalamasının yaklaşık iki katıdır. 2007 Mayıs ayı itibarıyla toplam 40 şehirde doğalgaz kullanımı başlamıştır. Ankara doğalgaz dağıtım şirketi özelleştirilmiştir. 2008 İlerleme Raporuna göre elektrik ve doğalgaz piyasalarında rekabet sınırlıdır. Piyasaların işleyişinin geliştirilmesi ve rekabetin tesisi amacıyla, düzenleyici kurumun yetkilerini daha kesin şekilde kullanması gerekmektedir. (Commission of the European Communities, 05.11.2008: s.57).
- Türkiye 2008 yılı ortaları itibarıyla başarılı reformlarla ve aşamalı olarak elektrik sektörünü rekabete açmaktadır. Aynı zamanda kamuya ait enerji şirketleri için maliyete dayalı bir fiyatlandırma mekanizması getirerek elektrik sektörü için sağlam bir ekonomik ve mali temel oluşturma yönünde önemli adım atmıştır. Buna ek olarak Elektrik Piyasası Yan Hizmetler Yönetmelikleri ve Yeni Bir Dengeleme ve Uzlaştırma Yönetmeliği kabul edilmiştir. Doğalgaz Piyasası Kanunu ile piyasadaki gelişmeler arasındaki uyumsuzluğun giderek artması sebebiyle Kanunun gözden geçirilmesi gerekmektedir. Ulusal gaz altyapısı daha fazla genişletilmiş olup, hâlihazırda ülkenin %80'ini kapsamaktadır. Altmış dört şehir gaz şebekesine bağlanmıştır. Türkiye'nin, Enerji Topluluğu Antlaşmasına katılmasına yönelik müzakereler Eylül 2009'da başlamıştır. (Commission of the European Communities, 14.10.2009: s.59).
- 2010 yılında Elektrik Piyasası Dengeleme ve Uzlaştırma Yönetmeliği'nin uygulanmasıyla, modern elektrik piyasası ticareti uygulamaları

başlatılmıştır. Bu yolla gerçekleşen satışlar toplam elektrik satışı hacminin yaklaşık %75'ine karşılık gelmektedir. Buna ek olarak çevresel etki değerlendirme prosedürünün tamamlanmasını, üretim lisanslarının verilmesinde bir ön şart haline getirecek şekilde Elektrik Piyasası Lisans Yönetmeliği değiştirilmiştir. Nisan 2010 itibarıyla, Türkiye'de 66 şehir doğal gaz şebekesine bağlanmıştır. 2009 yılında ise iki şirket spot sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) ithaline başlamıştır. (European Commission, 09.11.2010: s.64).

- 2011 yılında elektrik alanın iyi düzeyde ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu kapsamda Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) tarafından küçük ölçekli işletme yatırımlarının teşvik edilmesi amacıyla küçük çaplı yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik enerjisi üretilmesi ve ithalat ve ihracatı ile ilgili iki yönetmelik kabul edilmiştir. Teknik ve ticari kayıpların kapsamının tüm müşterileri dahil edecek şekilde genişletilmesi amacıyla Elektrik Piyasası Tarifeler Yönetmeliği değiştirilmiştir. Yapılan bu değişiklikler ile elektrik şebekelerinin şeffaflığı artırılmıştır. EPDK, yer altı doğal gaz depolama tesislerine ilişkin bir yönetmelik kabul etmiştir. Mavi Akım Doğal Gaz Antlaşmasının 6 milyar m³'lük bölümünü devretmek isteyip teklif alamayan BOTAŞ, sahip olduğu %86'lık pay ile tekel konumunu sürdürmektedir. (European Commission, 12.10.2011: s.73).
- Ekim 2011'de EPDK tarafından rekabeti ve piyasa denetimini gerçekleştirmek amacıyla, "Elektrik Piyasasında Faaliyet Gösteren Üretim ve Dağıtım Şirketlerinin Lisansları Kapsamındaki Faaliyetlerinin İncelenmesine ve Denetlenmesine İlişkin Yönetmelik" yayımlanmıştır. Küçük ölçekli işletmelerin yatırımlarını teşvik etmek amacıyla Mart 2012'de yeni bir tebliğ yayımlanmıştır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB), doğal gaz piyasası kanununun değiştirilmesine yönelik çalışmalar başlatmıştır. (European Commission, 10.10.2012: s.60-61).
- Mart 2013 tarihinde Piyasada daha fazla rekabet yaratmak ve Üçüncü Paket kapsamında AB Elektrik Direktifi ile uyumu geliştirmek amacıyla yeni bir Elektrik Piyasası Kanunu yürürlüğe girmiştir. Yapılan çalışmalar sayesinde enerji iç piyasası ile genel uyum tatmin edici düzeydedir. Aynı tarihte EPDK, fiyat farklılıklarından tüketicilerin korunması amacıyla elektrik

fiyatı eşitleme mekanizması oluşturulmasına ilişkin bir tebliğ yayımlamıştır. Elektrik piyasası kapsamındaki faaliyetlerle ilgili finansal işlemlerde uzlaşma sağlanması ve toptan satış işlemlerinin gerçekleştirilmesi amacıyla Enerji Piyasaları İşletme Anonim Şirketi kurulmuştur. Ancak, EPDK'nın dağıtım şirketlerini izleme ve denetleme görevinin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığına devredilmesi AB müktesebatına aykırı olarak nitelendirilmiştir. (European Commission, 16.10.2013: s.36).

- 2013 yılı sonunda yenilenebilir enerji kaynaklarının rekabeti, teşvik edilmesi, korunması, kullanılması, sertifikasyonu ve desteklenmesine ilişkin uygulama yönetmelikleri yayımlanırken, elektrik dağıtımı, bağlantı, sistem kullanımı, şebeke kodu, bildirim, ithalat ve ihracat ile tüketici hizmetlerine ilişkin yönetmelikler 2014 yılında kabul edilmiştir. (European Commission, 08.10.2014: s.37)
- Enerji Piyasaları İşletme Anonim Şirketi'nin kurulmasıyla birlikte toptan elektrik piyasalarının düzenlenmesi başta olmak üzere bütünüyle serbestleştirilmiş bir elektrik ve doğal gaz piyasasının oluşturulması konusunda önemli ilerleme kaydedilmiştir. 2015 yılı için, tüketicilerin tedarikçisini seçme serbestisine sahip oldukları serbest tüketici eşiği 75.000 m³ /yıl'a düşürülmüştür. (European Commission, 10.11.2015: s.47).
- Eylül 2015'te gün öncesi ve gün içi piyasa işlemleri Enerji Piyasaları İşletme Anonim Şirketine (EPIAŞ) devredilmiştir. AB müktesebatı uyarınca, dağıtım şirketlerinin tedarik faaliyetleri, Ocak 2016 itibarıyla yasal olarak ayrıştırılmıştır. 2016 yılı için, elektrik tüketicilerinin tedarikçi değiştirmek için serbest tüketici eşiği 4000 kWh'den 3600 kWh'ye düşürülmüştür; böylece teorik anlamda %86 oranında piyasa açıklığı sağlanmıştır. Ancak müşterilerin tedarikçi değiştirme oranları, 2016'da %5'in altında kalmıştır. (European Commission, 09.11.2016: s.54)
- EPDK enerji altyapısının bilişim ve siber güvenliğini iyileştirmek ve elektrik yan hizmetlerini yeniden tasarlamak amacıyla iki yönetmelik çıkarmıştır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB), Elektrik Dağıtım Şirketlerinin Faaliyetlerinin İncelenmesi ve Denetlenmesine Dair Yönetmelik'i yayımlamıştır. Elektrik tüketicilerinin tedarikçi değiştirmesine imkân tanıyan serbest tüketici eşiği 3.600 kWh'den 2.400

kWh'ye düşürülmüştür; bu da teorik anlamda %90 oranında piyasa açıklığına denk gelmektedir. Doğal gaz dağıtım lisansı ihale süreci, Türkiye'nin 81 ili için tamamlanmış ve gaz şebekesi, 77 ile ulaşmıştır. (European Commission, 17.04.2018: s.78-79)

- 2019 Türkiye Raporuna göre EPIAŞ tarafından işletilen Türkiye'nin doğal gaz spot ticaret platformunun Eylül 2018'de faaliyete başlaması olumlu bir gelişmedir. Bu platform ile doğal gazda spot piyasa işlemlerine, dengeleme işlemlerine ve dengesizliklerin uzlaştırılmasını amaçlanmaktadır. Ancak, BOTAŞ'ın piyasadaki hâkim durumu platformun sürdürülebilirliğini etkilemektedir. Tuz Gölü Yer Altı Doğal Gaz Depolama Tesisi, Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP), Kuzey Marmara Doğalgaz Depolama Tesisi Projesi ve Yüzen Sıvılaştırılmış (LNG) Doğal Gaz Depolama ve Gazlaştırma Ünitesini kapsayan dört büyük BOTAŞ projesine yönelik dış borçlanma finansmanına Hazine ve Maliye Bakanlığı teminat vermiştir. EPDK, Türkiye'de LNG ve FSRU'lara yönelik yatırımların teşvik edilmesi amacıyla LNG ve FSRU terminallerindeki tarifeleri kaldırmıştır. (European Commission, 29.05.2019: s.79-80)
- Türkiye'deki elektrik üretim kapasitesinin üçte birinden fazlasından sorumlu olan Elektrik Üretim A.Ş. Genel Müdürlüğü (EÜAŞ), Temmuz 2018'de Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt A.Ş. (TETAŞ)'ı devralmıştır. Böylece EÜAŞ, elektrik ithalat ve ihracatına ek olarak enerji alım ve satış anlaşmalarının imzalanmasıyla da yetkilendirilmiştir. (European Commission, 29.05.2019: s.79-80)
- 2020 yılı Türkiye Raporuna göre elektrik ve doğal gaz tarifelerinde şeffaf, maliyet tabanlı ve ayırıcı olmayan fiyatlandırma mekanizmaları oluşturulması konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. EPIAŞ Enerji Borsası tarafından işletilen Türkiye doğal gaz spot ticaret platformlarında doğalgaz spot piyasa işlem hacmi 2019'da artmıştır. Ülkenin uzun vadeli doğal gaz tedarik sözleşmelerinden bazılarının önümüzdeki yıllarda sona ermesiyle, Türkiye, daha fazla spot fiyat endekslemesinden yararlanarak daha şeffaf ve çeşitlendirilmiş fiyatlandırma mekanizmalarını yeniden değerlendirme ve kabul etme şansına sahip olacaktır. (2020)

1998-2020 yılları arasında yayımlanan İlerleme ve Ülke Raporlarında görülmektedir ki Türkiye Enerji İç Piyasasının AB müktesebatı ile uyumlaştırılma sürecinde iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Özellikle sorun yaşanan iki alan olan elektrik ve gaz alanında serbest, rekabet edebilir, şeffaf bir enerji iç piyasasının oluşturulmasının ilk önemli adımları 2001 yılında Türk Elektrik ve Doğalgaz Piyasası Kanunlarının kabul edilmesiyle atılmıştır. Bu kanunlar ile birlikte devletin fiyat ve tarife belirlemedeki rolü azalmaya başlamış ve yapılan mevzuatlar ve yönetmeliklerle önemli ölçüde ilerleme kaydedilmiştir. Ancak elektrik ve doğalgaz için tam olarak işleyen, şeffaf ve maliyet esaslı bir fiyatlandırma mekanizması henüz gerektiği şekilde uygulanamamaktadır.

3.3.3. Hidrokarbonlar

Avrupa Birliği'nin enerji politikasında petrolün başka enerji biçimleriyle ikame edilmesi hedeflenmektedir. Ancak bu enerji türünün önemini koruması sebebiyle AB petrol, doğal gaz, kömür gibi yerli hidrokarbon kaynaklarının aranması, sondalaması ve işletilmesini teşvik etmeye devam etmektedir. 1994 yılından beri Avrupa Birliği, Avrupa Ekonomi Alanı içinde üçüncü ülke şirketleri dahil olmak üzere bütün şirketlere hidrokarbon arama, keşif ve üretim faaliyetlerinde ayrımcı olmayan erişim imkanı sağlamaktadır.

Türkiye'nin enerji sektörü de başta doğalgaz ve petrol olmak üzere önemli ölçüde enerji ithalatına ihtiyaç duymaktadır ve bu durum Türkiye'nin bütçe açığında önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin Ulusal Enerji ve Maden Politikasının en önemli hedeflerinden biri, mümkün olduğu ölçüde ulusal kaynakları (yenilenebilir kaynakları ve yerli kömürü) kullanarak ve hidrokarbonların çıkarılması faaliyetlerini yürüterek, enerji ithalatının azaltılmasını sağlamaktır.

Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye raporlarında hidrokarbonlara 2016 yılından itibaren yer verilmiştir. Mevcut durumda Türkiye'nin hidrokarbonlar konusundaki mevzuatı AB müktesebatı ile ileri düzeyde uyumludur. 2016 yılından itibaren Türkiye'nin hidrokarbonlar alanındaki gelişmeleri incelendiğinde;

- 2016 yılı ülke raporuna göre Türkiye, Hidrokarbonların Üretimi, Aranması ve Çıkarılmasına İlişkin Ruhsatların Verilmesi ve Kullanılmasına İlişkin 94/22/AT sayılı Direktifi hâlihazırda uygulamaktadır; ancak Açık Denizde Petrol ve Doğal Gaz Faaliyetlerinin Güvenliğine ilişkin 2013/30/AB sayılı Direktif ile hidrokarbonların geçişi konusundaki AB Direktifi ile de uyum sağlanması gerekmektedir. (European Commission, 09.11.2016: s.54-55)
- 2019 yılı ülke raporunda Türkiye'nin hidrokarbonlar konusundaki mevzuatı AB müktesebatıyla ileri düzeyde uyumlu olduğu; ancak hidrokarbonların geçişi konusu da dâhil olmak üzere, Açık Denizde Petrol ve Doğal Gaz Faaliyetlerinin Güvenliğine ilişkin 2013/30/AB sayılı Direktif ile daha fazla uyum sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Buna ek olarak 2018'in sonunda Türkiye'nin, Doğu Akdeniz'de petrol ve doğalgaz arama çalışmalarına başladığı ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Münhasır Ekonomik Bölgesi'nde sismik arama faaliyetleri yürüttüğü ve bu bölgede hidrokarbon arama faaliyetleri yürüteceği yönünde tehditte bulunduğu ileri sürülmüştür. (European Commission, 29.05.2019: s.80)
- 2020 yılının ülke raporunda Türkiye'nin 2019 yılında, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından Avrupa'daki petrol ve gaz şirketlerine ruhsatı verilen alan dâhil, Kıbrıs Münhasır Ekonomik Bölgesi'ne ve Kıbrıs karasularına iki sondaj gemisi ve iki sismik araştırma gemisi gönderdiği, AB'nin yasadışı faaliyetlerini durdurmaya yönelik müteaddit çağrılarına rağmen, Türkiye'nin altı yeni sondaj çalışması başlattığı öne sürülmüştür. Bu gelişmeler ışığında Avrupa Birliği Kasım 2019'da Türkiye'ye karşı hedeflenen tedbirlere ilişkin bir çerçeve kararı kabul etmiş ve Şubat 2020'de, söz konusu yaptırımlar çerçevesi dâhilinde iki kişiyi yaptırım listesine ekleme kararı almıştır. (European Commission, 06.10.2020: s.85)

3.3.4. Yenilenebilir Enerji

Avrupa Birliği enerji arz güvenliğini sağlamak, iklim değişikliği ile mücadele etmek, ithalat bağımlılığını azaltmak ve yenilenebilir enerji alanındaki teknolojileri geliştirerek yeni iş sahaları oluşturmak için yenilenebilir enerji kaynaklarının

geliştirilmesine önem vermiş ve yenilenebilir enerji politikası oluşturmuştur. 1990'lı yılların başından beri ağırlık verilen bu konu ile ilgili Avrupa Konseyi ve Parlamentosu Aralık 1997'de Avrupa Komisyonu'nun Topluluk Stratejisi ve Faaliyet Planı olarak Beyaz Kitap'ı (White Paper for a Community Strategy and Action Plan) benimsemiştir. Kitapta yenilenebilir enerjilerin gelişimini teşvik eden somut hedefler belirlenmiştir. (Altuntaşoğlu, Z. T., 2005: s.256)

Bu kapsamda 2009 yılında ise 2020 hedeflerini belirlemek amacıyla Yenilenebilir Enerji Direktifi yürürlüğe girmiştir. Buna göre 2020 yılına kadar toplam enerji ihtiyacının en az %20'sinin yenilenebilir enerjiyle karşılanması ve ayrıca her bir üye ülkede ulaştırma yakıtlarının en az %10'unun yenilenebilir kaynaklardan sağlanması hedefi ortaya konmuştur. (Official Journal of the European Union, 05.06.2009).

Ortaya konan 2020 hedeflerini gerçekleştirmek için AB ülkeleri Ulusal Yenilenebilir Enerji Eylem Planları (NREAP'lar) hazırlamışlardır. Buna ek olarak Aralık 2018'de Tüm Avrupalılar İçin Temiz Enerji Paketi kapsamında revize yenilenebilir enerji direktifi yürürlüğe girmiştir. (Official Journal of the European Union, 21.12.2018)

Yürürlüğe giren bu direktife 2023 yılında olası bir revizyon maddesi eklenmiş ve 2030 yılı yenilenebilir enerji hedefi belirlenmiştir. Yeni ve bağlayıcı olan bu hedeflere göre AB'de yenilenebilir enerji kullanımı 2030 yılı için en az %32 olmalıdır. Ayrıca, yenilenebilir ulaştırma yakıtları kullanımında hedef en az %14'e çıkarılmış ve ileri nesil biyo yakıtlar için alt hedefler belirlenmiştir. AB üye ülkelerinin Temiz Enerji Paketi kapsamındaki Enerji Birliği Yönetişimi ve İklim Eylemi Tüzüğü ile (AB/2018/1999) 2030 yılı hedefleri doğrultusunda yenilenebilir enerji ve enerji verimliliğine sağlayacakları katkıları ve izleyecekleri yolları içeren 10 yıllık Ulusal Enerji ve İklim Planları (NECPs) hazırlamaları gerekmektedir. Bu planlardan ilki 2021-2030 yılları arasını kapsamalıdır.

Türkiye oldukça yüksek yenilenebilir enerji potansiyeline sahiptir. Mevcut potansiyelin değerlendirilebilmesi ve yenilenebilir enerji kaynaklarının piyasaya girişlerinin sağlanması ancak uygun destek mekanizmalarını içeren kanun, yönetmelik ve tebliğler ile mümkündür. Yenilenebilir enerji kaynakları kullanımının artırılması ile

enerji arz güvenliğinin sağlanması ve ithalat bağımlılığının azaltılması Türkiye ulusal enerji politikasının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. (Altuntaşoğlu, Z. T., 2005: s.256-257). Bu doğrultuda AB müktesebatına uyumlu olarak gerekli teşvik ve düzenlemeler yapılmıştır ve yenilenebilir enerji kaynakları alanında iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Bu kapsamda yapılan çalışmalar aşağıda belirtilmektedir.

- Yenilenebilir enerji kaynaklarının müktesebat ile uyumlu hale getirilmesi konusunda 2005 yılına kadar önemli bir gelişme kaydedilememiştir. 18 Mayıs 2005 tarihine gelindiğinde ise yenilenebilir enerjinin teşvik edilmesi için gerekli yasal çerçeveyi oluşturan ve AB'nin 2001/77/EC İç Elektrik Piyasasında Yenilenebilir Enerji Kaynaklarından Elektrik Üretimini Teşvik Eden Direktifine karşılık gelen 5346 sayılı "Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun 25819 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. (Resmi Gazete, 18.05.2005)
- Yenilenebilir enerji yasası, yenilenebilir enerji müktesebatının uygulanmasına yönelik ilk adımı teşkil etmektedir. Ancak direktif yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik enerjisi üretimi amacıyla yola çıkmasına rağmen 2010 yılı itibariyle bu kaynaklardan üretilecek olan elektrik enerjisiyle ilgili bir hedef bulunmamaktadır. 2005 yılı ilerleme raporuna göre Türkiye'nin yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını artırması için iddialı bir hedef belirlemesi gerekmekte ve genel bir strateji geliştirmesi tavsiye edilmektedir. (European Commission, 09.11.2005: s.86).
- 2008 yılında Yenilenebilir Enerji Kanunu'nda yapılan değişiklikler ilave teşvikler getirmiştir. Aynı yıl EPDK yenilenebilir enerji üretim tesislerinin şebekeye bağlanması için uygulanacak kriterleri yayımlamıştır. Buna ek olarak Jeotermal Enerji Çerçeve Kanunu kabul edilmiştir bununla birlikte jeotermal kaynakların, doğal kaynak sularının ve jeotermal gazların araştırma ilke ve usullerine, işletilmesi ve lisansına dair uygulama mevzuatı kabul edilmiştir. (Commission of the European Communities, 05.11.2008: s.57)
- - 2009 yılında Rüzgâr Enerjisi Yönetmeliği ve Jeotermal Kaynakların Kullanımına İlişkin Yönetmelik kabul edilmiştir. Türkiye 2008 yılı sonu

itibarıyla elektriğinin %17'sini yenilenebilir enerji kaynaklarından üretmiştir. Buna ek olarak 2020 yılı sonuna kadar elektriğin %25'inin yenilenebilir kaynaklardan üretilmesi ve 20.000 MW rüzgâr enerjisi kapasitesi oluşturulması hedeflenmiştir. 2009 yılında yayınlanan ilerleme raporuna göre Türkiye'nin bu hedeflere ulaşılabilmesi için kayda değer çaba sarf edilmesi gerekmektedir. (Commission of the European Communities, 14.10.2009: s.60)

- Yenilenebilir enerji sektörüne özel sektörün ilgisinin artması ile birlikte elektrik piyasası lisans yönetmeliğinde değişiklikler yapılmıştır. 2009 yılı sonu itibarıyla, özel sektör tarafından yaklaşık 1.000 MW ilave yenilenebilir kurulu güç kapasitesi geliştirilmiştir. Bunun sonucunda elektriğin %19,6'sı yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilmektedir. (European Commission, 09.11.2010: s.65)
- 2010 yılında yenilenebilir enerji mevzuatında değişiklik yapan Kanunun kabul edilmesiyle birlikte elektrik üretiminde kaynağın türüne göre değişkenlik gösteren sabit fiyat garantisi ve üretim tesislerinde yerli ekipman kullanıldığında ilave teşvikler verilmesi gibi destekler verilmektedir. Buna ek olarak güneş enerjisi ve rüzgâr enerjisine dayalı elektrik üretim tesisi kurulması çerçevesinde, yönetmelikler çıkarılmıştır. Türkiye 2010 yılı sonu itibarıyla elektriğinin %26,4'ünü yenilenebilir enerji kaynaklarından üretmektedir. Ancak 2010 yılı ilerleme raporuna göre Türkiye'nin elektrik, ısıtma, soğutma ve taşımacılık gibi tüm sektörlerde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını artırma konusunda düzenleyici bir çerçevenin oluşturulması için ilave çabalara ihtiyacı bulunmaktadır. (European Commission, 12.10.2011: s.73)
- 2012 yılında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB) bünyesinde Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü oluşturulmuştur. Aynı yıl EPDK rüzgar ve güneş enerjisine dayalı lisans başvurularına ilişkin ölçüm standartlarını belirleyen bir tebliğ yayımlamıştır. Ayrıca, yerli tarım ürünlerinden üretilmiş yenilenebilir yakıtların piyasadaki benzin ve dizel yakıtlara katkı maddesi olarak kullanımını teşvik etmek amacıyla iki tebliğ yayımlamıştır. Ancak 2012 ilerleme raporuna göre yenilenebilir enerji

kaynaklarının elektrik üretimindeki payı geçen yıla oranla biraz düşük kalmaya devam etmiştir. (European Commission, 10.10.2012: s.61)

- 2012 yılı sonunda, elektriğin %27,2'si yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilmiştir. Haziran 2013'te, EPDK, güneş enerjisi kaynaklarından elektrik üretimi için lisans başvurularını kabul etmeye başlamıştır. (European Commission, 16.10.2013: s.37).
- 2013 yılında Elektrik Piyasası Kanunu kapsamında bazı uygulama yönetmelikleri yayımlanmıştır. Türkiye mevcut tarife garantisi uygulama dönemini 2016 yılından itibaren 10 yıl uzatmıştır. EPDK 3000 MW'lık rüzgar enerjisi santralleri kurulmasına ve Güneş enerjisi kaynaklarından 600 MW'lık elektrik üretmek için ilişkin önlisans başvuru süreci başlatmıştır. Yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektrik oranı 2012 yılında %27 iken, 2013 yılında %29'a yükselmiştir; artışın büyük bir bölümü yeni rüzgar enerjisi santrallerinden sağlanmıştır. (European Commission, 08.10.2014: s.37).
- ETKB Şubat 2015'te çoğunluğu hidroelektrik, rüzgâr ve güneş enerjisi olmak üzere, Türkiye'nin yenilenebilir enerji üretim kapasitesini 2023 yılına kadar 61 GW'a çıkarmayı amaçlayan yeni bir Ulusal Yenilenebilir Enerji Eylem Planı yayımlamıştır. Aynı yıl rüzgâr gücü izleme ve tahmin merkezi kurulmasına ve su kullanım hakkıyla ilgili anlaşmanın imzalanmasına ilişkin yönetmelikler kabul edilmiştir. Yenilenebilir enerji alanındaki özel sektör yatırımları başta rüzgar ve lisanssız güneş enerjisi alanlarında hızla artmaktadır. 2013'te %29 olan yenilenebilir kaynaklarından elektrik üretimi, kuraklık nedeniyle hidroelektrik üretiminin düşmesi sonucunda, 2014 yılında %21'e düşmüştür. (European Commission, 10.11.2015: s.47)
- Türkiye 2023 yılına kadar elektriğin en az %30'unun yenilenebilir kaynaklarından üretilmesini hedeflemektedir ve bu kapsamda önemli adımlar atmıştır. Şubat 2015'ten itibaren Yenilenebilir Kaynaklardan Sağlanan Enerjinin Kullanımının Teşvik Edilmesine Dair 2009/28/AT sayılı Direktife uygun olarak hazırlanan Yenilenebilir Enerji Eylem Planı yürürlüktedir. Haziran 2016'da, yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik enerjisi üretiminde kullanılacak yerli aksamın teşvik edilmesi ve denetlenmesi konusunda yeni bir yönetmelik çıkarılmıştır. Hidroelektrik

üretiminde artmasıyla birlikte enerji üretiminde yenilenebilir enerjinin payı 2014'te %21 iken, 2015'te %32'ye yükselmiştir. (European Commission, 09.11.2016: s.55)

- 2018 yılına gelindiğinde yenilenebilir enerji Milli Enerji Stratejisi'nin kilit unsuru haline gelmiştir. Türkiye güneş enerjisine dayalı uygulamaların teknik değerlendirmesi ve büyük çaplı yenilenebilir enerji kaynak alanları kurulmasına ilişkin iki yönetmelik çıkarmıştır. Buna ek olarak 10 yıllık Ar-Ge yatırım güvenceli ve üretimin %80'ini yerli kaynakların oluşturduğu, sabit tarife garantisi esas alınarak tasarlanmış ve her birinin toplam kurulu kapasitesi 1.000 megavat olan iki büyük güneş ve rüzgâr enerjisi ihalesi başlatılmıştır. Elektrik üretiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılma oranı 2016'da %33'e ulaşmıştır. (European Commission, 17.04.2018: s.79)
- 2018 yılında Fotovoltaik (PV), kıyı ve açık deniz rüzgar enerjisi üretiminde yurt içi yatırımları ve Ar-Ge çalışmalarını belirli bir süre boyunca güvence altına alacak şekilde ve sabit tarife garantisi ile tasarlanmış olan üç büyük ihaleye çıkmıştır ancak yeterli düzeyde yatırımcının ilgisini çekmemiştir. 2019 ülke raporunda AB'nin ve diğer uluslararası şirketlerin yenilenebilir enerji sektöründeki ihalelere erişimini etkileyen özel teşvikler ve yerel içerik gerekliliklerine ilişkin endişeler dile getirilmektedir. (European Commission, 29.05.2019: s.80)
- 2020 yılına gelindiğinde Türkiye yenilenebilir enerji konusunda çok ileri düzeydedir. Elektrik üretiminde yenilenebilir enerjinin payı 2019'da %34 olarak gerçekleşmiştir ve bunun %20'sini hidroelektrik enerjisi oluşturmaktadır. Yenilenebilir enerji tesisleri ile ilgili mevzuat değişiklikleri yapılmıştır. Buna göre; 5 MW altındaki yenilenebilir enerji tesislerinin tercihli tarife garantileri ve bazı vergi muafiyetleri gibi devlet teşviklerinden yararlanmasını imkânsız hale getirmiştir. 2019 yılı itibarıyla Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanları kapsamındaki ihaleler ABD Doları yerine Türk Lirası üzerinden yapılacaktır. 2019 yılı ilerleme raporuna göre AB'nin ve diğer uluslararası şirketlerin yenilenebilir enerji sektöründe Türkiye'de gerçekleştirilen ihalelere erişimini etkileyen yerli içerik gerekliliklerine

ilişkin endişeler varlığını korumaktadır. (European Commission, 06.10.2020: s.85)

Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan İlerleme ve Ülke Raporlarına göre görülmektedir ki mevcut potansiyeli oldukça yüksek olmasına rağmen Türkiye'nin yenilenebilir enerji konusundaki gelişimi 2005 yılında Yenilenebilir Enerji Kanunu'nun çıkması ile başlamıştır. 2020 yılı sonu itibarıyla oldukça iyi düzeyde ilerleme kaydedildiği görülmektedir.

3.3.5. Enerji Verimliliği

Avrupa Birliği'nin enerji konusunda kilit hedeflerinden bir diğeri ise enerji verimliliğidir. Avrupa Enerji Stratejisi kapsamında AB üye ülkeleri liderleri tarafından 2007 yılında belirlenen ve 2009 yılında yürürlüğe konmaya başlanan 3 ana direktiften biri de 2012/27/AB (EE) numaralı Enerji Verimliliği Hakkında Direktiftir. 2012 Enerji Verimliliği Direktifi; AB'nin 2020 yılına kadar ulaşması gereken %20 enerji verimliliğinin sağlanması hedefi için bağlayıcı tedbirleri belirlemektedir. Bu Direktif kapsamında tüm AB ülkeleri, üretimden nihai tüketime kadar enerji zincirinin tüm aşamalarında enerjiyi daha verimli bir biçimde kullanmak zorundadırlar. Enerji Verimliliği Direktifinin binalarla ilgili kapsadığı hükümler aşağıda belirtilmektedir:

- AB ülkeleri, hükümetin sahip olduğu ve kullandığı binaların en az %3'ünde enerji verimliliği için yenilikler yapmalıdırlar,
- AB ülkeleri, sadece enerji verimliliği yüksek olan binalar satın almalıdır.
- AB ülkeleri, Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planlarında da yer alabilen uzun dönemli ulusal bina yenileme stratejileri hazırlamalıdır. (Official Journal of the European Union, 14.11.2012).

30 Kasım 2016 tarihinde "Tüm Avrupalılar İçin Temiz Enerji Paketi (Clean Energy for all Europeans)" nin açıklanması ile 2020 yılı sonrası için temel hedefler belirlenmiş ve buna göre Enerji Verimliliği Direktiflerinde ve 2020 sonrası hedeflerde bazı revizyonlar yapılmıştır. Buna göre;

- 2030 yılında enerji verimliliğinin asgari olarak %32,5 oranında artırılması hedeflenmektedir.
- Özellikle kolektif ısıtma sistemlerine sahip çok katlı binalarda yaşayan tüketicilerin faydalanmasına yönelik olarak bireysel ölçüm ve termal enerjinin faturalandırılmasına ilişkin kuralların güçlendirilmesi planlanmaktadır.
- Isınma faturalarının tüketiciler tarafından daha kolay anlaşılması ve kontrol edilmesi için enerji tüketiminde daha sık ve yararlı bilgi alınması amaçlanmaktadır.
- Üye Devletlerin ısınma, soğutma ve sıcak su tüketimi maliyetlerini tahsis etme konusunda şeffaf ve kamuya açık ulusal kurallarını oluşturması hedeflenmektedir. (European Commission, 31.11.2016).

Bu çerçevede Avrupa Birliği'nin enerji verimliliğine ilişkin 4 ana mevzuatı bulunmaktadır. Bunlar; Enerji Verimliliği Direktifi (11 Aralık 2018), Binalarda Enerji Performansı Direktifi (30 Mayıs 2018), Enerji Etiketlemesi Tüzüğü (4 Temmuz 2017) ve Çevreye Duyarlı Tasarım Gereklere İlişkin Direktiftir (21 Ekim 2009). Türkiye AB müktesebatına uyum sürecinde enerji verimliliği alanında iyi düzeyde ilerleme kaydetmiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin kaydettiği gelişmeler İlerleme Raporlarına göre aşağıda belirtilmektedir.

- 2002 yılına kadar önemli gelişme kaydedilememiştir. Ancak inşaat sektöründe yalıtım standartlarına öncelik verilmesi ve yeni yapılara yeni kurallar konulmasının enerji verimliliği sağlanması konusuna destek sağlayacağı düşünülmektedir. (Commission of the European Communities, 09.10.2002: s.98)
- 2003 yılında buzdolaplarında/dondurucularda ve flüoresan lambalarında enerji etiketi tüzüğünün kabulü ile müktesebat uyumu bakımından ilerleme sağlanmıştır. Buna ek olarak 2004 yılında hükümetin kapsamlı bir enerji verimliliği stratejisi belirlemesi ile bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.
- Türkiye 2007 yılında enerji verimliliği alanında bir çerçeve kanun kabul etmiştir. Ardından 2008 yılında ulaştırma sektörünü kapsayan bir uygulama mevzuatı kabul edilmiştir. 2008 yılı bir Başbakanlık Genelgesi'yle enerji verimliliği yılı olarak ilan edilmiş ve Hükümet "enerji verimliliği hareketi" üzerine bir eylem planı hazırlamıştır. 2008 yılı ilerleme raporuna göre bu

alanda daha etkin olabilmesi için Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü'nün idari kapasitesinin geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca henüz enerji verimliliği alanında ulusal hedefler belirlenmemiştir. (Commission of the European Communities, 05.11.2008: s.57)

- 2009 yılında Enerji Performansı ve Binaların Yalıtımı Konusunda Yönetmelikler kabul edilmiştir. Buna ek olarak küçük ve orta ölçekli işletmelerde enerji verimliliği konusunda ilave yönetmelikler kabul edilmiştir. (Commission of the European Communities,14.10.2009: s.60).
- 2010 yılında Binalarda Enerji Performansı Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. 2009 yılı sonu itibarıyla, 17 özel sektör şirketi ve bir meslek odası, enerji verimliliği konusunda hizmet vermek üzere yetkilendirilmiştir. (European Commission, 09.11.2010: s.65)
- 2011 yılında binalarda enerji performansı ve enerji ile ilgili ürünlerin çevreye duyarlı tasarımına ilişkin yönetmelikler yürürlüğe girmiştir. Kamuoyunda farkındalık yaratma, sanayi sektöründe verimlilik artırma projelerinin desteklenmesi gibi enerji verimliliğini artırıcı faaliyetlerde bulunulmuştur. Uluslararası finans kuruluşlarının, Türkiye'de enerji verimliliği projelerinin finansmanına gösterdikleri ilgi artmıştır. (European Commission, 12.10.2011: s.80)
- Aralık 2011'de ürünlerin Enerji ve Diğer Kaynak Tüketimlerinin Etiketleme ve Standart Ürün Bilgileri Yoluyla Gösterilmesi Hakkında Yönetmelik, yayımlanmıştır. Çevreye duyarlı tasarım uygulamaları hakkında yeni tebliğler yürürlüğe girmiştir. Şubat 2012'de Türkiye'nin enerji yoğunluğunu 2023 yılı itibarıyla kadar en az % 20 oranında azaltma amacına yönelik bir dizi politika ve uygulamaya yönelik eylem belirleyen enerji verimliliği stratejisi yayımlanmıştır. (European Commission, 10.10.2012: s.61-32)
- 2014 yılında Brüksel'deki Enerji Şartı Sekreteryası, Türkiye'nin enerji verimliliği mevzuatının Enerji Verimliliği Direktifine uyum sağlaması amacıyla Hükümeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının kapasitesini güçlendirmeye teşvik eden kapsamlı bir enerji verimliliği politikası değerlendirmesi yayımlamıştır. Bununla birlikte kısa dönem eylem planları ve ara hedefleri ile izleme ve değerlendirme yöntemlerinin hazırlanmasını da önermektedir. (European Commission, 08.10.2014: s.37)

- 2023'e kadar birincil enerji tüketimini %14 oranında azaltmayı hedefleyen Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı Ocak 2018'de kabul edilmiştir. 2018 yılı ilerleme raporuna göre Türkiye, AB üye devletlerinin birçoğunda olduğu gibi, enerji verimliliği politikalarının uygulanması için kurumsal yapısını güçlendirmeye acilen ihtiyaç duymaktadır. (European Commission, 17.04.2018: s.79) Söz konusu plan, 2012/27/AB sayılı Enerji Verimliliği Direktifi'yle büyük ölçüde uyumludur. Türkiye'nin 2010 tarihli Binalarda Enerji Performansı Direktifi'ne uyum sağlaması gerekmektedir. Buna ek olarak Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı altında planlanan ulusal enerji verimliliği finansman mekanizmasının geliştirilmesine öncelik verilmesi gerekmektedir. (European Commission, 29.05.2019: s.80)
- 2020 yılına gelindiğinde öngörülen ulusal enerji verimliliği finansman mekanizması hâlâ yürürlükte değildir. Uluslararası donör finansmanı ve imtiyazlı borç, ülke çapında acil olarak ihtiyaç duyulan enerji verimliliği projeleri için hâlâ ana finansman araçlarıdır. 2020 yılı İlerleme Raporuna göre Türkiye'nin binalarda enerji verimliliğine ilişkin politikaları çok ileri düzeydedir ve AB müktesebatı ile uyumludur. Mevcut mevzuat, artan soğutma talebini ve binalarda yenilenebilir enerji teknolojilerinin potansiyel kullanımını tam olarak ele almamaktadır. Tüm paydaşların çabalarını uyumlu hale getirebilecek enerji verimliliği için özel bir kurum rolünü, 2019'da Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı bünyesinde kurulan Enerji Verimliliği ve Çevre Daire Başkanlığı tarafından belirli kurumsal sınırlamalarla üstlenilmiştir. (European Commission, 06.10.2020: s.85)
- Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan ilerleme ve ülke raporlarında belirtildiği üzere Türkiye'nin enerji verimliliği alanında gelişimi 2007 yılında enerji verimliliği alanında bir çerçeve kanunun kabul edilmesiyle başlamıştır. Bu süreçte alınan ek tedbirler, yapılan teşvikler, yürürlüğe konan yönetmelikler ve kanunlarla iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir.

3.3.6. Nükleer Enerji, Nükleer Güvenlik ve Radyasyondan Korunma

Avrupa Birliği nükleer enerji üretiminde nükleer güvenliğin sağlanması, radyoaktif atık ve kullanılmış yakıt yönetimi, radyasyondan korunma, nükleer

santrallerin güvenliği (devreden çıkarma ile ilgili sorumluluklar, atık yönetimi politikaları, radyasyondan korunma, çevresel etki değerlendirmesi, kamunun bilinçlendirilmesi, devreden çıkarma konusunda teknik yaklaşımlar ile mali ve ekonomik hususlar) konularına yüksek düzeyde önem vermekte ve AB müktesebatını bu doğrultuda şekillendirmektedir. Bu kapsamda bir çerçeve oluşturan AB, 25 Haziran 2009 tarihinde Nükleer Güvenlik Direktifini benimsemiştir. (Official Journal of the European Union, 02.07.2009). 8 Temmuz 2014 tarihinde mevcut Direktif 2014/87/Euratom sayılı Direktif ile tadil edilmiştir. Buna ek olarak Kullanılmış Yakıt ve Radyoaktif Atıkların Sorumlu ve Güvenli Yönetimi için Çerçeve Oluşturan 19 Temmuz 2011 tarihli ve 2011/70/Euratom sayılı Konsey Direktifi kapsamında tüm üye devletlerin radyoaktif atık ve kullanılmış yakıt yönetimine ilişkin bir politikası olması gerekmektedir (Official Journal of the European Union, 02.08.2011).

Ayrıca İyonlaştırıcı Radyasyona Maruz Kalmanın Yol Açtığı Tehlikelere Karşı Koruma için Temel Güvenlik Standartlarının Belirlenmesine İlişkin, 89/618/Euratom, 90/641/Euratom, 96/29/Euratom, 97/43/Euratom and 2003/122/Euratom sayılı Direktifleri tadil eden, 5 Aralık 2013 tarihli ve 2013/59/Euratom sayılı Konsey Direktifi kapsamında halkın iyonlaştırıcı radyasyonun etkilerinden korunması için temel güvenlik standartları belirlenmiştir. AB'ye uyum müktesebatı kapsamında belirlenen bu direktifler doğrultusunda Türkiye nükleer enerji, nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma konularında birtakım ilerlemeler kaydetmiştir. AB İlerleme ve Ülke Raporları doğrultusunda Türkiye'nin kaydettiği gelişmeler aşağıda bulunmaktadır.

- 1998 yılında ülkenin büyüyen enerji ihtiyaçlarını karşılamak için Akkuyu'da bir nükleer santral inşaatı için bazı planlar onaylanmıştır.
- Ocak 2000'de Nükleer ve radyoaktif atıkların işlemden geçirilmesi ve muhtemel kazalar ile başa çıkılması konusunda bir yönetmelik kabul edilmiştir. (Commission of the European Communities, 08.11.2000: s.52)
- 2001 yılında Nükleer madde güvenliği ile ilgili olarak, Türkiye IAEA ile tam kapsamlı güvenlik anlaşmasını akdetmiştir. Bu anlaşmaya ekli protokol Temmuz 2001'den itibaren yürürlüğe girmiştir. (Commission of the European Communities, 13.11.2001: s.70)

- Türkiye halihazırda hiçbir nükleer santral işletmemesine rağmen 1979 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'ndeki 250 kW TRIGA II tipinde bir araştırma reaktörü kurulmuştur. Buna ek olarak Çekmece'deki radyoaktif atık işleme tesisi de 1989 yılından bu yana faaliyette bulunmaktadır. Türkiye, artan iç talep tahminlerini karşılamak amacıyla, nükleer enerji üretimi kapasitesini geliştirmeyi ve 2020 itibarıyla 5.000 MW'lık üretim hedefi için 2005 yılında hazırlık çalışmalarına başlamıştır. (European Commission, 09.11.2005: s.88)
- Türkiye, Euratom'un Ocak 2006'da taraf olduğu 'Kullanılmış Yakıt İdaresi Güvenliği ve Radyoaktif Atıkların İdaresi Güvenliği'ne dair Birleşik Konvansiyona taraf olmamıştır. (Commission of the European Communities, 08.11.2006: s.47).
- Nükleer tesislerin güvenliği bağlamında kalite yönetiminin temel şartları hakkında, nükleer güvenlik incelemeleri ve yaptırımları hakkında, ayrıca nükleer ve nükleer çift kullanımlı malların ihracat iznine temel oluşturacak belgelerin düzenlenmesi ile ilgili olarak uygulama yönetmelikleri kabul edilmiştir. 2007 yılı İlerleme Raporuna göre Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK)'in bağımsızlığının artırılması gerekmekte ve düzenleyici işlevlerinin diğer eylemsel görevlerinden ayırt edilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. (Commission of the European Communities (06.11.2007: s.50).
- 2008 yılında Türkiye'nin enerji politikasında önemli bir değişiklik yapılmış ve nükleer santrallerin kurulması ve işletilmesi ile enerjinin satışı alanlarında bir Çerçeve Kanun kabul edilmiştir. Türkiye Elektrik Dağıtım Şirketi (TEDAŞ), Mersin Akkuyu'da bir nükleer santral inşası ve işletilmesi için ihale açmış ve teklif çağrısında bulunmuştur ve ihalede yalnızca bir teklif sunularak değerlendirme süreci başlamıştır. Çerçeve Kanun kapsamında, rekabet ve sözleşme ilke ve usullerine dair uygulama mevzuatı ayrıca kabul edilmiştir. 2008 yılı İlerleme Raporuna göre Türkiye'nin, Nükleer Güvenlik Sözleşmesi'nin gerekliliklerini uygulaması gerekmektedir. (Commission of the European Communities, 05.11.2008: s.58)

- 2009 yılında Nükleer santrallerin güvenliği için özel ilkeler ve tasarım ilkelerini belirleyen Yönetmelikler kabul edilmiştir. Araştırma reaktörleriyle ilgili olarak, güvenlik, olağanüstü olayların bildirim ve raporlanması, kayıt ve raporlama konularında özel ilkelere ilişkin Yönetmelikler kabul edilmiştir. Yüksek aktiviteli kapalı radyoaktif kaynakların ve sahipsiz kaynakların kontrolüne ilişkin AB müktesebatının iç hukuka aktarıldığı kabul edilmektedir. Nükleer güç santrallerinin yer seçimine ilişkin bir Yönetmelik de kabul edilmiştir. (Commission of the European Communities, 14.10.2009: s.60).
- Türkiye Ekim 2010’da, Doğu Akdeniz kıyısında yer alan Akkuyu’da 4.800 MW kurulu güç kapasiteli bir nükleer santral kurulması ve işletilmesi amacıyla Rusya ile yaptığı ilk anlaşmayı onaylamıştır. Elektrik Üretim A.Ş. Genel Müdürlüğü (EÜAŞ) ile Güney Kore Elektrik Enerjisi Şirketi (KEPCO) arasında, Türkiye’nin ikinci nükleer santralının Karadeniz kıyısında Sinop’ta kurulması amacıyla Haziran 2010’da bir protokol imzalanmıştır. Türkiye’nin elektrik piyasası ve arz güvenliği ile ilgili gözden geçirilmiş strateji belgesine göre, Türkiye, 2023 yılına kadar, kurulu kapasitesinin %5’ini nükleer enerjiden sağlamayı planlamaktadır. (European Commission, 09.11.2010: s.65)
- 2011 yılında Türkiye ile Rusya arasında imzalanan, Akkuyu’da Bir Nükleer Güç Santralının Tesisine ve İşletimine Dair İşbirliğine İlişkin Anlaşmanın uygun bulunduğu kanun yürürlüğe girmiştir. Buna ek olarak Japonya’daki nükleer kriz sonrasında müzakereler geçici olarak durmuştur ancak Türkiye’nin ikinci nükleer santralının Karadeniz kıyısında Sinop’ta kurulması amacıyla, Türkiye ile Japonya arasında bir mutabakat zaptı imzalanmıştır. (European Commission, 12.10.2011: s.74).
- 2012 yılında Türkiye, nükleer iş birliği konusunda Güney Kore, Japonya, Çin ve Kanada ile dört mutabakat zaptı imzalamıştır. (European Commission, 10.10.2012: s.62)
- Mart 2013’te Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) tarafından, “Radyoaktif Atık Yönetimi Yönetmeliği” ile “Nükleer Tesislerde Serbestleştirme ve Sahanın Düzenleyici Kontrolünden Çıkarılmasına İlişkin Yönetmelik” yayımlanmıştır. (European Commission, 16.10.2013: s.37).

- Ekim 2013'te Türkiye ile Japonya arasında Türkiye'nin 4500 MW'lık ikinci nükleer enerji santralının Sinop'ta kurulmasına ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır. Ocak 2014'te, Hükümet, 'Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Japonya Hükümeti Arasında Nükleer Enerjinin Barışçıl Amaçlarla Kullanımına Dair İşbirliği Anlaşması'nı onaylamıştır. (European Commission, 08.10.2014: s.37). Buna ek olarak Mayıs'ta Türkiye ile Japonya arasında hükümetler arası anlaşma onaylanmıştır. Akkuyu'da bulunan Türkiye'nin ilk nükleer güç santralının deniz yapıları inşaatına başlanmıştır. (European Commission, 10.11.2015: s.47)
- 2017 yılında Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, nükleer güvenlik ve emniyet standartlarının iyileştirilmesine yönelik üç yönetmelik çıkarmıştır. Buna ek olarak Akkuyu nükleer santraline yönelik hazırlıklar devam etmiştir. Haziran 2017'de, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Akkuyu nükleer şirketine 49 yıllığına güç üretim lisansı vermiştir ve Sinop nükleer enerji santrali için detaylı tetkik çalışma devam etmektedir. Türkiye'nin mevcut mevzuatı, başta Nükleer Güvenlik Direktifi ile Kullanılmış Yakıt ve Radyoaktif Atık Direktifi olmak üzere Euratom müktesebatıyla sadece kısmen uyumludur. Nükleer enerji çerçeve kanun taslağı hâlâ kabul edilmemiştir. Türkiye, Akkuyu nükleer santralının inşaat lisansını vermiştir. Akkuyu nükleer santralının tasarımına ilişkin Stres Testi Türkiye Ulusal Raporu'nun tamamlanması gerekmektedir. (European Commission, 17.04.2018: s.79)
- 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'yle yeni bir nükleer düzenleme kurumu oluşturulmuştur. 2019 yılı ilerleme raporuna göre söz konusu Kararname'de kurumun yapısına, personel ve koordinasyon konularına ilişkin bazı boşluklar mevcuttur ve bu boşlukları gidermek için Euratom müktesebatıyla uyumlu ilave mevzuatın çıkarılması gerekmektedir. (European Commission, 29.05.2019: s.80-81)
- Türkiye, düzenleyici çerçevesini güncellemiştir. Ancak Türkiye, Kullanılmış Yakıt İdaresinin ve Radyoaktif Atık İdaresinin Güvenliği Üzerine Birleşik Sözleşme'ye henüz taraf olmamıştır ve hâlâ Avrupa Topluluğu Acil Radyolojik Bilgilerin Değişimi (ECURIE) sistemine üye değildir.

- 2020 yılı raporuna göre Türkiye, stres testlerini AB modelini kullanarak yürüteceğine dair 2011'de vermiş olduğu gönüllü taahhüdü takiben, Akkuyu nükleer santrali projesine ilişkin gözden geçirilmiş Stres Testi Türkiye Ulusal Raporu'nu 2019 yılında iletmiştir. Bir sonraki aşamada Avrupa Komisyonu ve Avrupa Nükleer Güvenlik Düzenleyicileri Grubu (ENSREG) koordinasyonunda Ulusal Rapor'un şeffaf bir emsal değerlendirmesinin yapılması beklenmektedir. Türkiye, ENSREG'de gözlemci statüsüne sahiptir. (European Commission, 06.10.2020: s.85-86)

1998-2020 yılları arasındaki İlerleme ve Ülke Raporları incelendiğinde Nükleer Enerji, Nükleer Güvenlik ve Radyasyondan Korunma konularında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak müktesebat ile uyum çerçevesinde kaydetmesi gereken aşamalar bulunmaktadır.

3.3.7. İdari Kapasite

Avrupa Birliği enerji politikasına göre elektrik ve gaz iç pazarlarındaki sorunların giderilmesi ve sınırlar arası ticarete ilişkin sorunların önlenmesi için idari kapasitedeki belirsizliklerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu kapsamda Avrupa Komisyonunun hazırladığı Türkiye Düzenli İlerleme Raporlarında idari kapasite konusuna 2000-2004 yılı raporlarında yer verilmiştir. Buna göre;

- 2000 yılı ilerleme raporunda elektrik ve gaz sektöründe sektörü yeniden yapılandırmak ve yatırımları çekmek için etkili kapasiteye ve bağımsızlığa sahip düzenleyici makamların tesis edilmesi gerekmektedir. Bu alanlarda mevcut idari kapasite, hem yapısal açıdan hem de personel eğitimi yönünden daha fazla modernize edilmeyi gerektirmektedir. (Commission of the European Communities, 08.11.2000: s.53).
- 2002 yılı ilerleme raporunda kurumun tam bağımsızlığının sağlanmasına, kalifiye idari personel alımı gerekliliğine, personelin mesleki yeterliliğinin geliştirilmesi gerekliliğine dikkat çekilmiştir. (Commission of the European Communities, 09.10.2002: s.98). Bu kapsamda alınan teknik ve destek personeli ile EPDK'nın personel sayısı 282'ye yükseltilmiştir. 2004 yılında

ise yeni Petrol Kanununda öngörülen faaliyetler çerçevesinde kurulan Petrol İşleri Dairesi Başkanlığı'na EPDK'nin 40 personeli devredilmiştir. Buna ek olarak elektrik, doğalgaz ve petrol piyasalarına ilişkin düzenleyici kurum olan EPDK'nin idari kapasitesinin güçlendirilmesi gerektiği öne sürülmüştür. Bununla birlikte kamuya ait elektrik ve doğalgaz şebeke operatörleri olan TEİAŞ ve BOTAŞ'ın faaliyetlerinin izlenmesinin EPDK'nin temel görevi olduğuna vurgu yapılmıştır. (Commission of the European Communities, 06.10.2004: s.115-116).

SONUÇ

Enerji mevcut dünya düzeninde ülkelerin dış politika oluşumlarında etkili bir yere sahiptir. Bu sebeple enerji alanında yapılan çalışmalar yeni bütünleşmeleri tetiklemekte ve var olan bütünleşmeleri genişletmektedir. Buna ek olarak neo-fonksiyonalist teoride de bahsedildiği gibi, enerji konusunda yapılan çalışmalar birbirlerini düşman olarak gören ülkelerin ortak siyasi hedefler doğrultusunda birbirleri ile iş birliği faaliyetlerinde bulunmasına sebep olmaktadır.

Avrupa Birliği günümüzde 27 üyeye sahip olması sebebiyle dünyanın diğer bölgelerine kıyasla daha fazla enerji tüketimi olan bir bölgedir. Avrupa Birliği'ni kuran üç temel antlaşmadan ikisinin enerji sorunları ile ilgili olması, AB açısından enerji konusunun önemini göstermektedir. Ancak Birlik toprakları enerji kaynakları bakımından yeterli potansiyele sahip değildir ve enerji arzı açısından büyük ölçüde dışa bağımlı durumdadır. Bundan dolayı AB enerji arzı ve güvenliği konusunda yeni yollar aramakta, gerekli enerji ihtiyacını karşılayabilmek için yeni projeler yapılmasına ve ortak enerji politikası oluşturulmasına büyük önem vermektedir.

Ortak politika oluşturma beraberinde ortak iş birliğini ve yeni bütünleşmeleri getirmektedir. Türkiye'nin enerji haritasında arz ve talebin kesiştiği noktada yer almasından dolayı, AB'nin ortak enerji politikası Türkiye'yi de kapsamaktadır. Bu gerekçenin dışında sadece enerji güvenliği açısından bile Türkiye ile iş birliği faaliyetleri bir mecburiyet olarak görülmektedir. Neo-fonksiyonalist teoride de anlatıldığı üzere AB'nin enerji güvenliğini sağlamak istemesi diğer devletlerle iş birliği geliştirmesine yol açmış, bu doğrultuda Türkiye ile enerji konusunda teknik ve ekonomik alanlarda iş birliği faaliyetlerinde bulunmuş, nihayetinde ise belirli alanlarda başlayan iş birliği diğer alanlara da sıçrayarak AB- Türkiye arasındaki siyasi bütünleşmenin önünün açılmasında önemli rol oynamış ve Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinin başlamasına katkıda bulunmuştur.

Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklık anlaşması olan Ankara Antlaşması'nı 12 Eylül 1963 tarihinde imzalaması ile temelleri atılan, 1995 yılında Avrupa Toplulukları ve Türkiye arasında Gümrük Birliği'nin kurulması ile devam eden, 1999 yılında AB ülkeleri tarafından aday ülke olarak kabul edilerek, 2005 yılında tam üyelik müzakerelerine başlaması ile süregelen AB'ye tam üyelik süreci halen

tamamlanmamıştır. Bu doğrultuda Türkiye enerji konusunda da tam uyumu hedeflemekte ve enerji politikasını AB müktesebatına uygun olarak şekillendirmektedir. Bu kapsamda gerekli yasal düzenlemeleri yaparak uygulamaya koymaktadır. (İncekara, 2019: s.304-305) Bu çerçevede Türkiye'nin enerji politikasının temel hedefleri; enerjinin ekonomik büyümeyi ve sosyal kalkınmayı sağlayacak şekilde zamanında, güvenilir, yeterli düzeyde, makul ve rekabet edilebilir fiyatlarla, çevreye duyarlı olacak şekilde temin edilmesi olarak belirlenmiştir. (T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2014: s.9-10)

Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde enerji alanında yaptığı faaliyetlerin AB enerji politikası ile uyumluluk durumunu incelemek için 1998-2020 yılları arasında Avrupa Komisyonu tarafından ilerleme ve ülke raporları hazırlanmıştır. Araştırma yöntemi olarak yazılı doküman incelemesi yöntemi kullanılan, veri toplama tekniği olarak nitel belge incelemesi yapılarak hazırlanan bu çalışmanın amacı Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin Türkiye'nin enerji politikalarına etkisini Avrupa Komisyonu tarafından 1998-2020 yılları arasında hazırlanan İlerleme Raporları ve Ülke Raporları çerçevesinde değerlendirmektir. Bu değerlendirmeyi yaparken Avrupa Bütünleşmesini açıklamaya çalışan ve çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan neo-fonksiyonalist teoriden ve AB ve Türkiye'nin enerji politikalarından faydalanılmıştır. Buna ek olarak Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye Raporlarındaki Fasıllar 15: Enerji başlığından, raporda yazan verilerin ve bilgilerin doğru olduğu varsayımından yola çıkılarak faydalanılmış ve değerlendirme bu doğrultuda yapılmıştır.

Kapsam ve sınırlılıkları; Avrupa Birliği Müktesebatı, 1998-2020 yılları arası İlerleme Raporları ve neo-fonksiyonizm ile enerji bütünleşmesi ilişkisi olarak belirlenen bu çalışma "Türkiye Cumhuriyeti, Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde enerji politikalarını AB Müktesebatı ile uyumlaştırmayı hedeflemektedir" hipotezinden yola çıkarak hazırlanmıştır. Nitekim İlerleme Raporları incelendiğinde görülmektedir ki Fasıllar 15 Enerji henüz Türkiye'de açılmamasına rağmen uyum düzeyi yüksek fasıllar arasında yer almaktadır.

AB enerji politikasının 3 temel hedefi bulunmaktadır, bunlar; Birliğin rekabet gücünün iyileştirilmesi, enerji arz güvenliğinin sağlanması ve çevrenin korunmasıdır. Bu hedefler doğrultusunda Avrupa Komisyonu tarafından oluşturulan Fasıllar 15 başlığı

altındaki Enerji müktesebatı; arz güvenliği, enerji iç piyasası, hidrokarbonlar, yenilenebilir enerji, enerji verimliliği, nükleer enerji, nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma ve idari kapasite başlıkları altında değerlendirilmektedir. Bu kapsamda çalışmanın analiz bölümü olan üçüncü bölümünde müktesebatın gereklilikleri doğrultusunda Türkiye'nin kaydettiği gelişmeler yukarıda belirtilen konu başlıkları altında ele alınmıştır.

AB enerji politikasının temel konu başlıklarından olan enerji arz güvenliği konusu 1973'teki petrol krizlerinden sonra gündeme gelmeye başlamıştır. Ardından yaşanan SSCB'nin dağılması, Körfez Savaşları, 11 Eylül olayları gibi önemli konular AB'nin enerji arz tedarikini çeşitlendirmek istemesine yol açmıştır. Bu noktada Türkiye'nin jeopolitik konumu sebebiyle alternatif enerji arz güzergahları üzerinde bulunması neo-fonsiyonist teorinin belirttiği gibi AB'nin Türkiye ile güçlü, sürdürülebilir, ekonomik ve siyasi iş birliğini beraberinde getirmiştir.

Türkiye'nin arz güvenliği konusunda yıllara göre ilerleme süreçleri; petrol stoku, Trans-Avrupa Ağları ve elektrik şebekeleri başlıkları altında incelenmiştir. Buna göre Türkiye AB Müktesebatında belirtilen en az 90 günlük net ithalata veya 61 günlük tüketime eşit acil ham petrol ve / veya petrol ürünleri stoklamada ileri bir aşamada değildir. Ancak henüz kabul edilmeyen ama yasal hükümlerinin uygulanmasına başlanan Acil petrol stokları ve petrol güvenliği konularını düzenleyen Akaryakıt Piyasası Kanununun yürürlüğe girmesi ile ilgili çalışma yapılması gerekmektedir. Doğalgaz stoku bulundurulması konusunda da ilerlemeler kaydedilmiştir. Aynı zamanda hayata geçirilen doğalgaz boru hattı projeleri ile Trans-Avrupa Ağları alanında ve komşu ülkeler ile elektrik ağları geliştirilmesi konusu ile elektrik şebekeleri alanında iyi düzeyde ilerleme kaydederek müktesebata uyum konusunda önemli aşama kaydetmiştir.

15. Fasil olan Enerji faslının bir diğer önemli konu başlıklarından olan Enerji İç Piyasası konusunda iç piyasanın AB müktesebatı ile uyumlaştırılma sürecinde iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Özellikle sorun yaşanan iki alan olan elektrik ve gaz alanında serbest, rekabet edebilir, şeffaf bir enerji iç piyasasının oluşturulmasının ilk önemli adımları 2001 yılında Türk Elektrik ve Doğalgaz Piyasası Kanunlarının kabul edilmesiyle atılmıştır. Bu kanunlar ile birlikte devletin fiyat ve tarife belirlemedeki rolü azalmaya başlamış ve yapılan mevzuatlar ve yönetmeliklerle önemli ölçüde

ilerleme kaydedilmiştir. Ancak elektrik ve doğalgaz için tam olarak işleyen, şeffaf ve maliyet esaslı bir fiyatlandırma mekanizmasının uygulanması konusunda eksiklikler bulunmaktadır. Ayrıca görülmektedir ki devletlerin birçok alanda iş birliği faaliyetinde bulunması gerekmekte ve bu da işlevsel yayılmayı beraberinde getirmektedir.

Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye raporlarında hidrokarbonlara 2016 yılından itibaren yer verilmiştir. Mevcut durumda Türkiye'nin hidrokarbonlar konusundaki mevzuatı AB müktesebatı ile ileri düzeyde uyumludur. Ancak Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de kendi kıta sahanlığında gerçekleştirdiği sondaj çalışmalarında hidrokarbon rezervlerinin araştırılması konusunda AB tarafından sergilenen olumsuz tutum devam etmektedir. Bu konuda AB tarafından Türkiye'ye verilen fon ve yardımlarda kesintiye giderek çeşitli yaptırımların uygulanması kararı alınmıştır. Bu durum ilerlemede iyi düzeyde olunmasına rağmen enerji faslının açılması konusunda olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Oldukça yüksek yenilenebilir enerji potansiyeline sahip olan Türkiye yenilenebilir enerji kaynaklarının çoğaltılması, ithalat bağımlılığının azaltılması ve arz güvenliğinin sağlanması konusunda AB müktesebatına uyumlu olarak gerekli teşvik ve düzenlemeler yapmıştır ve bu alanda çok iyi düzeyde ilerleme kaydetmiştir. Yenilenebilir enerji konusundaki gelişimi 2005 yılında Yenilenebilir Enerji Kanunu'nun çıkması ile başlayan Türkiye'nin 2019 yılı sonunda elektrik üretiminde yenilenebilir enerjinin payı %34 olarak gerçekleşmiştir ve bunun %20'sini hidroelektrik enerjisi oluşturmaktadır. Böylece 2023 yılına gelindiğinde elektriğin en az %30'unun yenilenebilir kaynaklarından üretilmesini hedefleyen Türkiye'nin şimdiden bu alanda hedeflerine ulaştığı görülmektedir.

Avrupa Birliği'nin enerji konusunda kilit hedeflerinden bir diğeri ise enerji verimliliğidir. Türkiye'nin enerji verimliliği alanında gelişimi 2007 yılında enerji verimliliği alanında bir çerçeve kanunun kabul edilmesiyle başlamıştır. Son yıllarda atılan en büyük adım ise 2018 yılında Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı'nın kabul edilmesidir. Bu süreçte alınan ek tedbirler, yapılan teşvikler, yürürlüğe konan yönetmelikler ve kanunlarla iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Örneğin, enerji verimliliğinin en önemli konularından biri olan binalarda enerji verimliliğine ilişkin politikalarda Türkiye çok ileri düzeydedir ve AB müktesebatı ile uyumludur.

Avrupa Birliği nükleer enerji üretiminde nükleer güvenliğin sağlanması, radyoaktif atık ve kullanılmış yakıt yönetimi, radyasyondan korunma, nükleer santrallerin güvenliği (devreden çıkarma ile ilgili sorumluluklar, atık yönetimi politikaları, radyasyondan korunma, çevresel etki değerlendirmesi, kamunun bilinçlendirilmesi, devreden çıkarma konusunda teknik yaklaşımlar ile mali ve ekonomik hususlar) konularına yüksek düzeyde önem vermektedir. Türkiye nükleer enerji, nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma konularında birtakım ilerlemeler kaydetmiştir, ancak hala Nükleer enerji ereve kanun taslağı kabul edilmemiştir. Buna ek olarak Türkiye'nin halihazırda kurulu nükleer santrali bulunmamaktadır, Mersin Akkuyu Nükleer Santralinin inşaat lisansı 2018 yılında verilmiştir. Sinop'ta kurulması planlanan nükleer santralin ise detaylı tetkik çalışmaları devam etmektedir. Ayrıca Türkiye'nin mevzuatını Euratom müktesebatı ile uyumlu hale getirmek için yeni mevzuatlar çıkarması ve ilgili sistemlere taraf olması gerekmektedir.

Avrupa Birliği enerji politikasına göre elektrik ve gaz i pazarlarındaki sorunların giderilmesi ve sınırlar arası ticarete ilişkin sorunların önlenmesi için idari kapasitedeki belirsizliklerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu kapsamda Avrupa Komisyonu'nun hazırladığı Türkiye Düzenli İlerleme Raporlarında idari kapasite konusuna 2000-2004 yılı raporlarında yer verilmiştir. Buna göre kalifiye personel alımı ve personelin mesleki yeterliğinin geliştirilmesi konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir.

Tüm bu gelişmeler açısından elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde görülmektedir ki enerji; Türkiye-AB ilişkilerinin en önemli konularından biridir. Avrupa Birliği enerji arz güvenliğini sağlamak ve enerji kaynaklarını çeşitlendirmek için Türkiye ile teknik- fonksiyonel ve ekonomik iş birliği faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu alanlarda başlayan iş birliği diğer alanlara da sıçramıştır ve nihayetinde Türkiye'nin AB'ye üyelik müzakerelerinin başlaması ile siyasi bütünleşmenin n açılmıştır. Türkiye bölgedeki enerji ticaretinde merkez ülke konumunda olmayı hedeflemektedir. Bu hedefe yönelik olarak bölgede önemli doğalgaz ve petrol boru hattı projelerini hayata geçirmiş veya hayata geçirilmesine öncülük etmiştir. Avrupa'nın enerji güvenliğinin temini konusunda vazgeçilmez bir konumda olan Türkiye, bölgesel enerji iş birliğine büyük önem vermiş ve enerji politikasını bu doğrultuda şekillendirmiştir.

Türkiye'nin AB'ye katılım müzakereleri kapsamında, "Enerji Fası"nın tarama süreci 2007 yılında tamamlanmış olmasına rağmen Enerji Fası hala açılmamıştır. Fası 15 Enerji başlığı Müktesebat içerisinde Türkiye'nin AB ile uyumlu olduğu en önemli alanlardan biridir. Bu kapsamda arz güvenliği, enerji iç piyasası, hidrokarbonlar, yenilenebilir enerji, enerji verimliliği, nükleer enerji ve idari kapasite alanlarında birçok faaliyetlerde bulunmuştur. 1998-2020 yılları arasında Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan İlerleme ve Ülke Raporları incelendiğinde görülmektedir ki Türkiye enerji başlığı altındaki konularda oldukça iyi düzeyde ilerleme kaydetmiş ve enerji politikasını Birlik müktesebatı ile önemli ölçüde uyumlaştırmıştır. Ancak Türkiye ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) arasında yaşanan anlaşmazlıklar ve GKRY'nin Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de kendi kıta sahanlığı içerisinde hidrokarbon rezervi aramasına engel olmak istemesi enerji faslının açılmasına engel teşkil etmektedir. GKRY'nin enerji faslının açılmasına yönelik yaptığı bu blokaj Türkiye'den ziyade AB'nin enerji güvenliğini tehlikeye atmaktadır. Nitekim önemli enerji güzergahları üzerinde transit bir ülke konumunda olan Türkiye, AB için enerji arz güvenliğini sağlama ve kaynak çeşitliliğini artırmak açısından kilit bir öneme sahiptir. Avrupa'ya ulaşacak en ucuz ve en güvenli enerji hatları Türkiye'den geçmektedir. Özellikle Türk Akımı ve TANAP hatlarıyla bölgedeki enerji koridoru olma rolünü iyice pekiştiren Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ortak siyasi hedefler doğrultusunda birlikte çalışması, AB'nin bölge siyasetindeki rolünü belirleyici etmen olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

- Arı, Tayyar (2010). Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İş birliği. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Caraffini, Paulo. (2015). De Goule “The Empty Chair Crisis” and The European Movement. 7(2).
- Coulombis, Theodore A., James H. Wolfe (1986). Introduction to International Relations: Power and Justice. New Jersey: Prentice Hall Inc.
- Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Topluluğu ile İlişkiler Genel Müdürlüğü (1993). “Avrupa Topluluklarını Kuran Temel Antlaşmalar (AKÇT, AET, AAET).” Şu kitapta: Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler. Ankara. Cilt 1
- Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM). (2007). Avrupa Birliği ve Türkiye. Ankara: DTM Yayını.
- Dougherty, James E., Robert L. Phaltzgraff (2001). Contending Theories of International Relations. New York: Addison Wesley Longman
- Dursun, Suat (2011). Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye. Araştırma Dizisi No.36, Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları
- Haas, Ernst B. (1958). The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces, 1950-1957. Stanford: Stanford University Press
- Haas, Ernst B. (1964). Beyond the Nation-State: Functionalism and International Organization. California: Stanford University Press.18(4)
- Hopkins, Raymond F., Richard W. Mansbach (1973). Structure and Process in International Politics. New York: Harper & Row.
- İktisadi Kalkınma Vakfı (2007). Avrupa Birliği'ni Kuran Antlaşma. (Çev. C. Baydarol). İstanbul: Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 118.
- İşyar, Ömer G. (2009). Karşılaştırmalı Dış Politikalar: Yöntemler, Modeller, Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Lindberg, Leon N. (1963). Political Dynamics of European Economic Integration. Stanford: Stanford University Press
- Lindberg, Leon, Stuart Scheingold (1971). Regional Integration, Theory and Research. Massachusetts: Harvard University Press
- Mitrany, David. (1933). The Progress of International Government. New Haven: Yale University Press.
- Mitrany, David. (1943). A Working Peace System. London: Royal Institute of International Affairs.

- Nelsen, Brent, Alexander C-G. Stubb (1998). The European Union: Readings on the Theory and Practice of European Integration. Colorado: Lynne Rienner Pub
- Nye, Joseph S. (1971). Peace in Parts: Integration and Conflict in Regional Organization. Boston: Little, Brown and Company
- Ricardo, D. (1817). On The Principles of Political Economy and Taxation, John Murray, 1821, 3th Edt. Michigan Univ.
- Rosamond, Ben (2000). Theories of European Integration. New York: Palgrave MacMillan
- Sancaktar, Caner (2013). "Bütünleşme ve Bütünleşme Teorileri." Şu kitapta: Hasret Çomak, Caner Sancaktar. Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar. İstanbul: Beta Basım Yayım, 113-158.
- Smith, Adam (1789). An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. 3 (5 ed.). London: A. Strahan; T. Cadell.
- Şahin, Mehmet (2014). "Bütünleşme (Entegrasyon) Teorileri." Şu kitapta: Mehmet Şahin, Osman Şen. Uluslararası İlişkiler Teorileri: Temel Kavramlar. Ankara: Kripto Basım Yayım, 109-123.
- T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı (2014). Avrupa Birliği Sürecinde Enerji Faslı. Ankara: T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı
- T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (2011). Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma. Ankara
- Ülger, İrfan K. (2002). Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme: Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikasının Oluşumu. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Viner, Jacop (1950). The Customs Union Issue. New York: Carnegie Endowment for International Peace
- Viotti, Paul R., Mark V. Kauppi (2012). International Relations Theory. 5th Edition. Illinois: Longman.
- 2. Makaleler, Bildiriler, Diğer Basılı Yayınlar**
- Akgül Açıkmeşe, Sinem (2004). "Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi", Uluslararası İlişkiler, 1(1), 1-32
- Alakel, Murat (2015). "Avrupa Bütünleşmesi Sürecinde: Hukuk, Devlet ve Egemenlik Tartışmaları." Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 10, 59-99.
- Altuntaşoğlu, Z. T. (2005). "Yenilenebilir Enerji Avrupa Birliği ve Türkiye Müktesebatı." TBMM Türkiye 5. Enerji Sempozyumu, Ankara, 249-261.
- Amanatidis, Georgios (2019). European Policies on Climate and Energy towards 2020, 2030 and 2050. European Parliament: Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies. PE 601.047.

- Bergmann, Julian, Arne Niemann (2013). "Theories of European Integration and Their Contribution to the Study of European Foreign Policy" [Bildiri]. 8th Pan-European Conference on International Relations, Warsaw.
- Candan, Armağan (2004). Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı
- Commission of the European Communities (17.12.1998). Regular Report From The Commission On Turkey's Progress Towards Accession 1998. Composite Paper COM (98) 711 Final [Bulletin of the European Union Supplement 16/98].
- Commission of the European Communities (13.10.1999). Regular Report From The Commission On Turkey's Progress Towards Accession. Composite Paper COM (99) 500 Final [Bulletin of the European Union Supplement 2/99].
- Commission of the European Communities (08.11.2000). Regular Report From The Commission On Turkey's Progress Towards Accession. Enlargement Strategy Paper COM (2000) 700 Final.
- Commission of the European Communities (13.11.2001). 2001 Regular Report On Turkey's Progress Towards Accession. Brussels: SEC(2001) 1756.
- Commission of the European Communities (09.10.2002). 2002 Regular Report On Turkey's Progress Towards Accession. COM (2002) 700 Final, Brussels: SEC(2002) 1412.
- Commission of the European Communities (05.11.2003). 2003 Regular Report On Turkey's Progress Towards Accession. COM (2003) 676 Final.
- Commission of the European Communities (06.10.2004). 2004 Regular Report On Turkey's Progress Towards Accession. COM (2004) 656 Final, Brussels: SEC(2004) 1201.
- Commission of the European Communities (08.11.2006). Commission Staff Working Document Turkey 2006 Progress Report. COM (2006)649 Final, Brussels: SEC(2006) 1290.
- Commission of the European Communities (06.11.2007). Commission Staff Working Document Turkey 2007 Progress Report Accompanying the Communication From The Commission to the European Parliament and the Council, Enlargement Strategy and the Main Challenges 2007-2008. COM(2007) 663 Final, Brussels: SEC(2007) 1436.
- Commission of the European Communities (05.11.2008). Commission Staff Working Document Turkey 2008 Progress Report Accompanying the Communication From The Commission to the European Parliament and the Council, Enlargement Strategy and the Main Challenges 2008-2009. COM(2008) 674 Final, Brussels: SEC(2008) 2699.
- Commission of the European Communities (14.10.2009). Commission Staff Working Document Turkey 2009 Progress Report Accompanying the Communication From The Commission to the European Parliament and the Council,

Enlargement Strategy and the Main Challenges 2009-2010. COM(2009) 533 Final, Brussels: SEC(2009) 1334.

Dağdemir, Elif U. (2007). “Avrupa Birliği’nin Enerji Arz Güvenliği İçin Dış Enerji Politikası Arayışları”. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(1), s.

Develi, Abdülkadir (2010). AB için Entegrasyon Aracı Olarak Enerji ve Türkiye’nin Rolü. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Dursun, Suat (2011). Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Türkiye. Araştırma Dizisi No.36, Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları

Ercan, B., Arda Ercan (2015). “Avrupa Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği Sosyal Politikası ve Avrupa Vatandaşlığı İlişkisi.” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(41), 407-420.

European Commission Directorate- General for Energy (2011). Energy 2020: A Strategy for Competitive, Sustainable and Secure Energy. Luxembourg: Publications Office of the European Union

European Commission Directorate- General for Energy (2014). The European Union Explained: Energy- Sustainable, Secure and Affordable Energy for Europeans. Luxembourg: Publications Office of the European Union

European Commission (09.11.2010). Commission Staff Working Document Turkey 2010 Progress Report Accompanying the Communication From The Commission to the European Parliament and the Council, Enlargement Strategy and the Main Challenges 2010-2011. COM(2010) 660 Final, Brussels: SEC(2010) 1327.

European Commission (12.10.2011). Commission Staff Working Document Turkey 2011 Progress Report Accompanying the Communication From The Commission to the European Parliament and the Council, Enlargement Strategy and the Main Challenges 2011-2012. COM(2011) 666 Final, Brussels: SEC(2011) 1201.

European Commission (10.10.2012). Commission Staff Working Document Turkey 2012 Progress Report Accompanying the Communication From The Commission to the European Parliament and the Council, Enlargement Strategy and the Main Challenges 2012-2013. COM(2012) 600 Final, Brussels: SWD(2012) 336.

European Commission (16.10.2013). Commission Staff Working Document Turkey 2013 Progress Report Accompanying the Communication From The Commission to the European Parliament and the Council, Enlargement Strategy and the Main Challenges 2013-2014. COM(2013) 700 Final, Brussels: SWD(2013) 417.

European Commission (08.10.2014). Commission Staff Working Document Turkey 2014 Progress Report Accompanying the Communication From The

Commission to the European Parliament and the Council, Enlargement Strategy and the Main Challenges 2014-2015. COM(2014) 700 Final, Brussels: SWD(2014) 307 Final.

European Commission (16.3.2015). Turkey-EU High Level Energy Dialogue EU-Turkey Strategic Energy Cooperation: JOINT DECLARATION, Ankara.

European Commission (10.11.2015) Commission Staff Working Document Turkey 2015 Progress Report Accompanying the Communication From The Commission to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee of the Regions, EU Enlargement Strategy. COM(2015) 611 Final, Brussels: SWD(2015) 216 Final.

European Commission (09.11.2016) Commission Staff Working Document Turkey 2016 Progress Report Accompanying the Communication From The Commission to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee of the Regions, 2016 Communication on EU Enlargement Policy. COM(2016) 715 Final, Brussels: SWD (2016) 366 Final.

European Commission (31.11.2016). COMMUNICATION FROM THE COMMISSION Clean Energy For All Europeans, COM 2016, 860 Final, Brussels.

European Commission (17.04.2018) Commission Staff Working Document Turkey 2018 Progress Report Accompanying the Communication From The Commission to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee of the Regions, 2018 Communication on EU Enlargement Policy. COM(2018) 450 Final, Strasbourg: SWD (2018) 155 Final.

European Commission (29.05.2019) Commission Staff Working Document Turkey 2019 Progress Report Accompanying the Communication From The Commission to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee of the Regions, 2019 Communication on EU Enlargement Policy. COM(2019) 260 Final, Brussels: SWD (2019) 220 Final.

European Commission (06.10.2020) Commission Staff Working Document Turkey 2020 Progress Report Accompanying the Communication From The Commission to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee of the Regions, 2019 Communication on EU Enlargement Policy. COM(2020) 660 Final, Brussels: SWD (2020) 355 Final.

European Commission (2015). Energy Union Package. COM(2015) 80 final

European Commission (09.11.2005). Turkey 2005 Progress Report. COM (2005) 561 Final Brussels: SEC(2005) 1426.

European Commission (2017). The EU and Energy Union and Climate Action. EU Publications

European Commission (2018). EU Energy in Figures: Statistical Pocketbook. Luxembourg: Publication Office of the European Union. 2363- 247X

- European Parliament Resolution (12 June 2012). Engaging in energy policy cooperation with partners beyond our borders: A strategic approach to secure, sustainable and competitive energy supply (2012/2029(INI)).
- Huseynli, Seymur (2013). "Energy Policy of the European Union and Importance of the Energy Resources of Azerbaijan: Neo-functionalist and Liberal Intergovernmentalist Approach." *International Affairs and Global Strategy*, 8, 19-35
- İstanbul Teknik Üniversitesi (2007). Türkiye’de Enerji ve Geleceği: İTÜ Görüşü. İstanbul: İTÜ
- Kaya, İslam S. (2012). "Uluslararası Enerji Politikalarına Bir Bakış: Türkiye Örneği". [Bildiri] Uluslararası Enerji Hukuku Sempozyumu, Çağ Üniversitesi.
- Kesbiç, C.Y., Hamza Şimşek (2001). "Avrupa Birliği Ortak Enerji Politikası." *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 5.
- Keskin, M. Hakan (2006). Stratejik Açıdan Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Uluslararası Güvenlik Sistemine Etkisi. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kırteke, Nermin D. (2014). Avrupa Birliği ve Türkiye’nin Enerji Politikaları Bağlamında Nükleer Enerjinin Ekonomik Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- KPMG International Cooperative (2019). Enerji: Sektörel Bakış. İstanbul: KPMG
- Narin, Müslüme, Gholizadeh Younes (2018). "Avrupa Birliği ve Türkiye’nin Yenilenebilir Enerji Politikalarının Karşılaştırılması." *International Conference on Eurasian Economies*, 2C, s.277-285
- Official Journal of European Communities. (25.09.1986). "Council resolution of 16 September 1986 concerning new Community energy policy objectives for 1995 and convergence of the policies of the Member States". 29(OJ-C 241)
- Official Journal of the European Union (04.02.2006). Directive 2005/89/EC of the European Parliament and of the Council of 18 January 2006 concerning measures to safeguard security of electricity supply and infrastructure investment, L 33/22.
- Official Journal of the European Union (02.07.2009). COUNCIL DIRECTIVE 2009/71/EURATOM of 25 June 2009 establishing a Community framework for the nuclear safety of nuclear installations, L172/18.
- Official Journal of the European Union (02.08.2011). COUNCIL DIRECTIVE 2011/70/EURATOM of 19 July 2011 establishing a Community framework for the responsible and safe management of spent fuel and radioactive waste, L199/48.
- Official Journal of the European Union (14.11.2012). DIRECTIVE 2012/27/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 25 October 2012 on energy efficiency, amending Directives 2009/125/EC and 2010/30/EU

and repealing Directives 2004/8/EC and 2006/32/EC, L315/1. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1399375464230&uri=CELEX:32012L0027>

- Oktay, E., Radiye F. Çamkıran (2006). “Avrupa Birliği’nin Enerji Güvenliği Açısından Türkiye’nin Önemi”. Avrupa Araştırmaları Dergisi, 14(1), s.153-173
- Özen, Çınar (1998). “Neo-Functionalism and the Change in the Dynamics of Turkey-EU Relations.” Perceptions: Journal of International Affairs, 3(3), 34-57.
- Resmi Gazete (18.05.2005). Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun, Sayı : 25819, Tertip : 5, Cilt : 44.
- Sarı, Ömer F. (2016). Yeni Kurumsalcılık Çerçevesinde Enerji Topluluğu. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Stüwe, Robert (2017). EU External Energy Policy in Natural Gas: A Case of Neo-Functionalist Integration. Bonn: Center for European Integration Studies/Rheinische Friedrich-Wilhelms Universität Bonn. C241
- Suner, Derya (2007). Avrupa Birliği Eğitim Politikasının Öncelikleri: Kavramsal Bir Analiz, Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Ankara
- T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı (2014). Avrupa Birliği Sürecinde Enerji Faslı. Ankara: T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, s.9-10.
- Tessem, Niklas K. (2008). The Energy Power Game of the European Commission: Neofunctionalism and European Energy Policy Integration. Yüksek Lisans Tezi, University of Oslo Department of Political Science, Oslo.
- The Treaty of Rome. (25 March 1957). Belgium, Germany, France, Italia, Luxembourg, Netherlands.
- Toprak, Elif (2005). Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa Birliği’ne Üyelik Kriterlerinin Neo Fonksiyonalist Teori Açısından Analizi. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Toprak, Elif (2007). “Neo-Fonksiyonalizmden Yapısalcılığa, Entegrasyon Teorileri Işığında Türkiye- Avrupa Birliği Uyumu.”Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 7(1), 69-89.
- Treaties Establishing the European Communities: Treaties Amending These Treaties, Single European Act (1987). ES, DA, DE, GR, EN, FR, GA, IT, NL, PT. Vol 1, 1118 pp. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Uçkun, Ayşegül (2016). Cari İşlemler Hesabı ve Enerji Tüketiminin GSYİH Üzerindeki Etkileri: Türkiye- Avrupa Birliği Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Ultan, M. Özlem, Büşra Ural (2014). “Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Ukrayna Krizi” Şu kitapta: Çomak, H., Sancaktar, C., Yıldırım, Z. Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi. İstanbul: Beta Yayınları, s.439-452
- Uzgören, Elif (2012). “Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri ve Entegrasyon Teorileri: Gramsci’ci Tarihsel Materyalizmin Literatüre Katkıları.” Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 11(2), 141-166
- Vladimirov, M., Bengisu Özenç (2017). Daha Güçlü AB- Türkiye Enerji Diyaloguna Doğru: Enerji Güvenliği Perspektifleri ve Riskleri. Avrupa Birliği- Türkiye Cumhuriyeti/ CSD-TEPAV-OME
- Yapıcı, Merve İ. (2007). “Uluslararası İlişkiler Disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri ve Etkinliği.” Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 9(3), 130-157.
- Yıldız, Furkan (2013). “Avrupa Birliği Enerji Politikaları ve Enerji Arz Güvenliği Arayışları”. İnsan& Toplum, 3(5), s. 159-181
- Yorkan, Arzu (2009). “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Türkiye’ye Etkileri.” Bilge Strateji, 1(1), s.24-39

3. Elektronik Kaynaklar

- Access to European Union Law (08.09.2011). The EU Energy Policy: Engaging with Partners beyond our Borders’ (COM(2011)0539) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=celex:52011DC0539> /18.04.2021
- Access to European Union Law (22.03.2021). Glossary of Summaries: Acquis <https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/acquis.html> /22.03.2021
- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu (2019). Enerji: AB’nin Hedefleri, <https://www.avrupa.info.tr/tr/enerji-abnin-hedefleri-58> / 18.04.2019
- Bloomberght (12.04.2018). AB’nin Rusya’ya Enerji Bağımlılığı Sürecektir <https://www.bloomberght.com/enerji/haber/2111652-ab-nin-rusya-ya-enerji-bagimlilik-surecek> / 25.03.2019
- British Petrol (2019). BP Energy Outlook: Insight from the Evolving transition Scenario- European Union <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/energy-outlook.html> / 15.03.2019
- British Petrol (2019) BP Energy Outlook 2019 <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/energy-outlook/bp-energy-outlook-2019.pdf> /18.03.2019
- Commission of the European Communities. (13.12.1995). White Book, An Energy Policy For The European Union. Brussels. COM(95), 682. http://aei.pitt.edu/1129/1/energy_white_paper_COM_95_682.pdf

- Commission of the European Communities. (26.11.1997). White Book, Energy For The Future: Renewable Sources Of Energy. Brussels. COM(97), 599. http://aei.pitt.edu/1130/1/energy_white_paper_COM_97_599.pdf
- Council and Commission of the European Communities. (07.02.1992). Treaty on European Union. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf
- Commission of the European Communities. (29.11.2000). Green Paper, Towards a European Strategy For The Security Of Energy Supply. Brussels. COM(2000),769 final. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0ef8d03f-7c54-41b6-ab89-6b93e61fd37c/language-en>
- Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi (19.11.2018). Dünya Enerji Görünümü 2018 <https://www.dunyaenerji.org.tr/dunya-enerji-gorunumu-2018-yoneticiozeti-uea/> /17.03.2019
- Ercan, Murat (2011). “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikasında Türkiye’nin Önemi”. Akademik Bakış Dergisi, 25, s.1-11. <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868143.pdf> /17.02.2019
- European Commission Directorate- General for Energy (2011). Energy 2020: A Strategy for Competitive, Sustainable and Secure Energy. Luxembourg: Publications Office of the European Union
- European Commission. (22.06.2005). Green paper on Energy Efficiency or Doing More With Less. Brussels. COM (2005), 265 Final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52005DC0265>
- European Commission (03.10.2005). Negotiating Framework: Principles governing the negotiations https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/turkey/st20002_05_tr_framedoc_en.pdf
- European Commission (14.09.2009) EU’s Oil Stocks Directive, Council Directive 2009/119/EC. https://ec.europa.eu/energy/topics/energy-security/eu-oil-stocks_en
- European Commission. (25.02.2015). Energy Union Package: Communication from the Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee of the Regions and The European Investment Bank- A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy. Brussels. COM(2015) 80 Final https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:1bd46c90-bdd4-11e4-bbe1-01aa75ed71a1.0001.03/DOC_1&format=PDF
- European Commission (2019). Energy Security: Diverse, Affordable and Reliable Energy. <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-security/> / 25.04.2019

- European Council Meeting (15-16.06.2006). Analytical Examination of the Acquis, Chapter 15- Energy: Turkey Country Session. 15AT. <https://www.ab.gov.tr/157.html> /15.04.2021
- European Council Meeting (15.10.2015). European Council Meeting: Provisional Agenda. <https://www.consilium.europa.eu/media/23783/euco-102015-provisional-agenda.pdf> /15.04.2021
- European Council Meeting (20.07.2019) European Council Meeting: Conclusion, CO EUR 12 CONCL 5, EU CO 9/19, Brussels. <https://www.consilium.europa.eu/media/39922/20-21-euco-final-conclusions-en.pdf> /20.01.2021
- European Environment Agency Report (30.11.2020). Trends and projections in Europe 2020: Tracking progress towards Europe's climate and energy targets (13/2020). <https://www.eea.europa.eu/publications/trends-and-projections-in-europe-2020> /15.08.2021
- European Parliament Fact Sheets on the European Union (2018). Energy Policy: General Principles
- EUROSTAT (07.06.2021). Energy Import Dependency by Products https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_07_50/default/table?lang=en
- Exxon Mobil (2018). 2018 Outlook for Energy: A View to 2040
- International Energy Agency (IEA) (2018). World Energy Outlook <https://www.iea.org/weo2018/> / 10.04.2019
- International Energy Agency (IEA): Key Word Energy Statistics <https://www.iea.org/statistics/kwes/consumption/> 17.03.2019
- International Energy Agency (10.02.2021). Energy Security <https://www.iea.org/topics/energy-security/> 10.02.2021
- Joint Declaration (16.03.2015). Turkey-EU High Level Energy Dialogue EU-Turkey Strategic Energy Cooperation, Ankara, Turkey. https://ec.europa.eu/energy/sites/default/files/documents/Joint%20statement%20high-level%20dialogueTurkey%20FINAL_0.pdf
- Official Journal of European Communities. (09.07.1975). “Council Resolution of 17 September 1974 concerning a new energy policy strategy for the Community”. 18(OJ-C153). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:1975:153:TOC> 25.10.2020
- Official Journal of European Communities. (18.06.1980). “Council resolution of 9 June 1980 concerning Community energy policy objectives for 1990 and convergence of the policies of the Member States”. 23 (OJ-C 149). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:1980:149:TOC> /25.10.2020

- Official Journal of the European Union. (05.06.2009). Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the Promotion of the Use of Energy from Renewable Sources and Amending and Subsequently Repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC. L140 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32009L0028>
- Official Journal of the European Union. (09.10.2009). Council Directive 2009/119/EC of 14 September 2009 Imposing an Obligation on Member States to Maintain Minimum Stocks of Crude Oil and/or Petroleum Products <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:265:0009:0023:EN:PDF>
- Official Journal of the European Union. (26.10.2012). “Consolidated Version of the Treaty of Functioning of the European Union”. C326, 47-390. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:EN:PDF>
- Official Journal of the European Union. (19.06.2018). Directive (EU) 2018/844 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 Amending Directive 2010/31/EU on the Energy Performance of Buildings and Directive 2012/27/EU on Energy Efficiency. L156/75 https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2018.156.01.0075.01.ENG
- Official Journal of the European Union. (21.12.2018). Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the Promotion of the Use of Energy from Renewable Sources. L328/82 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018L2001>
- Renner, Stephan (2009). “The Energy Community of Southeast Europe: A Neo-Functionalist Project of Regional Integration.” European Integration Online Papers, 13(1), 1-21. <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2009-001.pdf> / 10.02.2019
- Resmi Gazete (11.06.2013). Türk Petrol Kanunu, 28674. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6491.pdf> (01.05.2021)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (13.07.2020). Fasıll 15: Enerji https://www.ab.gov.tr/fasil-15-enerji_80.html (15.09.2020)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı (23.07.2019). https://www.ab.gov.tr/muzakere-surecine-iliskin-sikca-sorular-sorular_44460.html
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (22.05.2020). Fasıll 21: Trans-Avrupa Ağları https://www.ab.gov.tr/fasil-21-trans-avrupa-aglari_86.html
- T.C. Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı (31.10.2020). Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan Türkiye Raporları https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html
- T.C. Enerji Piyasası Denetleme Kurumu (06.10.2017). LPG Piyasası Ulusal Stok Kupon Gelir Payı Listesi. <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-111/lpgulusal-stok-kupon-gelir-payi> /23.03.2021

Türkiye İletişim A.Ş. Genel Müdürlüğü Planlama ve Yatırım Yönetimi Dairesi Başkanlığı (06.2020). Üretim Kapasite Projeksiyonu 2020-2024 <https://webapi.teias.gov.tr/file/abeac87d-3abc-4532-9cf4-d6f3a9d34c17?download>

Ulusoy, Merve K. (17.09.2018). Rakamlarla Türkiye'nin Enerji Görünümü. Stratejik Düşünce Enstitüsü. <https://www.sde.org.tr/merve-karacaer-ulusoy/genel/rakamlarla-turkiyenin-enerji-gorunumu-kose-yazisi-7155/25.04.2019>

ÖZGEÇMİŞ

1. **Adı ve Soyadı** : Beyda HİÇDURMAZ
2. **Akademik Unvanı** : Yüksek Lisans Öğrencisi

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Uluslararası İlişkiler (İng.)	Hacettepe Üniversitesi	2010-2015
Y. Lisans	Uluslararası İlişkiler	Kocaeli Üniversitesi	2017-2021
Doktora			
Doç. / Prof.			

ESERLER

A. Uluslararası hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

A1. Hiçdurmaz, Beyda (2019). “Türkiye’nin Yenilenebilir Enerji Kaynakları ve Politikaları”. Social Science Studies, 5(34), 2223-2230.
<https://doi.org/10.26449/sss.1442>